

კრებული

სალიტერატურო ეტრნალი

გამოცემის

ჩუა წლიდამ

1873

მომთხე წიბნი

თფილისი

მელიქიშვილის და ამხ, სტამბა

1873

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 25 Сентября 1873 г.

ვერსიის წიგნის შინაარსი

სხვათა შორის (ნაგრძობი და განაკონი)

ნ. სკანდელისა.

I. — გამოსალმება	1
II. — ბათუმი	12
III. — სოხუმი	51
IV. — ტრფობა და ექვიანობა (პაწაწა მოთხრობა)	52
V. — თვალუწედნელი რუსეთის თვალუწე- დნელ მინდვრებზე	105
VI. — პეტერბურგის შთაბეჭდილება	134
VII. — სამზღვარს ჯარეთ	160
VIII. — ციურხი	162
IX. — საფრანგეთსა და გერმანიას შუა	163
X. — პარიჯი	182
XI. — პარიჯში გასეირნება	193
XII. — საუბარი ლუი ბლანთან	201
XIII. — „რადიკალის“ რედაქციონი	228

სხვათა შორის

(ნაგრძნობი და განაგონი)

1872—1873

I

გ ა მ ო ს ა ლ მ ე ბ ა *)

ხომალდი „იუნონა,“ მარტი 1872.

გემი ხენეშით და ვაი-ვაგლახით შეცურდა ზღვაში, როგორც იქნა ასცილდა იმ დაბნეულ ალღეს, საცა ჩიონისა და ზღვის ტალღები წიადაგ ერთმანეთთან ბრძოლაში არიან, და გაგვაქანა ბათუმისკენ. ფოთი თან და თან უფრო და უფრო თვალიდამ გვეკარგებოდა, და მასთან ჩვენი სამშობლოც. მძიმე კომლისფერი ნისლი ტყვიასავეით დააწვა არე-მარეს და დაჰტინა მინდვრები და გორები, მთა და

---

*) ეს შესავალი „დროებაში“ იყო დაბეჭდილი 1872 № 11).

ბარი. სუფთათ და ნათლათ სჩანდა მარტო-
ორი ქედი—აჭარის და კავკასიის მთებისა. მა-
გრამ ისინიც უფრო განსვამდგარ და გაჯაფ-
რებულ შტკერლებს ჩამოგაედენ.

ფოთი დაიძალა, თავის შნოიანათ გალე-
სილ, შეფერილ ქუჩებით და დამპალი შიგნე-
ულობით. მაგრამ ჩემ თვალს წინ მაინც დიდ-
ხანს იდგა მისი სურათი, რომელიც მე ჩვენი
ქვეყნის ნამდვილ და ჭეშმარიტ სურათათ მია-
მაჩნია. ლამაზია ის, აყვავებული, ნარნარ ვარ-
დივით გადაშლილი, მაგრამ გარეგანი სილა-
შაზის მეტი არაფერი ღვივის და აცხოველებს
ამ საყვარელ ქმნილებას. იმას აკლია ძლიერ-
ი შემაერთებელი სული, აკლია ძალის მომ-
ცემი ერთობის სიცხოველე, ატყვია მომხიბ-
ვლელი გარს-განდგომის, გაცალცალკაების
ბეჭედი. რაა შნო, სილამაზე, ლაზათი, თუნდ
ახალგაზდობაც, თუ გულოში მრთელი და
მარჯვე სული არ ვიდგია, თუ სხეულში
გამჯღარი გაქვს სასიკვდილო ქირი, თუ ძვა-
ლი და ძარღვი, ტვინი და სხეული, აზ-

რო და ხელი ნიადაგ სისუსტით გიკანკა-
ლებს? რაგინდ ლამაზი იყოს მომაკედავი, ის
მაინც მომაკედავია და მისი დანახვა მაინც
საზარელი და საზიზღოა. კაცის გულში ისეთ
რიგათ არის გაჩენილი, რომ შიგ, ჩვენდა უ-
ნებურათ, ნიადაგ სიცოცხლის სიყვარული
ღვივის. და რადგანც სიცოცხლეს სიცოცხლეს-
თანვე დატანებული აქვს სიკვდილის ზიზ-
ღი, რაღაც გაუგებარი გრძნობა ნიადაგ გვა-
შორებს და გვაფიწყებს ყოველს მომაკედავს,
ავათმყოფს და უძლურს. ასე მაგალითად, ცო-
ცხალს ვერ მიაკარებ მკვდართან და ტან
მრთელს მძოვრს ვერ შეაყვარებ..

მაგრამ არის მეორე უცნაური და უარე-
სი გრძნობა, რომელიც თითქო წინააღმდე-
გია წელან აწერილისა. თუმცა ყოველ ცხო-
ველ კაცს მომაკედავი ეზიზღება, თუმც უძ-
ლურის დანახვა მისთვის საზარელია, იმის
გული მაინც თართქალობს და გრძნობით იე-
სება, თუ ეს მომაკედავი, ავათმყოფი ან სუ-
სტი ოდესმე მისთვის ძვირფასი არსება ყო-

ფილა. მაშინ მოგონება—ძველი გრძნობის ნა-
რჩენი—მწვაფე ძალით აღელვებს მის გულს,
რომელშიაც თითქო სასიკვდილოთ იბრძვის
ორი გრძნობა: სიკვდილის ზიზღი და ძველი
აღტაცების მოგონება.

ძნელი და გულის მომკვლელია ეს ბრძო-
ლა, როგორც მძიმეა საყვარელ არსების სი-
კვდილზე დასწრება.— „ღმერთო, ჰფიქრობს
ამ უბედურ მდგომარეობაში ჩაფარდნილი კა-
ცი, ამ განსაცდელს რათ მომასწარ, რომ მე-
ზიზღება ის რაც მიყვარს, და თან უარესი
ძალათ მიყვარს ის რაც მეზიზღება!“

ამ ფიქრების დროს შე მიეჩერებოდრი იმ
ადგილს, სადაც ჩემი ანგარიშით ფოთი უნდა
ყოფილიყო. იქედამ კანდელის *) მეტი არა
მოჩამდა რა და ჩემ დაუდგრომელ ტვინს თი-
თქო მოეჩვენა, რომ ფოთი სრულიად გამ-
ქრალიყო დედა-მიწის პირიდან. ნუ თუ ამა-
შიაც ის ჩვენი სამშობლოს სურათს წ.რმო-

*) ასე უძახის ჩვენი ხალხი მაიას.

გვიდგენს? ნუ თუ იმისათვის „ვერ აყვავდა, ისე დაჰკნა ნისლიან ღლის განთიადზე!“ ნუ თუ მისი ცხოველი ძალა მარტო პირველი დაარსების სიძნელეში დაილოა?

„ვერ აყვავდა, ისე დაჰკნა ნისლიან ღლის განთიადზე!“

ფუი იმისთანა ცხოვრებას, რომელიც ასე უდროოთ, დასაწყისშივე, უსხლტება კაცს ხელიდამ. განა ცხოვრება იმისთვის მოგვეცემია, რომ ავითანოთ ყოველი მასი ტვირთი, სანამ ის საძნელოა, და როცა დგება დრო ცხოვრების სიტუაციების მოჰკრეფისა, ტკბილი იმედი უნდა მივატოვოთ და აუყუარებლათ დაშკნარი ცხოვრება ცხრა ადღი მიწაში ჩაემარხოთ?

ვის არ დასწვია გული თექვსმეტი წლის ქალის დამარხვაზე, ვინ ყოფილა ისეთი ქვისგულიანი, რომ ცრემლი არ ჩაეყლაპოს თექვსმეტი წლის ჭაბუკის სიკვდილზე! რა მისცა იმას ქვეყანამ? რა სარგებლობა და ხეირი ჰქონდა მის ჭაბუკ ძალას და გრძნობას?—არაფერი. უსარგებლოთ, უაზროთ, უმიზნოთ მო-

ისპო მისი ახალგაზდობა, სწორეთ იმ დროს, როცა უნდა გაშლილიყო მისთვის ცხოვრების და მოქმედების ასპარეზი. უსარგებლოთ და უხეიროთ ჩაიარა თექვსმეტი წლის მზადებამ ამ ასპარეზზე გამოსასვლელათ, და გაქრა ძალა, ახალგაზდობა, სიცოცხლე.

ნუ თუ ჩვენი ქვეყანაც ვერ აყვავდა, ისე დაქვანა, ნისლიან დღის განთიადზე?”

„მშვიდობით, გამარჯვებით!“ იმეორებდა ჩემი ტუჩები. ვის უგზავნიდი მე სალამს? არ ვიცი. მგონია კი, რომ ამ სიტყვებს არათფერი მნიშვნელობა არ ჰქონიათ,—ისინი მხოლოდ ჩვეულებრივი ტუჩისა და ენის ნძრევის შედეგი იყვნენ. „მშვიდობით“ აბა ვის ან რას ეთქმის? ცხოვრება ნიადაგი ბრძოლა და მოძრაობაა, და ბრძოლაში მყოფ კაცს მშვიდობა როგორ უნდა უსურვო? მისთვის სასურველია ძალა, მხნეობა, გამბედაობა, დაუღალველობა და გამარჯვება. მშვიდობას მარტო სიკვდილი, ესე იგი დამარცხება მისცემს. და „გამარჯვების“ სუბიექტი ჩემს პირში თავის-

მოტყუება იქნებოდა. გამარჯვება შესაძლებელია იქ, სადაც ნამდვილი ძალა და ბრძოლაა. მაგრამ სადაც არც ბრძოლა და ძალა სჩანს, არც ცხოვრების მოძრაობა, იქ რა გამარჯვებაა წარმოსადგენი? იქ კაცმა უნდა ისურვოს მხოლოდ ერთი: „ღმერთმა ოდესმე მაინც ძალა მოგანიჭოსო, და უდროოთ, უნამყოფოთ, უსარგებლოთ საფლავში არ ჩაგდეთო!“

აღელვებულს, თვალ უწედენელს ზღვაში შიჰქრის და მიგოგავს ჰაწაწა სანდალი, რომელსაც ქარი ხან მარჯვნივ აწევს ზღვაზე, ხან მარცხნივ, ხან ცხვირით ასმევს მლაშე წყალს, ხან ბოლოთი წარმოიდგინოს კაცმა, რომ ამ სანდალზე, ამ უშეელებელ და უფესკრულ ზღვაში იმყოფება ეველაფერი, რაც კი კაცისთვის ძვირფასი და საყვარელია. მის გარეშემო არც ერთი ტალღა, არც ერთი წვეთი ზღვისა და არც ერთი ნიავი ქარისა არ დარდობს იმ ძვირფას და საყვარელ არსებაზე. ეველაფერი, თითქო განგებ, მისი წინააღმდე-

გი და მტერია. და შენ შორილამ დასცქერ
ზღვის ვაი-ვაგლახს, შფოთვას, ფურთქნას, ისე
რომ შენს საუნჯეს ხელს და შეელას ვერ
მიწოდებ, როცა იმას შეელა და ხელის გა-
წყობა დასჭირდება.

„ახ ვიჟ ძნელ არს მეგობრისთვის მეგობარსა როს მარ-
ხვიდეს,

„ანუ სჭვრეტდეს საშიშ ადგილს შემწეობას ვერ აღძვდეს!“

ამ გვარი გრძნობით იესება კაცის გული,
როცა ის თავის სამშობლოს სტოვებს და
მახთან ყველაფერს, რაც კი მისთვის საყვა-
რელი და ძვირფასია, ღვინემ სიკვდილის დროს
ერთი ლექსი დაწერა, რომელშიაც თავის სა-
ყვარელ არსებას ეუბნება — ნეტავი ველურ ტყე-
ში ან ბნელ ზღვის სიღრმეში დამეტოვებინო.
მართალია, იქ სცხოვრობს მგელი, თევზ-ვე-
შაპა და საშიში მხეცები, რომელნიც დაუ-
ზოგველათ ჰგლეჯენ კაცის სხეულსო. მაგ-
რამ ათასჯერ უფრო საშიშარი და საუნებე-
ლია ის კაცების გროვა, რომელიც ჩვენს

საზოგადოებაში გეხვევა და რომელიც დაუზოგველათ გკლავს, გჩაგრავს და სულს გახდენსო...

მოიყვანეთ გინც გინდათ აქ, ჩემს ალაგას, დააყენეთ ამ ხომალდზე და გადაახედეთ ჩვენი ქვეყნისკენ, დააფიქრეთ მის ბედზე, გააცანით მისი მტკომარეობა. და თუ მისი გული დაწურული ღრუბლივით არ დაპატარავდეს თუ იმას სისხლი არ მოერიოს და ნაღველი ყელში არ ამოუვიდეს, მაშინ შემაბით ყელზე ამ ხომალდის ქვაბი და ჩამიშვით ამ ზღვის უფსკრულში....

მოდი და გაიგე კაცის ბუნება, მისი გულისთვისება! ხომ კარგათ ფიცი, რომ იმათ, ვისთვის შემიწარავს ჩემი გრძნობა და ძალა, ვისაც ეკუთვნის ჩემი ახალგაზდობა და სიცოცხლე, დარდი არა აეთ არც ჩემი გრძნობის, არც ჩემი ფიქრისა. რას ურიგებს იმათ ჩემი დარდი და ზაფრა, რაში გამოადგება ჩემი ტანჯვა და შრომა? შათთვის უფრო ძვირფასი და სანდომია მტერის აღერსი და კმაყოფილება.

მის გართიხსთვის, მის გამხიარულებისთვის
სცემს მათი ვული და ღელავს მათი გრძნობა...

მაგრამ, რაგინდ ბინძური კაცის ხელში ჩა-
ვარდეს შენი საყვარელი არსება, რაგინდ გაი-
პილწოს ის მის ალერსში და მოხვეენაში,
გული მაინც არ გითმენს და შებრალებით,
დახსნის სურვალით მაინც ივსები. — „ადვილი
იყო ჩვენი ბედნიერებაო, ჰფიქრობ, მძიმეთ
დავარდნილია ჩემი სატრფო, ვერ აღადგენს
ებლა იმას ცისქვეშეთის შეერთებული ძალაო.“
მაგრამ გული მაინც გეწვის-გედაგვის, თვალი
მაინც გინამდება, ხელი გეჭალება და მუხლ-
მოწყვეტილი გარბი, თვალზე ხელს იფარებ
და ყველაფრის დავიწყებას ცდილობ!..

... გეჭი მიმაფრენს, მაშორებს ჩემს საყვა-
რულ ქვეყანას. თვალიდამ დამეკარგა ყველა-
ფერი, რაც კი იმას მახსენებდა. სჩანს მარტო
ნისლი, ნისლი და ნისლი. მთის მყინვარებიც
დამალა ზოგი შემოდამებამ, ზოგი ნისლმა.
შევედით ოსმალეთში. გაჰქრა უკანასკნელი
წერტილი ფრთის კანდელისა. შორიდამ ის-

მის, რომ ზღვა თითქო უნებურათ, ზანტათ
 ტალღას სცემს მოშიშვლებული მიწის ნაპი-
 რებს, მაგრამ უცებ უკანვე ბრუნდება. გაჩუ-
 მებული და გაშტერებულია მთელი არე-მარე,
 ოღონდ ხომალდის ბორბლები კამკამა ზღვას
 აშფოთებენ და აქაფებენ. „გასწო ხომალდო!“
 ვიტყვი მეც ბარათაშვილსავით და ზედ ბაი-
 რონის სიტყვებს დაუმატებ:

„Всех меня куда ни будь,

„Лишь не къ землѣ родной!“

II

ბ ა თ უ მ ი .

საკვირველი სურათი მეხატება თავში ყოველთვის, როცა მე ბათუმის ბოლოზში შეეყავარ „რუსული კამპანიის“ ხომალდს. ასე მგონია, უცხო კაცს ჩემთვის ხელი მოუვლია და მიუყვანივარ ჩემი წინაპარების გარეშე რუსულ სამკვიდრებელში. ყოველი ნაბიჯი, თითოეული თვალის გადავლბა, მთელი არე მარე თითქო შეუბნება— „დახე, აქ რა სიმდიდრე და ძალა ყოფილა, შეხედე, რა გონიერათ დაუმზადებიათ და უხმარიათ ეს საუნჯე, და როგორ დაცემულა ენლა ძველი ძლიერება, როგორ აოხრებულა უპატრონობით ეს მშვენიერი სამკვიდრებელი. არ გრცხვენიაო!“ და მე მართლაც მრცხვენია. თითქო მე დამეფანტოს და დამეკარგოს სხვის ნაჭირნახულევი, თითქო მე დამეზნოს ძვირფასი საუნჯე, თითქო უცხო ქვეყნელის დამკვირვებელი თვალის მერიდებოდეს, როგორც გამამხილებელი და გამამტყუნებელი სინიდისისა...

ან კი როგორ ასცილდება კაცს ეს შთაბეჭდილება, როცა ის ამ ბოლოზში შეეა და გავლილ გზას გაიხსენებს, არე-მარეს თვალს გადააფლოებს? ამ თვალ-უწვდენელ და უშეელებელ შავ-ზღვას, მარჯენივ და მარცხნივ, გაშლილი ადგილის, მიუღგომელი კლდეების და გასილული ქაობების მეტი არა არტყიარა. არსადაა ერთი ისეთი ნავსაყუდარი ადგილი, სადაც თავის შეფარება და ტაროსის მოცდა შეეძლოს ხომალდს ან სანძალს, სადაც შესაძლო იყოს ხეიჩიანი პორტისა ან ბოლოზის გამართვა. სტამბოლის და სებასტოპოლის გარდა შავ ზღვას ბათუმისთანა ძვირფასი თვალი არ ჰქონია და არა აქვს, და ეს ძვირფასი თვალი, რომელიც ჩვენი იყო, რომელს გარშემო დღესაც ჩვენი ქართველი ხალხი სცხოვრობს,—დაკარგული და მიფარდნილია. და დღეს ჩვენ იმას გაკვრით გვაჩვენებენ ხოლმე, თითქო საგანგებოთ ჩვენი შექეზება და ცხვირში ამოკვრა უნდოდეს ვისმე...

ამას წინათ „კავკაზში“ დაბეჭდილი იყო

იმ შემთხვევის მოთხრობა, თუ როგორ და რა მიზეზით შერჩა თათრებს ბათუმი. აღრიანპოლის (1829) შერიგების დროს ოსმალეთი რუსეთს დათანხმებია თურმე დაგითმობ ყველა იმ ადგილებს ლაზისტანისას, სადაც ქართველები სცხოვრობენ, კოროხის (ეხლანდელი ჩორუხასუ) მდინარემდით. შორიგების წერილში და მის რუსულ თარგმანში ეს მდინარე Чорухъ-ით დაუწერიათ, და როცა ჩვენში ის „შეზავებული კომისია“ მოსულა, რომელსაც ახალი სამზღვარი ადგილზე უნდა დაენიშნა, თათრებს კოროხის მაგიერ ჩოლოქის (Чолокъ) მდინარეზე მიუთითებიათ, გურიაში. შეცდომა მარტო ერთ რუსულ ასოზე ყოფილა დამოკიდებული, და ამ მიზეზით თათრებს მთელი ის მხარე შერჩენიათ, რომელიც ჩოლოქსა და კოროხს შუა მდებარეობს და რომელზედაც ჩვენი აჭარლები სცხოვრობენ. ამ მხარეს ეკუთვნის ბათუმიც, თავისი მშვენიერი ბოლოებით.

ეს მხარე დღეს ოსმალეთის სახელმწიფოს

ლაზისტანის სანჯაკს შეადგენს, რომელიც ტრაპიზონის სათაშოს ნაწილათ ითვლება, თუმცა ლაზისტანის მუტესაფირი (მმართველი), რომელსაც ფაშის ხარისხი აქვს, ტრაპიზონის ვალის (მთავარმმართველს) როდი ექვემდებარება; ლაზისტანი სამმართველოთ დღეს თერთმეტ ნაწილათ ან მაზრათაა გაყოფილი, რომელთაც სახელათ ყაზა ჰქვიათ და მმართველათ მუდირები უყენიათ. აი ამ მაზრების სახელები და მცხოვრებლების რიცხვი:

მაზრები:	მცხოვრები:
ა) ბათუმის	6851
ბ) კოროზის (ჩორუხ-სუ)	4130
გ) ზეზო-აჭარის (უღია)	5810
დ) ქვემო-აჭარის (სუფლია)	9670
ე) მაკაბელის	4485
ვ) ლივანის	18170
ზ) გუნის	5275
ს) ხაგის	4290
თ) არხვის	6630

ი) ხემშინის	6500
ია) ათინის	8177

სულ. . 79988

ამ რიცხვიდამ 72026 სული ქართველები არიან, 5765 — გადასახლებული ჩერქეზები და დანარჩენი — ზოგი ბერძენი, ზოგი სომეხი ან უცხო-ქვეყნის კაცი. ხალხის უმეტესი ნაწალი მიწის მუშაობას ადგია. თითქმის ყოველგან მოდის სიმიდი (ამ მხარის უმთავრესი ნაძეო-ფი). ზოგან ხალხი თევზაობს ან ფიცარს სთლის და შემას სჭრის. აქარაში და მაქახელაში ბევრი თოფ-იარაღს და თოფის წამალს აკეთებს. აქა-იქ მოჰყაუთ აბრეშუმო, ძლიერ დაბალი ლირსებისა. ჰკეთდება შალი, სხვილი ტილო, ხამი, აგური და კრამიტი, კირი და სხვ. მაგრამ ძლიერ იშვიათათ და ძლიერ ცუდიც. მთელ ლაზისტანში რეაასი (800) დიდი და პატარა სოფელია, ათას ოთხასი (1413) წყლის წისქვილი, ათას რეაასზე მეტი (1806) დუქანი, ოთხას ორმოცდაშვიდი (447) მეჩი-

თი. ხუთიოდე ტყავსაკეთებელი ქარქანაა გამართული, ხუთი სახერხავი, ორი ბუნებითი აბანო, რამდენიმე სკა და მეტი თითქმის არაფერი.

აღებ-მიცემობა აქ ძლიერ სუსტი და დაეარდნილია. ხალხის სიღარიბეს გამო აქ შემოაკვთ უცხო-ქვეყნიდამ მარტო უბრალო ჩითჩუთი, თოკები, მაუდულობა, და ჰყიდიან ურულათ, წვრილ-წვრილ დუქნებში და ბაზრებში. უმეტესი ნაწილი შემოტანილი საქონლისა ინგლისიდან და საფრანგეთიდან მოდის სტამბოლის საშუალებით. ვაჭრობენ განსაკუთრებით თათრები და სომხები, მაგრამ იქა და იქ აქარელი ვაჭარი შეხედება კაცს, თათრის და სომხის დუქნებს შუა ამოკვეთებული. გატანით ამ მხრიდამ გააქვთ თითქმის მარტო სიმიდი, ისიც როცა კარგი მოსავეალი იქნება. წელიწადში გაიზიდება ოთხი-ხუთი ათასი ბათმანი სიმიდი, ორიათას ბათმანამდე ბრინჯი, სამიათასი ოყა თათლის სამთელი, ათიათას ოყამდე თაფლი და თორმეტი ათასი ოყა თევ-

ზის ქონი. მოუმატოთ ამას ცოტაოდენი ფიქრეულობის და შეშის გაზიდვა და ჩვენ გვერც ცოდინება რა მდგომარეობაშია ლაზისტნის აღებ-მიცემობა.

ქოროხს გამოღმა გურჩიის სამზღვრამდი, ხალხი ქართულ ენას ხმარობს გურული კილოს ცოტაოდნათ გადაჭარბებით. ქოროხს ვაღმა კი, ტრაპიზონისკენ, ლაზურ (მეგრულის მსგავს) ენას ხმარობენ, წერაში კი მიუღიანთ არაბული ასოების ხმარება და სარწმუნოებათაც ისლამს აღიარებენ.

გასაკვირველია რა ნაირ შემცდარ აზრს იღვენს ხოლმე კაცი თავის მახლობელ მეზობლებზე და რა გეჟართ თვალს ხუჭავს ის, თითქო საგანგებოთ არ უნდოდეს მეზობლისას კეთილი რასიმე დანახვა. ჩვენ წარმოგვიდგნია, მაგალითად, რომ თათრები ხეპრი და გაუნაზღებელი ხალხია, განათლებაში და სწავლაში ჩვენზე დიდძალათ უკან ჩამორჩენილი, და იმას კი არ ენიშნაეთ, რომ ამ მხრით ისინი ჩვენზე უკან კი არა, ბევრათ უფრო მაღლა

დგანან. ასე რომ არ იყოს აქარლები ზეენებურ წერას და ასოებს როდი დაკარგავენ და მათი მიწერ-მოწერა უწინდელივით ქართულ ანაბანით იქნებოდა, და არა არაბულით, როგორც ეხლაა. იცით რას მოუხდენია ეს ცვლილება?—აი რას.

ლაზისტანში თითოეულ მაზრაში აი რამდენი სოფელი და რამდენი სასწავლებელია.

მაზრები:

სასწავლებელი:

სოფელი. აგანა. უმაღლესი-საბავშვო.

ა) ბათუმი . . .	48	14	3	28
ბ) კოროხი . . .	16	6	10	16
გ) ზემო აჭარა .	27	85	30	28
დ) ქვემო აჭარა.	38	11	—	32
ე) მაჭახელი . . .	26	—	—	32
ვ) ლივანი . . .	114	9	3	116
ზ) გუნა	50	43	8	48
ც) ხოფა	22	28	1	1
თ) არხვი	60	12	3	18
ი) ხეშინი . . .	43	67	2	39

ია) ათინა . . .	67	20	1	21
-----------------	----	----	---	----

სულ .	511	295	60	378
-------	-----	-----	----	-----

ესე იგი ორ სოფელს ერთი სასწავლებელზე მეტი მოდის. უმაღლეს სასწავლებელს აქ, როგორც დანარჩენ ოსმალეთში, მედრესე ჰქვია და სახალხოს — მექთებე. თუმცა ამ მაზრებში სასწავლებლებს რამდენი შაგირდი და მასწავლებელი ჰყავს ნამდვილათ ვერ შევითყე, მაგრამ თუ თათრულ ოფიციალურ ცნობებს დაეჯერება რამე (ნახე l'Europe politique et sociale, par M. Block), თათრულ სასწავლებლებში ჩვენებურებზე ბევრათ უფრო მეტი შაგირდი სწავლულობს...

ლაზისტანის სანჯაკი იხდის ეხლა წელიწადში ბევრთ თუ პირდაპირ გარდასახადათ, ორ მილიონ პიატრამდე (ორასათას მანეთზე ნაკლებს). ოსმალეთი ხარჯავს ამ სანჯაკის მმართვეაში 1,200,000 პიასტრს, მაშასადამე შეიძლება თუ რვაჯი ათასი პიატრი ხეანთქრის სახელმწიფო ხაზინას რჩება წელიწადში...

ბოლოში შესვლის დროს ჩვენმა ხომალდმა
 მა ორ ახლათ ნაშენებ ციხეს შუა გაიარა.
 მარჯვნივ და მარცხნივ ჩვენ უხედავდით მი-
 წის კედლებს, კუთხეებს, ორმოებს და ეხლან-
 დელი მოთხოვნისაგებრ გაშენებული ცი-
 ხის სხვა ნაწილებს. ბათუმში რომ გავედით
 მე ამ ციხეების კარგა გულ და გულდათვლიერ-
 რება განვიზრახე და ერთ მათგანისკენ წავედით.
 ციხის კედელი ჩემზე გეარჩინათ შორს იყო,
 როცა ერთმა თათრის სალდათმა თვალი მო-
 მაგლო და ზდილობიანათ მიჩიოა—დაშლილი
 ციხის დათვლიერება და უკან დაბრუნდით.
 მე მაინც ჩემი არ მოვიშალე, ვიფიქრე იტყე-
 ბა ამათ ეს სინდისის დასამშვიდებლათ მით-
 ხრა და ნამდვილათ კი არ დამიშალოს, შეთქი.
 მაგრამ, არც დაჯინება გამომადგა: ყარაულმა
 მრისხანეთ თოფს მიათითა, თითქო უნდა ეთ-
 ქვა, ხომ ხედავ, ამას გესვრიო. რაღა თქმა
 უნდა, რომ მეც მაშინვე თოფს დავაკვირდი,
 თითქო ხუმრობა გაშეებით მინდოდა გამო-
 მეკელია, მართლა რომ შესროლოს რამდენ

ნაბიჯზე შეუძლია მომარტყას და რამდენი თითის დაღებაზე გაპიულის ტყეის ტანშითქო. თოფის დაკვირვებამ ცოტათი არ იყოს ექტეში შემოყვანა: თოფი ჩინებული ხელობის იყო, ახალი სისტემით გაკეთებული, კუნძით რომ გაიტენება. აჰისი, მშვენიერათ ლაქ წასმული და მხ ტეთ, ლაზათიანათ გაწყობილი. ეს სწორეთ არ მეჭაშნიკა. მივაჩერდი ყარაულს ტანსაცმელზე, ფოლაქებით მინდოდა შემეტყო გვარდიის სალდათი ხომ არ არის მეთქი, — გამაჩადა, რომ უბრალო ქვეითი ჯარის ყოფილა. მშშ! თათრის ჯარს თურმე ახალი იარაღი ჰქონია დარიგებული, არა თუ მარტო გვარდიას, უბრალო ჯარსაც! ამ შენიშენამ ის განზრახვაც გამაეიწყა, რომლითაც შე თოფს დაკვირდი, როცა ყარაული მოკელას მპირდებოდა, მაგრამ სალდათმა ხელახლავე გამახსენა — უკან დაბრუნდიო, და მეც ამ რჩევას შევადიდე.

უნ იცის, იქნება სურვილის შეუსრულებლობის ჯაერმა ერთი ისეთი ანტიკრებული თვა-

ლით დამანახა მაშინ ეს ციხე, რომ შე ვიქ-
სავეთ მხიარულათ გადავიკასკასე და ციხეს
ზეშვესავეთ ენა გამოუყაი. მაშინ შე უკბათ
ეს კითხვა მომივიდა თავში: რისთვის აშენებ
შენ ქვეყანაზე ციხეებს და რა გამოსადეგია
ისინი და ამ კითხვაზე ჩემმა სურათის მოყვა-
რე გამოხატულებამ მაშინვე თვალს წინ ცი-
ხე კეკლუცი ქალის კორსეტით წარმომიდგი-
ნა, კორსეტი, კეკლუცა ქალის ნაზ ტანზე,
სწორეთ სასიამოვნო რამ არის: ის ტანზე ხე-
ლის შემოხვევას უადვილებს კაცს, და მისი
ზონრების ხანგრძლივი ხსნისთანა სიამოვნება
ცოტა გაუჩინია ღმერთს საბრალოდ კაცობრიო-
ბისთვის, რადგან ჯერ ქვეყანაზე ისეთი კორ-
სეტი არ გამოუგონიათ, რომ მისი შეხსნა
შეუძლებელი იყოს, და არც ისეთი ციხე აუ-
შენებიათ, რომ მისი აღება არაფრით არ მო-
ხერხდებოდეს, აქედამ შე ის დასკვნა გამო-
ყავს, რომ როგორც კორსეტი ისე ციხეებიც
მარტო იმისთვისაა გაჩენილი, რომ მათი ამ-
ღების სიამოვნებას მარტივი მოყრილი ჰქონ-

დეს. ციხის შემოკერა, კორსეტის ხსნა კაცის გულის გასახალისებლათ, მისი გამარჯვების გასადიდებლათ, მისი სიამოვნების დასაგვირგვინებლათ და დამარცხების შესანდობლათ მოუგონიათ, მარტო მისთვის, რომ უფრო ღრმათ ჩაიჭრას კაცის ტვინში გამაუჯვების წუთის დატკობა ან წინააღმდეგობის მოგონება...

მაგრამ ნუ თუ კაცისთვის მარტო გარეგანი მხარე უნდა იყოს შესანიშნავი, მარტო საქმის წაყვანის გარემოება და შემთხვევები, და არა თვითონ საქმის ნამყოფი, მისი შინაგანი ძალის ხელში ჩაგდება? საქმე, მგონია, იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ ჯარმა, მაგალითად, რომელიმე მხარე დაიპყრას და მტერი დააუძღლოროს. მაგრამ ჯარმა მთელი მხარეც რომ დაიკავოს, თუ კი რომელიმე ეითომ „მაგარი“ ციხე არ დაიპყრო, გამარჯვება იმას გამარჯვებათ როდი ჩაეთვლება. უცნაურია კაცის ბუნება, უცნაური!

რამდენჯერ მომხდარა, რომ კაცს მიუდგო-

მელი ციხის აღებათ ჩაუთელია ისეთი ქლაქის დამორჩილება, რომელსაც წინააღმდეგობა აზრშიაც არ ჰქონია! ეს იმასა ჰგავს, კაცი ღია სახლში შესასვლელათ დაფელით კარებს რომ ამტვრევდეს. სწორეთ ამასვე ჰგავს ეხლანდელი ციხეების საქმე: ისინი წინააღმდეგობენ მარტო იმოდნათ, რამდენიც საჭიროა „სამხედრო სახელის“ დასაცველათ, არა თქვან, ვითომ, ადვილათ დამორჩილდნო. ასე, ხშირათ, ქალი ყოყმანობს, ნაზობს, თავს იფურცებს, რომ შემდეგ ამ საკვირველი სიტყვების თქმა შეეძლოს: „ხომ დიდხანს გაგიძალოდიო..“ არა, მასაქეთ, რაც მეცის — ამ „ქალწული ციხის“ — დაცემას თუ გაცემას მოვესწარი, ციხეების არა მსწამს რა. და მოლტკეს აღგიღას რომ ვიყო, მეცისა და სტრასბურგის დამორჩილებაზე უფრო სადიდებელ და საამაყო საქმეთ მე ნანსის ქლაქის დაპყრობას ჩაეთვლიდი, რომელიც მარტო ოთხათ ოთხმა ცხენოსანმა ულანმა დაიკაო. ამ გამარჯვებაზე კაცს ჭე მაინც არც დრო დაუკარგავს,

არც სიხლი დაუღერია, არც ფული დაუხარჯა, და მხარე მაინც დამოარჩილდა, გამარჯვების ნამყოფი, ნამდვილი სარგებლობა, მაინც ხელიდამ არ წასულა...

ეს აზრები გუნდ-გუნდათ მერეოდენ თავში, როცა შე ბათუმისკენ მოვლილდი. ამასობაში კიდევ დაბინდდა მზემ თავის ჩასვლით ცა და შთის წვერები გაასისხლიანა, გორების ტყესა და ველს ლაქვარდი ლეჩაჭი გადაფარა და ზღვის სარკეს ვარდის ფრათ გადაჰკრა. აქა იქ ოქროვანი ბრწყინვით განათებული ღურბელი სურათს ნაზ ფერს აძლევდა. ბოლოში ზღვა შეურყეველათ მოსვენებული იყო, და მის მშვენიერ სივრცეზე კიუტები აქა იქ დათამაშობდნენ, დახტოდნენ, დაჰფრინაუდნენ, ხან ჩაუტყუპალებით, ხან ცურვით, ხან წყლის ჰისწორავზე ფრენით. ჩინებული სანახაფია ეს უკანასკნელი ფრენა, როცა კიუტი ფრთებით ჰაერსაც ეხება და წყალსაც, ერთი ფრთის გაკვრით ზღვის ტალღას ეტრფის და ათამაშებს, და მეორეთი—ჰაერს. ნეტავი იმას,

რომ ზღვის წყალი მის ფრთებს არ წუშავს და
ჰაერი არ ღალატობს და არ არჩობს...

შათუშის ბაზარს რომ მიეახლოვდი, ჯერ
კიდევ არ დაღამებულობო. ხალხი ბაზარში
ცოტა ნაკლებათ იპოებოდა, მაგრამ ვაჭრები
კი დიდ ამბავში იყენენ: ზოგი დუქანს ჰკრუ-
და, ზოგი მოგებას ითელიდა, ზოგი მეზობელს
ებრძოდა, ზოგი მუშტარზე ლაზღანდარობდა.
ქართული ენა, მისი გურული სულწასული
სისწრაფით და დარდიმანდი დაუდგრომელო-
ბით, საკვირველათ განსხვავდებოდა. თათრების
წელმოყვეტილი, დაღალული, ილაჯ-გაწყვე-
ტილი და სულ-ამომხდარი მუსაიფისაგან, ენა
ხალხის ხასიათის სარკეა. მაგრამ როგორ მოხ-
და, რომ ეს ცოცხალი, დარდიმანდი, მოუსვენ-
ნარი, თავგამომეტეხული ხალხი დაუმორჩილე-
ბია ამ დაქანცულს ლეშის-მსგავს მომაკედავს?
ეს კითხვა თავიდან არ სცილდება კაცს.
ენასაც თავი რომ დაეანებოთ და მარტო გა-
რეგან შეხედულობას, საზეს, აგებულობას

ტანადობას დაეკვირდეთ, ენახეთ რომ აქარ-
 ლებს ცოცხალი, ძალითა და სიმრთელით საე-
 სე, ტალივით მაგარი, ლომური გვაში აქეთ,
 გონიერი და ალით საესე თვალებით, მშვე-
 ნიერი შუბლით, მარჯვეთ მოთლილი ყბით,
 თართო მხარბეკით, წერწეტა წელით, გაპარული
 მუცლით და მარჯვე წივებით. — ერთი სიტყვით
 კაცი გრძნობს, რომ ეს ბრძოლაში გამოქნი-
 ლი და გამარჯვებისთვის გამოჭრილი ხალხია.
 და ამ ლომ-კაცებს თავი დაუხრიათ ეს წინა
 შეხედეთ თათრებს, დააკვირდით მათ მოხრილ
 წელს, მათ დაწვრილებულ ხელ-ფეხს, გამო-
 ფუშულ მუცელს, ჩაცვენულ თვალებს, წა-
 წვრილებულ ყბებს და ნიკაპს, ვიწრო შუბლს,
 ღურჯათ შეფერილ პირის კანს, მოძრავ ნე-
 სტოებს, უმოძრაო ტყვიისფერ თვალის ჩინს,
 გაყვითლებულ თვალის კილს, — და გაიგებთ,
 რომ ეს დაღლილი, უძლოური, მომაკვდავი
 ხალხია. მაშინ უფრო გულმომაკვდავთ უდგე-
 ზა კაცს გონებაში უწინდელი კითხვა: როგორ
 და რით გაიმარჯვა ამ სამარეში ცალფეხადგ-

მულმა ხალხმა იმ მარჯვე და ცხოველ, გონიერ და გამბედავ ხალხზედო?

ერთი მოხუცებული აჭარელი კვერნის ტყავს ითვლიდა თავის დუქანში და თავის შაგირდს თუ შეიღს დუქანს ახვეტინებდა, დასაკეტათ ამხადებინებდა. მე იმას შევევაკრე, და, სანამ ის კვერნას მაშინჯვინებდა, აქარაზე და ქართულ ენაზე ლაპარაკი ჩამოუგდე. ქვეყანაზე ყმაწვილისა და მოხუცისთანა ენა-ტარტალა კმნილება ღმერთს არა გაუჩენია რა. მოხუც-მაც ბევრი არ მახვერწა, ლაპარაკი გამიმართა და მითხრა იმ რწმუნებით და უეჭველობით, რომელიც მოხუცის ნაამბობს და ნათქვამს წიადავ აბეჭდია:

— რაის იქს კაცი, თუარა ამ აბღალანი თათრებს თავს რაეა გავალღეტინებდით. აქ არიან დიდ-გულაი ი დედაგაქუსულები, თუარა აჭარაში, მთაში, რაეა მოგვეკარება: კაი გულის პატრონი უნდა, რომ იქ მოიქრას.

— მაშ ხარჯს როგორ ჰკრეფენ მეთქი, ვკითხე.

— რაეა და ბეგები ჰყავთ, თავადები, იგი ბოქს და თათარს აძლევს.

— სადაურები არიან ეგ თავადები?

— სადაური და ჩვენი კაცია, აქარეთელი.

— ემორჩილებიან კი ისინი თათრებს?

— აგი რა საკითხავია, შე კაცო? სული თათრით უღვია და რაეა არ ემორჩილება... გადგომაც კი იცის ბეგმა, მარა თათარი ჩხუბს უქს, ჯარს შეუსევს, მის თავს ფასათ გაცემს და ფასი თუ კაი იქნა ჩამოიტანს აბდალადი ეინმე მის თავს ფაშასთან.

— სულ აგრე იყო უწინაც?

— აჰ, უწინ სულ სხვა იყო. უწინ ბეგი მართლა თავადი იყო, მთავრობდა, ჯარი ჰყავდა, იბძოდა და ხალხიც უჯერებდა. მარა ერთმანეთს გადაეკადა ბეგები, ჯერ ერთმა მოიხმო თათარი მეზობლის წასარჩობათ, მერე მეორემ, ისხუბეს ერთმანეთში, ხალხი ამოწყეიტეს, დალიეს ფული და იარაღი და ამასობაში თათარი ქე გამეგრდა და ბატონი გახდა. თერა ისე ვერ შემოიჭრებოდა, აჰ, ვერ შემოვიდოდა, ვერა

ეგ ნაცნობი ამბავია მეთქი, ეიფიქრე, კვერ-
 ნას და მის პატრონს თავი დაეანებე და ბო-
 ლოზისკენ გამოემწიე, აუკრლდი თუ არა ბაზ-
 რის ვიწრო შარას, სადაც ტალახი ზამთარ-
 ზაფხულ ჰაერს ამყრალებს და გამელელ-გამომ-
 ვლელს ზაფრით და სუნით გულს უკლავს,
 მე დავიბენი „ბათუმის ქალაქში.“ ბათუმის
 ქალაქი ასიოდე უბედურ სახლს და ქოხს ჰქვია.
 ზოგი იმათგანი დაბწნილი და შეტყეწილი ფა-
 ცხაა, ზოგი ფაცრულია, ოჩიოდე შენობა
 ქვითკირისაც მოიძებნება. მაგრამ ფაცხა, ფა-
 ცრული და ქვითკირი მგონი უფრო იმიტო-
 მათა გაშენებული, რომ ქარი, სიცხე და სი-
 ხე შეუშეან, ეინემ კაცს თავი შეაფარეინონ.
 ცოდვა არ არის, ამისთანა ბუნებისაგან მდი-
 დრათ დაჯილდოებულ ბოლოზში, რომელიც
 აღებ-მიცემით აყვავებული და გაბიბინებული
 უნდა იყოს, ასე ღარიბათ და ღატაკათ სცხოვ-
 რობდეს ხალხი, ასე გაჭრეებულ და დამშეულ
 მდგომარეობაში იყოს მცხოვრები?

რაა ეითომ ამის მიზეზი?

ჯერ ერთი ის, რომ ოსმალეთში ახირებუ-
 ლი სახელმწიფო წესი და გაწყობილებაა. იქ
 ყველაფერი ბრუნავს და დაფუძნებულია მარ-
 ტო ზეანთქრის „კეთილ ნებ. ზე.“ მისი ბრძანე-
 ბა კანონია. სახელმწიფო შემოსავლის და ხარ-
 ჯის შეწერა და შეკრებაც მის ნებაზეა, აგ-
 რეთვე როგორც შემოსული ფულის უანგა-
 რიშოთ და უპასუხისგებლოთ ხარჯვა და სა-
 ზელმწიფოს სახელით შიგნით და გარეთ ვა-
 ლების აღება. კანონის მაგიერობას იქ „ყო-
 რანი“ შერება, რომლის დაძველებული და
 დახლოებული სიტყვების და აზრის აღმსნე-
 ლი ზეანთქრისგან დანიშნული სამღვდელთა-
 ბაა, რასაც ყორანი არ ამბობს, რაც იმას არ
 ეუხსნია ან არ დაუწესებია, იმას უითომ მეო-
 რე საღეთო წგნი ხსნის და აწესებს, — „მულ-
 თიქა.“ შემდგარი იმ სიტყვების და აზრების
 წიგნში ხაწერით, რომელნიც ეითომ მაჰმადს
 და მის მემკვიდრეებს გამოუთქვამთ. ამ ორ
 წიგნში აი, თითქმის ყოველთვის, როგორც
 კანონებია: „სულ-კაცობას ნუ იზამ, ბოროტს

ნუ ვანიზრახავ, სხვას ნუ აენებ, სხვის ცოლ-
 სა და საქონელს ნუ შეეხები* და სხე. რო-
 ცა ეს წიგნები დაუწერიათ, იმ დროს აღბათ
 კაცობრიობას ბევრი საზრუნველი და ასახსნე-
 ლი საგანი და შემთხვევა არ ჰქონია, მაშინ
 კაცს მართლაც ის ჰქონდა საზრუნველათ, რომ
 მის ყანაში ხეადაგი არ ჩასუღიყო, მის მო-
 სელში ქურდი არ შეპარულიყო და მის ცოლს
 სხვა არ შეეხებოდა, და მაშინდელი ოსმალო-
 ეზის საღეთო წერილიც მართლაც ამ საზ-
 რუნველო საგნებზე სჯის და კანონებს ჰდებს,
 შემდეგ კი მისელა მოსელთა, აღებ-მიცემა, ათას-
 ნაირი დამოკიდებულება და ანგარიში შემო-
 ეიდა ქვეყანაში, და ამ ახალ, უცნობ მოვ-
 ლენებზე ხმას არ იღებს ოსმალოების „ყო-
 რანი“ და „მულთეჯა.“ ამის გამო „უორნის“
 სიტყვებს უღემეები არ როგორ ხსნიან, ორ
 ეჭარს ერთმანეთში ანგარიში და დაეა აქეთ
 გემის დატვირთვაზე, ეთქვათ, ან საქონლის
 დასველებაზე. არც გემის დატვირთვის, არც
 მის დროს საქონლის დასველების ხსენება

არაა არც ყორანში, არც მულთეჯაში. მაგრამ მსაჯული განაჩენს მაინც ყორანზე აფუძნებს და ამბობს: „ყორანი ბრძანებს ცუდ-კაცობას ნუ იზამო. საქონლის დასველება ღვთის ნება და სურვილია, ჩადგანც ყორანის სიტყვებით უღმერთოთ ქვეყანაზე არა მოხდება რა. მაშასადამე ამ დასველების გულისთვის ზაჩალის თხოვნა ცუდ კაცობაა, რომელსაც ჭკიცხავს ყორანი. ამისთვის ვაწესებთ—უარი ეთქვას მომჩივარს და გადხდეს იმას...“ და სხვ.—ამ გაჭირვების და არეულობის მოსპობა მოინდომა ხენთქარმა სულეიმან მეორემ (1520—1566). იმან შეკრიბა ჩაუც იმას თერთონ და იმის წინაპარებს „ჰატი-შერიფები“ (უკაზვები) გამოეცათ და დაარქვა სახელათ „კანონ-ნამეჰ“, რომელიც მის შემდეგ ოსმალეთის იმპერიის კანონების კრებას შეადგენს. მაგრამ ეს ჰატი-შერიფებიც ისეთნაირათ დახლართული და ერთი შერის წინააღმდეგა და გამოუღდეგარია, რომ მათ ხპარებაში კა-

ნონს კაცი, მექათნის არ იყოს, საითაც, უნდა იქით აქნეინებს ყურს.

ამ უკანონობას ის ვნება მოსდევს, რომ ოსმალეთში ვერც შრომა ხარობს, ვერც გონიერება: შეიძენს კაცი რასმე თუ არა, იმას მაშინვე ხან მთავრობის პირები, ხან მეზობლები აუტყდებიან, შეესევნიან და გლეჯას უწყებენ, და სასამართლო ხეირობათ ვერ იფარავს დაჩაგრულ მხარეს და პირს. აღებ-მიცემა, მწარმოებელი შრომა, სასარგებლო საქმის გამოწყება და წაყვანა ამით იმოდნათ ბრკოლდება, რომ თითქმის არაფერ ოსმალეთში ამაებს ხელს არ ჰკადებს. — რომ არ იცის კაცმა მისი რაა და სხვისი რაა, ამბობენ ოსმალის ქვეშევრდომები, როგორ ჩაღუპოს კაცმა ან ფული და ან შრომა ისეთ საქმეში, რომელსაც ხეაღ თუ არა ზეგ შეგჩიერებენ, აგიფუშვენ, დაგინგრევენ, დაგიღუპვენ და მერმე წადი და უყარე კაკალით. შრომაც დაკარგული იქნება და ფულიცო. თაეისას ვერ დაიფარავს კაცი, ვაცემულს ვერ მიღებს, პირო-

ბას ვერ შეასრულებინებს, მოსამსახურე პირების ხარობას ვერ ისცილდება და ვერც გაუძლებს, — როგორ უნდა გაიხაროს ჩამებ ამ გვარ მდგომარეობაში?

ან უკანონობას უინ დაეძებს, ეხლანდელი მმართველი და სახელმწიფო საქმეების წაყენა ისე რომ იყოს გამართული, რომ ქვეყანას სულის მოძრუნება შეეძლოს. მაგრამ აი როგორ იმართვის ოსმალეთი. ხვანთქარს, როგორც წინეთ ვთქვი, უმაღლესი და განუსაზღვრავი, უპასუხისმგებლო უფლება აქვს ხელში შეიწყო, სამოქალაქო საქმეებისთვის იმას „საჩ და ხამი“ (დიდი ვეზირი) ჰყავს, მისი „დოვანით“ (მინისტრებით), მმართველობით და აღმინისტრაციით. სასულიერო და ზოგჯერ სამოსამართლო საქმეების მმართველი „შეინ-ულ-ისლამს“ და „ულემებს“ აბარებენ ევლას ამათ თვითონ ხვანთქარი ირჩევს და აწესებს. — ამათ გარდა მაზრების მმართველი აბარებს არის განწყობილი: ოსმალეთი ოცდაექვს „ეღლიეთათ“ არის გაყოფილი, რომელ-

თაც „ვალნი“ (მთავარ-მმართველი) მმარ-
 თაენ. ვილაიეთი „სანჯაქებათა“ და-
 რიგებულნი, რომელთაც „მუტესარიფები“
 ან „კაიმაკამები“ (გუბერნატორები) უყუ-
 ნოათ თავში და რომელნიც თავიანთი მხრით
 „ყაზებათ“ დაყოფილი არიან. როგორც ვალი,
 ისე მუტესარიფი, ისე ყაზის მმართველი „მუ-
 დირები“ ინიშნებიან და იცვლებიან ისე,
 რომ ხალხს და საზოგადოებს არც მათ და-
 ნიშნაზე აქვს გაელენა, არც მათ გამოცე-
 ლაზე. ისინი მმართვენ ჩაბარებულ მახრას
 სწორეთ ისე, როგორც ხვანთქარი—მთელს
 ოსმალეთს. გამკითხველი, დამრიგებელი, ამ-
 ლაგველი იმათ არაიან ჰყაეთ. ხალხს არც კა-
 ნონის შემდგენელი დებუტატების ამორჩევას
 ნება აქვს, არც შემოსაველ-გასაველის ზედა-
 მხედველობას, არც ადგილობრივ საქმეებზე
 მზრუნველობას. იმას მმართვენ, როგორც
 წყნისი ჯოგს: არც ხმა, არც გაელენა, არც
 დანიშნელობა ხალხს არა აქვს რა სახელმწი-
 ფოში, და იმას მართო იმისთვის იხსენებენ,

რომ ხარჯი მოთხოვონ და ჯარში გამოიწვიონ.

ამას ის ცუდი შედეგად მოსდევს ხალხის მდგომარეობისთვის, რომ მმართველები და მათი ხელქვეითები ისე ჰფანტენ სახელმწიფო შემოსავალს, როგორც იმათ სულსა და გულს სუფს. ხალხში შეკრებილი ფული ამის გამო ხალხის საქართვების დასაკმაყოფილებლათ კი არა, მთავრობის სასარგებლოთ მიდის, გზებისა და საქარო შენობების ვამართვას არავენ. ჰფიქრობს, შკოლები მართო სასულიერო წოდებას აქვს გამართული, ქალაქებში და სოფლებში წესიერება და უშიშრობა არსად არის, მთელი მხარეები უწყლოთ, მოურწყველი რჩებიან ხოლმე, სხვებში თვალუწყდენელი ქაობები ხალხს ხოცვენ და ელეტენ, მაზრები შეიარღნილი და მიტოვებულა, ერთი უბრალო გადამდები ავადმყოფობა, უეჭიმობის და უწყლობის გამო ათასობით ხოცავს ხალხს. არსად არც საავადმყოფოა, არც სამ.გალითო სამკურნალო ან საქარხნო დაწესებულება, ყოველგან უზარუნეულობა და ქუჩობაა, ისე

რომ აქ ქვეყანას პატრონი და ყურის მგდებელი არაეინ ასჩენია.

ამ უპატრონო ქვეყანას სწავლა და განათლება რომ მაინც მინიჭებოდა, იქნება ხალხს ან საზოგადოებას თაენისთაეთ, მთაერობის და უხმარებლათ ეგდო ყური თაენის ბედისთეის. მაგრამ სწავლა აქ სწორეთ სამწუხარო მდგომარეობაშია. მართალია, აქ ბევრი სახალხო და უმაღლესი სასწავლებლებია, მაგრამ ამ სასწავლებლებს ძლიერ მცირედი მნიშვნელობა აქეთ. სახალხო სასწავლებლებში, მაგალითად, მარტო წერა-კითხვას ასწავლიან. და რადგანც საკითხავ წიგნებათ აქ მარტო ყოჩანი და ორიოდე მისი ახსნისთეის დაწერილი თხზულებია, წერა-კითხვის სწავლა ნამეტნათ ვერც კეთაში ჩაადებს ოსმალითის ახალგაზდობას, ვერც დიდ რასმე შემატებს სწავლაში და გამოცდილებაში. — მედრესებში (ჩვენებურათ გიმნაზიებში) ასწავლიან არაბულ და პერსულ წერა-კითხვას, სხე და სხეა გეარი თათრულ და ხელნაწერის გარჩევას, ლოგიკას, რიტორიკას.

კას, საღვთო წერილს, და ცოტ ცოტა ისტორიას, გეოგრაფიას, ფილოსოფიას. ამ საგნების ჩამოთვლაც საკმარის აჩვენებს კაცს, რომ ამ სასწავლებლებში იმისთანა სწავლას აძლევენ ყმაწვილს, რომელიც მის ტეინს ღალავს და ასუსტებს, და იმ სწავლას კი კაცი არ აკარებს, რომელიც ყმაწვილს ფეხზე აყენებს, სხოვრებისა და შრომისთვის ამზადებს, სასარგებლო საქმის გზას უხსნის და ხასიათს და გონებას უმაღლებს და უძლიერებს. არც ხლოვნობის, არც ხელოვნობის, არც ბუნებითი ხაგნების, არც პოლიტიკური მეცნიერების ხელება. არა ამ სასწავლებლებში, და იქ ყმაწვილი თუ თავის ბუნებით ნიქს და ტეინის ძალას არ ჰკარგავს, ხეპრული ვითომ-განათლებით გაბერვის მეტს ვერას იძენს.

სადაც შკოლა და უმაღლესი სასწავლებლის საზოგადოებას ხეირიან გზაზე ვერ აყენებს, იქ განათლების გაურაცხლებლისთვის ერთიდა საშუალებაა დარჩენილი: წერა-ბეჭდვა. მწერლობა, ჟურნალ-გზეტებით საზოგადოების

გონების გახსნა. მაგრამ ოსმალეთში, როგორც ყოველ უხეიროთ გაწყობილ და ცუდათ განაგებ სახელმწიფოში, წერა-ბეჭდვა არც კი არსებობს. იქ გაზეთები და ჟურნალები ვერც ოსმალეთის სახელმწიფო საქმეების მმართველს შეეხებიან, ვერც ადგილობრივი მთავრობის საქციელს და განკარგულებას, ვერც კანონების ნაკლოვანებებს, ვერც საზოგადოებრივი წესის უხეირობას, ვერც დიდ-კაცების უპირატესობას. ერთი სიტყვით ისინი მუნჯ თუნდა იყვნენ ყველაფერზე, რაც კი ნამდვილათ ხალხისა და საზოგადოების ცხოვრებას შეადგენს, რასაც გაეღონა აქვს ხალხის ბედზე და მდგომარეობაზე, და რაზედ დაიოკიდებულა საზოგადოებრივი წარმატება. ამაებზე გაზეთები და ჟურნალები ხეას ვერ ამოიღებენ, და მათ მარტო ტაროსზე ლაპარაკის, მთავრობის ქების, უბრალო მოთხრობების და უმნიშვნელო წერილების ბეჭდვა შეუძლიათ. ისე რომ უხეიროთ განაგები, მთავრობისგან გასარცვილი, უბატონო მითრეებულნი და

ყრუთ აღზრდილი ოსმალეთის საზოგადოება და ზალხი ამ მხრითაც თვალ-ახეული და ბრმა რჩება, თაენის სახელმწიფო გაწყობილების გამოისობით.

აი რისთვის, იმიტანა განსაკუთრებით მდიდარ ქვეყანაში, როგორც ანატოლია, რომლის მსგავსი, ბუნებითი სიმდიდრის სიუხვით, დედა-პინაზე იშვეთათ მოიძებნება, სცხოვრობს მცენარესავეთ, ჰკედება ნელ-ნელა და შეუნიშნაეთ, ვალატაკებული და გარყავებული ზალხი, რომელიც თითქმის უიმშილით კედება და სიღარიბეში ილღევა, როცა მის ქვეყანას ათი და ასი იმოდენა ზალხისთვის შეეძლო ბედნიერი კეთილდღიობის მოცემა, ამ უბედურ და ღეთისგან მივწყებულ ქვეყანას პატრონი, ყურისმგდებელი და მზრუნველი ჩამ საითმე გ ჩენოდა...

როგორც იქნა გადაერჩი ბათუმის ვიწრო, დაკლავნილ, ტალახით სავსე ქუჩებს და ბოლოზისკენ გაესწიე. გზაზე შადრევანი შეგხვდა,

სადა ბათუმელი ქალები წყლის წასაღებათ მოსულნიყენენ. საწყალები თათრებს წყლის მზიდვედებათ გაღუქციეით. ეინც ქალში ყველაზე უფრო მშენიერს, ფაქიზს, ნათელს, სულის ჩამდგმელ არსებას აფასებს, იმას, უქველია, გული მოუკედებოდა ამ სამი ეითომ-ქალის დანახვით. მათი დატალახიანებული, დამწვარი და გაფშიკებული ტიტველი წიეები, მათი ბინძური შემოფრეწილი კაბა, წინა და უკან კარგა მაღლა აწეული, მათი მოშიშვლებული გული, ქანგის ფერა კანით, მათი მწუხარებით და უაზრო ცხოვრებით დამახინჯებული, ჩამოშვებული პირისსახე — კაცს ტანში ზიზღის ყრუანტალს უძრავდა. ვაი იმის ბრალი, ვისაც ეს მამუნის-მსგავსი ორფეხები ცხოვრების მოზიარე ამხანაგათ რგებიათო, უნებურათ იფქრებს კაცი, მაგრამ მაშინვე იმასაც იხსენებს, რომ მათი ამხანაგებზე და ქმრებზე უფრო მეტი შებრალების ღირსი თვითონ ეს „მინუნის მ'გავსი ორფეხები" არიან. საბრალოდ კაცობრიობა! როცა კაცი მონ-

ობის გაჭირვებაშია, როცა იმას უსამართლო-
ბის და მძლავრობის უღელი ადგია, როცა
ის ნიადაგ თავის თავზე უფროსის და მხაგვ-
რელის მუშტს, ან მათრახს გრძნობს, ის —
სისულელი და დაბრმავება ამზე შეტი იქნე-
ბა! — ის მაშინ წელის გართვას, თავის გა-
თავისუფლებას, მხაგვრელის მოცილებას კი
არა, იმას სკდილობს, რომ უნამე ისეთი ჩი-
ვლას ხელში, რომელზედაც თვითონ მძლავ-
რობის და უსამართლობის ხმარება, მუშტი-
სა და მათრახის ცემა, მხაგვრელობის უღე-
ლის შედგმა შეეძლოს! — „მე მცემენ, მეც შენ
გცემო. მე მსტანჯვენ, მეც შენ დაგსტანჯო,“
თიქრობს გაჭირვებული კაცი და ამით სევდს
იყრის. და როცა იმას ამ გაჭირვებაში თავის
თავზე უფრო სუსტი არსება უფარდება ხელ-
ში, ის იმაზე იყრის თავის ჯანს, იმაზე სკლის
თავის სიმწუხარეს, — და ბედნიერებას, დაიწყე-
ბას იმაში ჰპოვებლობს, რომ სხვაც იმ დაბდა-
ბლებში გაატაროს, როგორც იმას თვითონ
გამოიარა. — ეს უბედური თავის ბრძან არ

ჭკონდა კაცის გულს, ხუთ ღღეს ეერ ვა-
ლებდა ქვეყანაზე ძალადობა, მხაგერელობა
და უსამართლოება.

აი ამ გრძნობით აიხსნება ის მდგომარეო-
ბა, რომელშიაც — ბათუმს და სხვაგანაც — მა-
იმუნის მსგავსი რაფუხები* იმყოფებიან. სა-
უბედუროთ ამ ერთისგან შერჩის ჩაგვრას და
შენუებებს, გრძელი ჯაჭვისა არ იყოფს, არც
თავი და არც ბოლო აქვს, ყოველი კაცი თის-
მე'გან იჩაგრება და ეისმე სხვას სჩაგრავს. ეს
სწორეთ იშასა ჰგავს, ჩვენში რომ იტყვიან:
„მოდით ენახოთ ფრანგი, რამ შეკვამა ფრანგი?
ხმაღმა სკამა ფრანგი; ხმაღმა — ფრანგი, ფრანგ-
მა — კატა, კატამ — თაგვი, თაგვა — მიწა, მიწამ —
ქანგი, ქანგმა — თოფი, თოფმა — დათვი, დათე-
მა — მგელი, მგელმა — თხა, თხამ ეენახი შეკვამა!

ბოლოწის ნაპირამდა მივაწიე ისიც იყო, და
ხმაღმა გამწაჩებულნი კივილი გააბა, — მიე-
დივარო, მე არ ეჩქარობდი, რადგანც ეიცო-
დი, რომ ხმაღლის წასელამდი ბარე რჩი

ტუჩა კიდევ იკივლებდა. ბოლოზთან ათიოდე
 აქარელი იჯდა, ჩვენებურათ ირგვლივ, და
 შუაში ერთი მათგანი ჩაღაცას ხმა მალლა
 კითხულობდა. მოგზაურს, მეჩუ ჩემისთანა
 უსაქმოს და მოცქერაღას, ეს, ჩასაკვირველია,
 ზეციდგან მოუღენილ მანანათ მეჩვენებოდა.
 მიუახლოვდი მაშინვე იმ გროვას და დაეინახე,
 რომ შუამჯდომარე ჩაღაც თათრულ გაზეთს
 ფკითხაეღა თაეის მსმენლებს. გაზეთი პაწაწა
 ტანის იყო, ყუითანა ქ-ლალღზე დაქეკდილი.
 ეს ტრაპიზონელი იუმორული (ხუჟარა) გაზე-
 თი ყოფილბყო. როპელშააც სხვა და სხვა
 ხუმრობა, სასაცილო ამბები, ლექსები და მა-
 სხრობა ეწერა.

—მ.გას ჩას კითხულობთ მეთქი, ვკითხე
 ერთ იპითგანს

—გაზეთაია, ახალი.

—ახალ ანბანს ჩას სწერენ შიგ!

—აგი წახედი და, ახალი ჩაი უნდა იყოს
 იმისანაიჲ ყველაყაი სწერია.

—თათრულ გაზეთს რომ კითხულობთ,

ქართულს რატომ არ ჰკიდებთ ხელს? რომ გქონდეთ წაოკითხაეთ?

— რაის სჩივი? ქართულზე გაზეთი რომ არ უნახავს კაცს არ იცი!

— რომ განახლა?

— დასტურს სჩივი?

— აბდალაია ეინცხა, ე, მომესმო შორიღამ ლურჯული, და მართალიც ვთქვა ცოტათი არი-
ყოა კიდევ შემაფუცხურა.

— დასტურს ეჩივი მეთქი, დარწმუნებით უკ-
სუხე.

— დასტურიც რომ იყოს, ქართული კითხ-
ვა რომ კაკალმა კაცმა არ იცის აქვით!

— რატომ არ იცით, მეჩემ ლაპარაკი თუ
ქართული იცით, წერა-კითხვა თათრული რათ
ისწავლეთ? განა ქართული უფრო ძნელი
საწავლეობელი იყო!

— იგი გვასწავლეს და იგი ვისწავლეთ, შე
კაცო. აგი რა ხაკითხაეი!

— ეხლა რომ წერა-კითხვა დაგიეიწყინათ,
ენაც და ლაპარაკიც რომ დაქარგოთ, რა-

გორაკ რჯული დაეკარგაეთ, მაშინ ჩა კა-
ციები იქნებიო?

— აჭარელი დაფიქრდა. ჯერ მიამა, მეგონა
ჩემმა შეფრეველმა აჩუგუნტმა თავში წყუ-
რები დაუბნია მცთქი. მაგრამ ჩოცა მის დამ-
ცინაფ თვალებს შეეხედე, ჩემზე მოჩერებულს,
მაღე მიეხედი, რომ ის დაფიქრდა სულ სხვა
საგანზე — ლას იმისთანა „აბდალასთან“ ლა-
პარაკი, რომელსაც ჭგონია შალხს ლაპარაკი
და ფნა დაეკარგებოა მართლაც, ცოტა ხანს
შემდეგ, იმან მიპასუხა:

— ლაპარაკის დაკარგვა ჩემმა შტერმა თქვა.
ლაპარაკს სწაელა ჩოი სჭირია.

— არ სჭირია სანამ ერთათ სახლობთ, სა-
ნამ მარტო თქვენ, აჭარლები, დაახლებული
ხართ ერთ მახრასში. მაგრამ ეგ ჩერქეზები რომ
სმოგისახლეს და დაგიყენეს აქა იქ, სოფლებს
და ცალკე სახლებს შეაქ იმათთან ხომ ქრ-
თულს ვერ დაპარაკებთ, და მაშინ ენაც და-
გაკარგებათ.

— ამ წახედი და ი დედა-გაქუცულებს ჩემ

ლაპარაკთან რა უნდა. მე ჩემთვის და იგი თა-
ვისთვის იყოს, თუარა მოკლულ ბატონით და-
ვალეზინებ პირს, და იგი იქნება, ე! აგი ჩემი
მაქახალა ფიშტო ტყუილათ კი არ მიჩქვია
ბელყაიშში...

— ფიცი რომ მარჯვე შიქი ხარ და მაქახა-
ლა ფიშტოც ბელყაიშში გიჩქვია, მაგრამ ენას
ასე ხელ-და-ხელ კი არა კაცი მოგტაცებს,
ნელ-ნელა და თან და თან გამოგაპარებენ, და
გარჩები შიშულათ გაცურებულნი...

— მეტი არაა ჩემი მტერი იგი მაგას ვერ
მოესწროს. აბდალაი ნუ კი გგონია შენ აქარ-
ლები.

— მაგას კი არ გეუბნები, დაეწყე მე, თმას
უამბობ ენას გაუფრთხილდით მეტი, ენა მაგ
თქვენ მაქახალა ფიშტოზე უფრო გამოსადე-
გია, რადგან ეს შეგაერთებს და ძალას მოგ-
ცემს იმ გაჭირების თავიდან ასაცილებლათ,
რომელიც თათრებიდან გადგიათ...

ალბათ ბევრს რასმე ეიტყოდნი ამ საგანზე,
იქნება უფრო გაუგებრათ ან გასაგებათ (ცინ

იცის), მაგრამ ამ დროს ხომალდმა ისეთი მრისხანა უსტვენით შემოგვძახა, რომ ცხადი იყო—დაგვიანდება ხელს არ მოგვეცემდა. მეც აფდექი და—აქარლების სიტყვა რომ უიხმარო— „შევშვი, ზე კაკალ წასვლაზე მივიტერ და შოერჩი, ნურც ვინახავს კაი კურდღელი, ე!“

იმავე საღამოს „იუნონამ“ ხელ-ახლავ ფოთის წინ გაგვატარა და სრუბუმისკენ წაგვაქროლა. ჩვენ ყველანი, ვინც ზედ ვიჯექით, ჩვენ ოთახებს მივეშურეთ: ხუმრობა კი არ იყო, მთელი ერთი კვირა უნდა დავრჩენილიყავით ამ ხომალდზე, და თითოეული ჩვენგანი სცდილობდა კარგი საწოლი ალაგი, სინათლის აბლო, ფართო, ჰაეროვან ოთახში, გამოეტებნა. ამასობაში კიდევ დაღამდა და ახლათ მოძებნილი და გაწყობილი საწოლი ჩვენ მაშინვე ბეჯითიანად და გულდაგულათ ვშინჯეთ, — ხელ კარგათ დაგვებინება თუ არა თქო.

სოხუმი

სხომის, სხომის . . . . .

. . . . .

. . . . .

—

ფოთში რომ დაებრუნდი, იქ შემდეგი „მოთ-
ხრობა“ დაგებადა, რომელიც ცალკე თავის
შინაარსს შეადგენს.

—

IV

ტ რ ფ ო ბ ა და ე ჭ ვ ი ა ნ ო ბ ა

(პაწაწინა მოთხრობა)

—

კ ა რ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

რომელშიაც ყოველი ქალი როდი შეიშვება

მე ძალიან მიყვარს ლერწამსავეით ტან-წერ-
წეტა და მაღალი ქალები. თხელი პირის-სახე,
ნაზი აგებულება, ნარნარი მიხვრა-მოხვრა, ღია
თმა და ცისფერი თვალებიც ძლიერ მომწონს.
თუმც მე აგრეთვე მომსახო, ფუნთრუშა ქალებ-
ბის ეშხშიდაც ვარ, და ბუღა პირის სახე, მა-
გარი აგებულება, დარდიმანდული მიხვრა-მოხ-
ვრა, შავი თმა და მუქი თვალებიც ძლიერ
მიყვარს, და — საზოგადოთ — ცოცხალ და
შნოიან ქალში არაფერს ვიწუნებ არც მის
დაფასების დროს „ამათ მორწმუნოებას“ ვე-
მონები, მაგრამ როცა ფოთში დაბრუნების
შემდეგ, სასტუმროს კარებში, მაღალ-მაღალი
პირმცინარა ქალი შემხვდა, გულზე გადმოშვე-

ბული გრძელი ღია თმის ნაწნავებით და პირ-
ბადეს ქვეშ მზაკვრათ მომლიმარე ცისფერი
თვალებით, და როცა იმან ორივე ხელები
მომაწოდა, მიცნო და ცალი წარბის მალლა
აწევით, ცალი ტუჩის თამაშით მხიარული და
ნაცნობი ხმით მითხრა:

— Какими судьбами?! —

ღმერთს გეფიცებით, მაშინ შავი თმაც და-
მაეიწყდა და ჩარგვალებული ქაღებიც. კელპ-
მთაყვანისმცემლისაგან მე ერთი თვალის გა-
ხამხამებაში, ერთი თვალის დახამხამების ძალით,
ერთი ღმერთი ვიცან... თუ საუკუნოთ არა,
რამდენიმე წუთის ვადით მაინც, და ამავე წუთ-
ში მე დაბრუნების ბრაზიც დამაეიწყდა და
დაგვიანების წუხილიც.

ამ ქალს მე თფილისში ვიცნობდი. ჩვენს
გაჭირვებულ მდგომარეობაში, როცა ტვინი
ეწვის კაცს და გული თითქო უმიზეზოთ, ათა-
სი და ათიათასი წვრილფეხი, თვალ მოუკვრე-
ლი უსიამოვნების გამო, ნელნელა სივდება
და ავთამყოფათ ტენა-ჩხვლეტას იწყებს, რო-

ცა კაცს შინ ყოფნის დროს გული არ უსვენებს და სული მაცდურათ ყურში ჩაჰკივის გაისერნეო, და გარეთ კი — შინ წასვლის წყურვილი უტყდება, ამისთანა მწარე, მოშხამულ დროებაში ჩემთვის მისი სიცილი, მასთან ტიტინი ან ხმის ამოუღებლათ ჯდომა გულს მიმშვიდებდა, სიმწარეს მაფიწყებდა და იმედთან მარიგებდა.

მაგრამ უფრო სჯობია. საქმე მართლა თავიდან დავიწყო.

ერთხელ მე და ართი ჩემი ნაცნობი ყმაწვილი კაცი, ხარათევი, ერთათ სადილს ვსჭამდით. ახალ ნასადილევს კაცი — პირუტყვის არ იყოს — მხიარულდება, ხალისიანათა. ჩვენც ვხუმრობდით და უდარდელათ ვოხუნჯობდით, როცა თავში ერებაშათ აზრმა გამკრა, და დაუფიქრებლათ, მაშინვე, მომადგათ არა ენაზე, ჩემს ნაცნობს მივუბრუდი დ უთხარი.

— ამ ქეიფზე ნეტავი ერთი უნოიანი ქალი მანახა. სწორეთ მასხრულათ გაუარშაყდებოდი მეთქი.

— ნეტა შენი არშეყოფა მაჩვენაო, ბევრს არ ვიცინებო, მომიგო იმან პასუხათ.

— ვსწუხვარ, რომ ამ შენი ნატერის ასრულება არ შემძლია.

— რატომ არა. წავიდეთ. მე გაგაცნობ ერთ ჩინებულ, ლაზათიანს და ხეირიანს ქალს. სამივე ბევრს ვიცინებთ, გარწმუნებ. ოჰ, რა კარგი აზრია!

— ვის?

— ნინინის ქალს.

— თუ ღმერთი გწამს? აი იმას, გუშინწინ ვენერის როლი რო ჰქონდა.

— სწორეთ იმას.

— წამო წავიდეთ!

— წავიდეთ.

ჩვენ მართლაც მაშინვე წავედით. შევედით თუ არა ახალგაზდა ქალის სადგომში და გამაცნო თუ არა ის ჩემმა ნაცნობმა, მე მაშინვე თავიღამ ბოლომდი გაუმეორე ქალს ჩვენი ლაპარაკი და განზრახვა.

— თავაზიანი თუ არა, გულ-გაშლილი მა-

ინც ყოფილხართო, მხიარულათ მიდხრა ჩვენ-
მა მასპინძელმა.

— რა ვქნა, მე ამნაირი მიტომ ვარ, რომ
თქვენ, ქალები, თავაზიანი კი ძალიანა ხართ,
მაგრამ გულ-გაშლილი—სულაც არა.

— მაშ თქვენ, გულ-გშლილობა გყვარე-
ბია.

— ეგ გულზე ჰკიდია. ზოგ გულზე მე კი-
სრამდი შეკრული სქელი კაბის დანახვა მი-
ყვარს...

— ზოგი კი გაღელილი გიჩვენია?

— დი-ი-იახ!

— ახირებული გემოვნება გქონიათ...

გაფრთხილეთ ცოტა ხანს. ქალს თითქო ენის
წვერზე იმისი კითხვა აღვა, თუ ჩემ გულს
პირველ თუ მეორე რიგში სთვლითო? და მე,
ამ კითხვისთვის დასამზადებლათ, ერთგულათ
ვცდილობდი მისი გული ხუ არა, გულის
ფიცარი მაინც გამესინჯა, თავისი „დამატებე-
ბით“.

— ხშირათ მოგდისთ თავში ამისთანა ახი-

რებული აზრი — მოდი ვისმე მასხრულათ გაუ-
არშიყდებიო, თუ მარტო მე მქონია თქვენზე
ამისთანა სამწუხარო გავლენა? მკითხა ჩემმა
მემუსსაიფემ, როცა ერთი უცები თბალის გა-
დავლებით თავის გულისფიცარს ინსპექცია
უყო და დარწმუნდა, რომ მის „დამატებებს“
ფოლაქები არ აკლდა.

— ხშირათ, ძლიერ ხშირათ. უწინ — სიყმა-
წვილეში — მე გულდამჯდარათ და „სერიოზ-
ნათ“ ვეტრფოდი, და საქმე ყოველთვის მას-
ხრულათ თავდებოდა. თუ ღმერთს ჩემთვის
მოხუცებულება ბედზე დაუწერია, მაშინ მას-
ხრულათ დაწყებული არშიყობა სერიოზნული
ჩათოკვით დაბოლოვდება. ეხლა კი, ორ
ასაკსშუა, ვცდილობ მასხრულათ დავიწყო და
მასხრულათ თუ არა, მეტის მეტის მხიარუ-
ლათ გავათავო.

— ცუდი აზრის ყოფილხართ ქალებზე...

— უკეთესის, ვინემ თვითონ ისინი თავიანთ
თავზე არიან.

— არა, მე თქვენ გარწმუნებთ, თქვენ

ძლიერ სცდებით, ასე მწარეთ რომ ამდაბლებთ სიყვარულს, გრძნობას და სერიოზნულ არ-
შიყობას. და ქალები იქით იყონ, მე თვითონ
გული მომდის, რომ მარტო სამასხრო არ-
შიყობის ღირსი გაგიხდივართ.

— გულს ნუ მოიყვანთ და ჩემს არშიყო-
ბას როგორ სახელსაც ინებებთ იმას დაფარ-
ქმევ, რასაკვირველია იმ პირობით, რომ სახე-
ლის მეტი იმას არა შეეცვალოს რა. მაშ,
დავიწყეთ თუნდ იმით რომ გკითხავთ, რო-
გორი არშიყობა გირჩევნიათ? შეიძლება, მა-
გალითად, რომ სერიოზნოთ გეტროფოთ? შეი-
ძლება...

— ჰჰმ... ჩაცნვით მოიგერა იმან ჩემი კით-
ხვა.

— „ჰჰმ-ჰო“, თუ „ჰჰმ-არა?“

— სცადეთ.

— ხეირიან ცდას დრო უნდა და მე ზევ
ქუთაისს მივდივარ. მოდი და სულწასულს ან
მიმავალ კაცს ცდის მოსვენებული ხელოვნება
მოთხოვე.

— ქუთაისს, ამბობენ, ბევრი ლამაზი ქალიაო.. მართალია?

— მართალია, მაგრამ ხომ გაგიგონიათ, შინაურს ბერს შენდობა არა აქვსო?

— არ მოგწონსთ, თუ? მართალია, ამბობენ, რომ ისინი, როგორც საზოგადოთ ქართველი ქალები, უფრო ბუნებითი სილამაზით არიან შესანიშნავი, ვინემ ცოდნით და მიხერა-მოხერითო. მართალია, ვითომ, რომ იმათ ჩაცმა არ იციან კარგათ?

— ჩაცმას, როგორც არის, ახერხებენ...

იმავე საღამოს მე თეატრში წავედი, სადაც ნინინის ქალი რალაც უხეირო როლს თამაშობდა. როლი ღვთის მადლით მალე გათავდა...

როგორც ხედავს მკითხველი, ამ შემთხვევისთვის არც ხართვეს, არც ნინინის ქალს, არც მე არაფერი მნიშვნელობა — ხუმრობის და ღროს-გატარების მეტი — არ მიგვიცია. მაგრამ...

კ ა რ ი მ ე ო რ ე

აქ „მასხარული არშიუობა“ და იმის შედეგი.

— какими чудьами' თ რომ მითხრა ნინინის ქალმა ფოთის სასტუმროს კარებში, მე სწორეთ აღტაცებაში მოვედი, და იმ წამსვე გავიხსენე ჩვენი თფილისელი „მასხარული არშიუობა“

— ხვალ.

— გინდათ წამოგყვეთ მოსკოვამდი?

— დიახაც.

— მაშ წამოვალ, თუ გზაზე ხელ-ახლაე არ გავრჩი სადმე.

— თქვენს ლექციებსაც თან წამოიღებთ?

— მაშ-აჩა-და!...

— По рукамъ?

— Даже по ногамъ!

— იაკში იოლ!

ხარათევი იმ დღეს დაღალული მეჩვენა. —

ცირკულიარი ხომ არა მოგსვლია რა, ასე მრისხანე სახე რომ გაქვს შეთქი, ვკითხე იმას საღამოს, როცა სადილით დავსხედით, სამივე ერთ კუნჭულში.

— Нынче строго стало, შიპასუხა.

— ვაი თუ მართალია შეთქი, მიეუბრუნდი ნინინის ქალს, ვაი თუ უამისოთ ბეჭდვა დაგვჭირდესთქო.

— აი დარდიო, შიპასუხა იმან ფრანცუზუ-

ლათ, და თავისებურათ სკამზე ნებიერთა გარ-
დახრით, გულ-და-გულ, მადიანათ გადიკასკასა.
მეორე დღეს ბათუმს მოვედით და მესამეს
სოხუმში ვნახეთ და მისი ბალი დავათვალიე-
რეთ. გემზე რომ დაებრუნდით შევნიშნეთ—
ჩვენს ფეხსაცმელზე, — რომ იმ დღეს თურმე
სოხუმში აედარი და ტალახი ყოფილიყო, მა-
გრამ სალამოს კი აედრის მაგიერ მშვენიერი
ტაროსი დაგვიდგა, ის ტაროსი, როცა ზამთრის
შუშხით წელმოწყვეტილი ჰაერს პირველათ
თფება გაზაფხულის დადგომაზე. ღამე წყნ-
რი და ტკბილი იყო, მთვარე ღრუბლებს ედა-
ვებოდა და ვერც ერევოდა, არც ემოხებოდა.
ღამის სინათლე ძრიერ თავდაკავეებული იყო,
ისეთი, როგორც მარტის თფილ სალამოს
შეეფერება შავ ზღვაზე: — მთის სიმაღლით და
ზღვის ნისლით ლეჩაქ გადაფარებული და და-
სქელებული.

გემი აღრე აიხსნა და იმ სალამოს ჩვენ აფხაზე-
თის მთების ძირში მივცურავდით, შეურხველათ,
უღარდელათ, უზრუნველათ, თითქო ჩვენს ქვეშ

ერთი ვერსის სიღრმე ზღვა კი არა, საცეკვაო-
რი სასახლის გაღვსილი და გაფერილი იატაკი
ყოფილიყო. ჩემი ვენერა, როგორც იმას ხუ-
მრობით ვუძახოდი, „ორჭეის“ თამაშობის შემ-
დეგ, მალლა ხომალდის ბანზე ამოვიდა და
იქ დაჯდა, იმ ადგილის სიახლოვეს, საიდანაც
მე ბორბლის ტრიალს და ზღვის ქაფს დავჩე-
რებოდი.

— რას შერებო, მკითხა.

— ზღვაში ვიფურთხები, დროს გასატარე-
ბლათ, შეთქი.

— განა ისე მოწყენილი ხარ?

— ვარ კი არა, ვიყავი...

ამ დროს ხარათევი მოგვადგა და გვერდში
ამოგვიჯდა. ის არც იმ საღამოს იყო მხიარულ
გუნებაზე, მაგრამ ოხუნჯობა მაინც დაიწყო.

— ჟურნალისტი თუ მათემატიკოსი იქნე-
ბოდა, ამდენს ხანს არ მგონებოდა, უთხრა
იმან მშვენიერ ვენერას: რა ასტრონომიულ
ანგარიშებს ითვლის ის თქვენ თითიბზეო, ასე
თითო-თითოთ რომ ხსნის და ხუჭავს იმათო.

— მე ვთხოვე ჩამოეთვალა — რამდენი სულელია ჩვენს ნაცნობებში, და იმას ანგარიშობდა ჩემ თითებზეო.

— ბევრი გამოვიდა?

— ხუთიოდე სულელი და ერთი ვირი, — ვირზე შეფიქრდით, როცა თქვენ მობრძანდითო.

მე ეს მეტის მეტათ მეწყინა, ამიტომ რომ ხარათევი ისეთი კეთილი კაცი იყო, რომლის წყენა და ლანძღვა აშკარა უსამართლობათ მიმაჩნდა.

— ზღვამ ხომ არ გაწყინა, ვკითხე ჩემს მეზობელს, ასე უდროობთ ნაღველი რომ მაგრეგია მეტქი?

ხარათევს ხმა არ ამოუღია. ცოტა ხანს იჯდა, მერმე წამოდგა, გაჩერდა, გაჩერდა და ბოლოს თავის ოთახისკენ წავიდა. მაგრამ ეს სიტყვები კი თქვა, ჩუში, მაგრამ გულ-მოძაკვდინებელი ხმით:

— Богъ вамъ судья.

ოთხშაბათს ქერჩს მივედიო. ჩემი ვენერა ქერჩის ნახვას აპირებდა და მე მთხოვდა და-

მატარეო. რასაკვირველია, მე ეს თხოვნა სიამოვნებით აუსრულე. მაგრამ როცა ჩვენ გავემგზავრეთ და პატარა ხომალდზე გადავდიოდით ნაპირზე გასასვლელათ, ხარათევი დაგვეწია.

— მეც მინდა წამოსვლაო, უთხრა იმან ვენარას, მომიცადეთ, მეც ქუდს ავიღებ და წამოვალო.

— მერე ჩემ ფინიასთან ვინ დარჩებაო? ცივათ ჰკითხა ვენერამ.

ხარათევი ხმა ამოუღებლათ დარჩა. მე სრულიად არა მესმოდა რა, არც ის, თუ ვენერა ხარათევს ასე ცუდათ რათ ეპყრობოდა, არც ის—თუ ხარათევი ვენერას ასე ყურმოჭრილათ რათ დაჰყვებოდა. ვკითხე ამაზე ვენერას, მაგრამ იმან თავისი კისფერა თვალებით შემომხედა, თავისი მარცხენა წარბი ცოტათი ასწია, მარჯვენა ტუჩის ყური ერთოდნათ დასწია და ვარდისფერა ტუჩებს ისეთი ღიმილი დააბეჭდა, რომ მე ჩემი კითხვაც დამავიწყდა და ხარათევის საოცარი ყოფაქცევაც.

— რა გაკითხვებსო, მითხრა ვენერამ, ვერ გადაგაჩვიე ნიადაგ „რისთვის“, „რაზე“, „როგორ“, „რისგანების“ ძახილს? „მასხრულ არ-შიყობას“ განა ეს შეეფერება?

ის ცოტა ხნით დაფიქრდა და შერმე, ჩქარი ხმით, აჩქარებული ლაპარაკით მითხრა:

— შენ არც „მასხრული არშიყობა“ გცოდნია, არც ხუმარული. შენ ყველაფერს ჰკარგავ, ამიტომ რომ ყველაფერს უკვირდები. უდარდელათ, უზრუნველათ, წინდაუხედველათ უნდა მიეცე წუთს, სიამოვნებას, ბედს, — და ნარჩენი თავისით მოვა. კაცის სიცოცხლეში იშვიათია აღტაცება, ყველაფრის დაფიწყება, სიამოვნებით დათრობა. დღითი-დღიური ცხოვრება უიმისოთაც გვკლას თავისი ანგარიშით, საჭიროებით, უფერულობით, მობეზრებით და გაჭირვებით. მე მეგონა, შენ ჯანდისხან მაინც შეგეძლო ამ მომბეზრებელი მდგომარეობის დაფიწყება, მე შენ გამოგეხუმრე, როგორც სიზმარში იცინის ხოლმე კაცი. და როცა ამ ღიმილის დროს მოსამსახუ-

რის ბოდილო მოგესმება, შენ არ გცოდნია ამ ბოდილის წაყრუება, ხელახლავ ოცნების დაჭერა და მხიარული სიზმრის გაგრძელება. შენ თუ ამაებს ვერ ივიწყებ და ვერ წაუყრუებ, მე მაინც ნუ მიშლი წაყრუებას, მე მაინც ძალათ ნუ მალვიძებ.

— მე მინდოდა გამეგო... დავიწყე მე ყურმოწეული და გაწკებლილი ბოვშივით, მაგრამ რომ ვერ მოვაბი ბოლო ჩემ სიტყვას!

— ნუ გინდა გაგება, გამოკვლევა. ნუ ხარ სულწასული. როცა გავიღვიძებთ, გაგება მაშინაც გეყოფა, მაშინაც გეყოფა საწყენათ.

— მაშ?

— მაშ ვიციანოთ.

— ვიციანოთ.

სიცილით ჩვენ, გაქვსთ სიცოცხლე, იმ დღეს ვიციანეთ. დავიარეთ მთელი ქალაქი, მთელი მისი არე-მარე, ჩინებული სამხარე ვსჭამეთ ქალაქს გარეთ ზღვის პირათ, სადაც დიდი გაჭირვებით ერთი სელედკა და შავი პური ვიშოვეთ და ლუკულის სიამოვნებით გავასა-

ღეთ. დავიარეთ სახლები, ეკლესიები, სასტუმროები, ვიხუმრეთ, ვირბინეთ, ვიცეკვეთ,— ერთი სიტყვით ვიქცეოდით, თითქო შვიდი წელიწადი მონასტერში ეყოფილვიყავით და ერთბაშათ თავისუფლება გვეშოვნა.

ამ წუთის სოფელში ყველაფერს თავისი ბოლო აქვს. იმ დღესაც ბოლო მოელო, და ჩვენ ხომალდს დაუბრუნდით... მართალია, ძლიერ გვიან, მაგრამ მაინც დაუბრუნდით...

როცა მე ტანისამოსი გავიხადე და დაძინებამ ვაპირებდი, ჩემი კაიუტის კარი გაიღო და ოთახში ხარათევი შემოვიდა. სიტყვა უთქმელათ დაჯდა ის სკამზე, ჩემ ლოგინს წინ, და მთელი მეოთხედი საათი ისე იჯდა, თითქო ცოცხალი არ ყოფილიყო. მისი პირისსახე, დაშლილს რომ იტყვიან, სწორეთ ის იყო. არც ერთი წვეთი სისხლისა არ მოჩდა მის სხეულში. მარტო შუბლზე შადრევანსავეთ გამომჩქეფი ოფლი ამტკიცებდა, რომ ჩემს წინ კედარი არ დაესვათ. დაღალულობა, ძი-

ლი, უდროობა სულ ერთიანათ დამავიწყა ამ უბედური კაცის დანახვამ.

— რა ამბავია, რა დაგემართა მეთქი, ვკითხე ბოლოს, როცა მის ხმის ამოდებას ვერ მოვესწარი.

— გესმის... მე... შენ... ხომ იცი, ძალიან მიყვარხარ... ვიცი... შენ არავის შეწუხება არ გინდა... შენ... თუ უღარდებლობით აწყენივთ კაცს... თორემ განგებ თავის დღეშია ც არა... არა... ეხლა... მე... უბედური ვარ...

ამას ის ისე ამბობდა, ნაკუწ-ნაკუწათ, თითქო ყელში რამე გაბორძიკებოდა და სიტყვებს აღარ უშვებდა.

— რა იყო, თუ ღმერთი გწამს მითხარი მაღლე, მეთქი.

— შენ ხალისობ... ხუმრობ... შენთვის ეს თამაშია... შენ ვერა არ გიყვარს... რა თ ლუპავ... შენი წუთიერი მხიარულებისთვის... ჩემს საუკუნო ბედნიერებას... ჩემს პირველ და უკანასკნელს, ჩემს ბეჯითს სიყვარულს?...

— როგორ? რაო? რა გახუმრებს მეთქი, წა-

მოვიძახე ისეთი სისწრაფით, რომ ხარეთევის თვალეში ცრემლის კურცხლებიც ძლივს დავინახე.

— მე ის მიყვარს როგორც ჩემს დღეში ქალი არ მიყვარებია. სამი თვეა, რაც ჩვენ ერთმანეთისთვის ცოლ-ქმრობის სიტყვა მიგვიცია... მაგრამ დღეს შენ მიშლი, შენ მღუპავ, შენ მკლავ...

— სიტყვა მიგიციათ? რათ არ მითხარი მე ეს ამბავი თფილისში, რათ გამაცანი, რათ მომეცო ნება? მერე, როცა შეხედე, რომ ხუმრობა მაჩილიანდებოდა, რათ არ მითხარი— ჩემი ნეტარება და მომავალი ამ ქალშია, ნუ მიეკარებიო? ეხლა მეუბნები?

— მე არ შეგონა... რა ვიცოდი... თუ ქალი იმოდნათ უგულღვიძლო იქნებოდა, რომ თავის სიტყვას და აღთქმას ერთ კვირაზე მეტს არ დაიმახსოვრებდა? რა ვიცოდი, თუ შენ იმის სიკეკლუცეს აჭყეებოდი? რა ვიცოდი თუ ის შენ ხუმრობას არ იწყენდა, აიტანდა, უპასუხებდა, როცა კარგათ დარწმუნებული იყო.

ჩემს ერთგულ, ნამდილ და სანიადაგო სიყვარულზე?... მიშველე, გადამარჩინე ამ ქირს, ამ ცეცხლს, ამ უბედურებას! რა ექნა? რომ იცოდე, რა ნაირათ მეპყრობა ის მე ეხლა! უწინ პატივს მცემდა, ჩემთან ფიქრს და სიხარულს ჰყოფდა, ლაპარაკობდა, — დღეს მე აგდებული ვარ, დღეს ჩემი დანახვა იმას ამოქნარებს, დღეს ის ჩემით მობეზრებულია, ჩემი იმას აღარა სწამს რა. როგორ შემპყრობა, იცი? ნეტა მაგინებდეს; ნეტა მეუბნებოდეს რასმე მაინც. არა. რა გინდ მხიარულათ იყოს? მივეკარები თუ არა, უცფათ გაცივდება — შეაგ სიცივეს ვგრძნობ, — ჩუმდება, ხალისს ჰკარგავს და მაშინვე ან ზეით ამოსვლას ჰფიქრობს, თუ ქვეითა ვართ, ან ქვეით ჩასვლას, — თუ ზეით ვზივართ. მკვდარსავეით გაჩუმდება, და ვერაფრით ამოაღებინებს კაცი ხმას. მეც ვზივარ მის პირდაპირ, კვდრათ, შეწუხებული, დამწვარ-დადაგული, და შეეჩერებივართ ერთმანეთს რალაც შებრალებით და თან ბრაზითაც... რომ იცოდე რა და რა აზრი მომდის

ხოლმე მაშინ თაეში!... ხან მის ზეხ ქვეშ დავარდნა მინდა, მინდა მოტევება ვთხოვო და ის შეწუხება დაევიწყო, გამოვიყიდო, რომელიც ჩემს ეჭვიანობას და საყვედურს მისთვის მიუყენებია. ხან გული მეცვლება და მინდა ვიტყვო, ვიტყვო, ვიტყვო. ხან მინდა დაეანახო მისი ყოფაქცევის სიგლახაკე, მისი გაუტანლობა, მისი ლალატი, მინდა ტალახში გაეთქირო და გულზე ფეხით შევადგე, გავთქლო, მოკვლა. ხან აზრში მომდის მისი გამხიარულება, გართობა, მინდა დაგიძახო, მინდა ვთხოვო — მოგვარე ერთხელ კიდევ მაგის თვალებს. ცეცხლის სხივი და მაგის ტუჩს — მისი ნარნარი ღიმილი თქო... ღმერთო! რა ნაირათ მიყვარს! ღმერთო, რაა ღირს ჩემთვის მისი სიყვარული! მთელ სიცოცხლეს შევწირავდი ერთ მის სურვილს. და ის ამაზე უფრო შენს უღარდებობას, შენს წუთიერ არსებობას აფასებს! შენ არ იყავი, თავი დამეგრე რომ უთხარი — ერთი ქალის შეყვარება და სხვების დაღიწყება მიუხანათობათ მიმაჩნია ქალე-

ბის წინააღმდეგო? შენ არ იყავი, გუშინწინ რომ ეუბნებოდით—მთაც მიყვარს ტყიანი, და ზღვაც—წყლიანიო? მითხარი, რა ექნა, რა ექნა? მიშველე, ნუ მომკლავ!

— სიკვდილი ადვილი საქმეა და შეველა ძნელი, ამას წინეთ ერთი შენი სიტყვა ყველაფერს უშველიდა. ეხლა კი გვიანაა. ჯერ ერთი ეს, რომ თუმცა შენ ის გიყვარს, მაგრამ ამასაც ნუ დაივიწყებ, რომ მე ის ძალიან მომწონს.

— ეს ერთია მერე?

— არა, მარამ მოწონებული საგნის მიტოვებაც ძნელია. მაგრამ ეს არაფერი. რა ექნათ ეხლა? დღეს ასე უცეფ საქმის გადაწყვეტა, შეველა და სხვ. შეუძლებელია. შენ დღეს აღშფოთებული ხარ, მე—დაღალული. წადი, დაიძინე. დამშვიდდი და ხვალ მოვილაპარაკოთ. ჩვენ მდგომარეობაში შენ სამი გზა დაგჩვენია, სამივეს გიჩვენებ. იფიქრე მაშინ, მოიაზრე ერთსა და ერთს დაადექ, და მე სიტყვას გაძღვე, რომ ჩემის მხრით ისე მოვიქცევი,

როგორც შენ გენდომება. გარწმუნებ, რომ სამივე გზით შეგეძლება შენი დაკარგული მშვიდობიანობის დაბრუნება. მაშ ეჭვი ნუ გექნება, წადი, დაიძინე და ხვალ, თუ დამშვიდდი, მოვილაპარაკოთ. ეხლა კი—შვიდობით.

კ ა რ ი მ ე ს ა მ ე

აქ საუბარი ორის მეგობრისა ქალის გულზე და უფრო სხეულზე, და ამბავი ვენერას გაცეცხლებისა, რომელსაც მრსდფს მუსაფუი ვენერასთან დასხვაც ბევრი.

მეორე დილას ჯერ კიდევ თვალები არ გამომემხილა, მოსამსახურემ ჩემ კარს მოადგა და მითხრა, „ქალბატონი“ გთხოვს ადექი, საქმე მაქვსო. რაღა თქმა უნდა, მაშინვე წამოვხტი და ჩაცმა დავიწყე: მხიარულათ მიდგა მე თვალს წინ ჩემი ვენერის ახალგაზდა სახე, გაშლილი თმით, მცინარა თვალებით, დამტკბარი და დამაიმედოვნებელი ღიმილით, კალმის სისხო წელით და მშვენიერი ტანადობით. რამ გამახსენა მე, მაშინ, ჩვენი პირ-

ველი კოცნა, როცა უთხარი—შენი ტანადობა იმითაა მოსაწონი და საქები, რომ არც ცერებზე შედგომა დამჭირდება, არც მუხლის მოკეცა, კოცნის ნება რომ მქონდეს მეთქი, პირდაპირ, სწორი-სწორ, აი ასე შემეძლებოდა შენი კოცნა მეთქი... ერთ წუთას ჯგუფ-ჯგუფათ, დამიდგა თვალს წინ ბევრი ამისთანა სურათი და მოგონება, გულმა ფეთქა დამიწყო, მე ვერ გავიგე როგორ მოხდა, რომ ის ამდენი ხანია არ მინახავს, თითქო მთელ საუკუნეს გაველო ჩვენი წუხანდელი გამოთხოვების შემდეგ. მივარდი მაშინვე პირსაბან ჭერჭელს, და პირველი ცივი წყლის პირზე შესხმისთანავე უეცრათ და ერთბაშათ გამახსენდა ხართევის მოსვლა, მისი ტირილი, მისი სიტყვები.

რა იყო, ვითომ, წუ თუ საგანგებოთ მარტო იმისთვის, დამეხატა ჯერ ის საამო სურათები, რომ უფრო მძიმეთ შესძლებოდა შემდეგ ჩემი გულის დაწვა მოგონებას, გამლ-

თხოვების წესს და დაეწეების საჭიროებას? ღმერთმა იცის.

ის კა მე თვითონ ვიცი, რომ იმ დილას ჩემი ვენერა დარწმუნებული იყო, რომ მე მძიმეთ ავად გავხდი და თავისტკივილს ლამის ურჩებოდი...

ცოტა ხანს შემდეგ ხარათევიც მოვიდა, მხარული, უდარდელი სახით, თუმც ძლიერ კარგათ ეტყობოდა, რომ ეს სიმხიარულე მარტო ძილით მოსვენების შედეგი იყო. მომიჯდა გვერდით, მუხლზე მეგობრულათ ხელი დამკრა და მითხრა—აბა მოჰყევით. ამ ქცევამ ცოტათი არ იყო ცუდ ქეიფზე დამაყენა.

— რა ჰქენ, გადაჰკარ ამ განთიად დილაზე მეთქი? ეკითხე სიცილით. მოგემატა თუ არა სულის ძალა მეთქი?

— გადავკარიო, მიპასუხა.

„მოდრი ამ ვირს ეშხზე ელაპარაკე,“ ვითქვამს. მაგრამ ამ თქვამა მაინც არ დამაბრკოლა: მე მწყენოდა ამ საქმის ანაირი მობრუნება, და ამისთვის მინდოდა ჯინი ამომეყარა

სულელურათ-უბედურ შეყვარებულზე. ამისგამო მე იმას დაუწყე შემდეგი ქადაგების წაკითხვა, სწორეთ იმ ტონით და კილოთი, როგორითაც რვა წლის ბავშვს ემუსაიფება ხოლმე კაცი.

— ეს უნდა იკოდე, ჩემო ხარათევო, რომ შეყვარებულ კაცსზე უფრო სულელი და მოწყენილი ჰქმნილება ჯერ ღმერთს არ გაუჩენია. ვისაც გულში სიყვარულის ცეცხლი უნთია, ის მაშინ თითქმის ნიადაგ ყველასთან გულ-ჩახვეული, ნიადაგ დაფიქრებული და დაღუულია. მის ტვინს მაშინ ძლიერ დიდი ძალა აქვს ფაგებისა, მიხედომის და მოაზრებისა, მისი ხასიათი მაშინ მარჯვეთ გამოკალულია, ის მზაა ჩინებული, გმირული მოქმედება შესრულოს, ეს ყველა მართალია, მაგრამ მზარულება იმას აღარ აქვს, ოხუნჯობა მის ტვინს გაქცევია და ის უწინდელ, ცოცხალ კაცათ მართო მაშინ იქცევა, როცა თავისი სატრფოს სამაგიერო სიყვარულზე რწმუნდება, როცა მასთან არის, როცა მის პირიდგან მიყვარ-

ხარო* ესმის. დანარჩენ დროს ის მარტო თავის გულთან, თავის გრძნობასთან სცხოვრობს. მისი გული საკმაოდ საესეა, იმას გარეგანი ქვეყნის ხალისი აღარ სჭირია ან ველარ ეკარება.—ეს ძლიერ კარგი რამ არის, როცა სატრფოც ამნაირ მდგომარეობაშია, როცა ისიც მაგნაირათვე გრძნობს. მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ სატრფო ჯერ შენის ეშხით არ ავსილა, რომ ის შენსავეთ ჯერ არ აღტაცებულა, და ვიფიქროთ, როგორი გავლენა უნდა ჰქონდეს იმაზე შენს მომაკვდავ და მომაკვდანებელ პირის სახეს, მოწყენას, უმხიარულობას და სხვ?

ადამიანს კიდევ სხვა უბედურებაც სჭირს: ჩვენ ჩვენი ბუნების უმჯობეს ძალას, ჩვენს პირველ სიმხიარულეს და, აღტაცებას, ჩვენს გიჟურ ცეტობას და ტკბობას სიყმაწვილეში ვფანტავთ, ხშირათ ისეთ საგნებზე, რომელნიც მაგათ არც კი ღირან. და როცა ჩვენ შევეყრებით იმ ქალს, რომელიც ჩვენი ცხოვრების მოზიარეთ უნდა გახდეს, როცა ჩვენ

გაეცნობთ იმის გულსა და გონებას, ჩვენ
საჭიროთ ვბოულობთ „თავი კარგათ დაეი-
კაოთ“ იმასთან, „სერიოზნათ“ დავანახოთ თა-
ვი, გონებაში არ ჩაუწვეთოთ ცელქობის, თავ-
დაუკაელობის განზრახვა და ცნობა... იმის მა-
გიერ, რომ ჩვენს შემდეგს მეუღლეს ჩვენი თავი
სწორეთ ისეთათ გაეცნოთ, როგორცა ვართ,
ჩვენ ვცდილობთ პირისახე მოვიღუშოთ, დავ-
ბრძნევდეთ და მომავალი ჩვენი ცხოვრება
იმას კაცურ ცხოვრებათ კი არა, რაღაც მძიმე
მსახურებათ, რაღაც უქმურ მოვალეობათ დაუ-
ხატოთ. ჩვენ იქნება ნამდვილათ დაბრძენებუ-
ლი ვიყოთ, მაგრამ ის ჯერ ახალგაზდაა, ის
ცხოვრების ტრფობითაა საესე, იმას ხტუნვა
და ცელქობა უნდა, ის ცხოვრებას მხიარული
თვალით შეცქერის, ის სიამოვნებას ელის,
იმას აღტაცება სწყურია, და ჩვენ, ამაების მა-
გიერ, მოღუშულ, ღურბლიან, ბნელ მომა-
ვალს ვაჩვენებთ და უმზადებთ... როგორც ნა-
შეტანი თვალის ახვევა და ცხოვრების გაადვი-
ლება, გავარდისფრება არ ვარგა, ისე არც მი-

სი დაბნელებაა გამოსადეგი. ადამიანი ადამიანია და ადამიანი უნდა იყოს. მხიარულათ უნდა შეეგებოს კაცი თავის ცხოვრების კეთილ მხარეებს, მარჯვეთ და დაუჩაგვრელათ უნდა აიტანოს მისი სიმძიმე, და ეგვევ გრძნობა, ეგვევე შეხედულობა თავის მეგობარს უნდა ვაუზიაროს.

ჩვენ ამას როდი ვშვრებიო. ამის მაგიერ, ჩვენი „სერიოზნობით,“ ჩვენი დაღალულობით და ცხოვრების მძიმე მხარეების დახმარებით, ახალგაზდა ქ-ლს გული ეჩაგრება, სწყდება, უკვდება. ის ნიადაგ დაუკმაყოფილებულია, იმას მუდამ რალაც სურს, ის რალაცას ეძებს და ელის. შეხვდება იმას მაშინ ჩემისთანა გულაჩქარებული, უდარდელი — ხანდი: ხან მხიარული, უფრო ხშირათ მწვაეი და გამფხიზლებელი კაცი, რომელიც სხვებისაფით არ სცხოვრობს, სხვებს არ ჰგავს, სხვებსაფით არ ჰფიქრობს, და ამ ახალი სურათით, ამ უნახაეი საგანით, ამ მოვლენით „რომელიც თავისით ფიქრობს და სცხოვრობს, სხვებს არ ჰგავს და

დაკვირვების, გაცნობის ხალისს ჰბადაეს.“ ქალი თქვენ გივიწყებს, თქვენი ცხოვრების ერთკილოიან მიმდინარეობას იძულებს, ნაჩვევ-გრძნობას აღარ აფასებს და ახალ, ხალისიანს, გამაღვიძებელ, გამამხიარულებელ შთაბეჭდილებებს ეწაფება და სვამს... ვისი ბრალია, რომ თქვენ მისი გონების გაწაფვა და შექცევა არ იცით, ვისი ბრალია, რომ თქვენი ხასიათი და მოქმედება მის გულს თქვენკენ არ მიიზიდავს და მოუშორებლათ არ აერთებს, ვინაა დანაშაული, რომ თქვენ დღითი-დღიურ ცხოვრებას არც ერთი წვეთი აღტაცების, სიამოვნების, გონიერების და მოქმედების არ ატყვია? რა გასაკვირველია, რომ ქალი, რომელსაც თქვენ უსაქმოდ, უმოქმედოდ სტოვებთ, რომლის გულს ვერ გებულობს თქვენი უხეირო ცხოვრება და მიძინებული გონება, თქვენთვის გულ-ცივი და შეუბრალებელია? ის ცხოველი საგანია, სულდგმულია, ის უსაქმოდ, გულგრილათ, ბინძურათ ვერსცხოვრობს და როცა რასმე ისეთს შეხვდება, რაც თქვენ

არა გგვას, რაც იმას ახალისებს, ართობს ან ათრობს, — შეიღობით მაშინ თქვენი ერთგულება და თქვენი მოსვენებული ბედნიერება!

ხარათევი თვალ გამოშტერებული ყურს მიგდებდა, მაგრამ ცხადათ კი ეტყობოდა, რომ ჩემ „რეზე“ ის სრულიადაც არ ფიქრობდა. იმას ან სხვა დარდები ჰქონდა მაშინ გულში, ანა და ჩუმათ თავისთავს ეუბნებოდა ალბათ: „მე რისთვის მოვსულვარ, და ეს ოხერი რაებს მიქადაგებსო“.

მაგრამ მე იმის დარდი არ მქონდა, მე გული მეწოდა, მინდოდა ვისმეზე ან რასმეზე ამომეყარა ჩემი ჯიბრი და ნალევლი ჩემი ვენერის მიტოვებისა.

— მერმე, მოვეყევი ხელახლავ, როცა თქვენი უხეირობით და უმეცრებით დაჰკარგავთ თქვენი ცოლის ან საყვარლის გულს, თქვენ გული მოგდისთ, ბრაზი გერევათ, ყველაფერს ივიწყებთ, ყველაფერს ნტვრევას უპირობთ, და იქნება კიდევ დაამტვრიოთ, შეძლება თუ გექნათ. იესებით თქვენ მაშინ ეჭვიანობით და მოჰყვე-

ბით ქალის და თქვენი საკუთარი თავის წვა-
ლებას და ტანჯვას....

— ვა, განა შენ ეჭვიანობა არა გწამს? განა შენ იმის დამტკიცებას მოინდომებ, რომ ეჭვიანობა ქვეყანაზე არ არსებობს და კაცის სისულელეს მოუგონია? განა შენ უარჰყოფ ეჭვიანობას?

— ვინ გეუბნება ამაებს? ეჭვიანობა არსებობს, ეჭვიანობა სჩვევია კაცის გულს, როგორც არსებობს გველი და მორიელი, როგორც დამპალ მძოვრს მატლი სჩვევია. მაგრამ სისულელე არ იქნება, იმის მაგიერ რომ გაიგო თუ რა თვისება აქვს გველის კბენას და მორიელს, აიყვანო ეს შხამიანი სულდგმულები და საკუთარ უბეში ჩაისვა, მართო იმ მიზეზით, რომ ესენიც ბუნებას გაუჩინია და ქვეყანაზე არსებობენო, ან მძოვრის მატლები დახიკო და სხეულზე დაისვა, მართო იმისთვის, რომ ეს მატლები ადამიანის სხეულს სჩვევიაო. ეჭვიანობა არსებობს, როგორც თავმოყვარეობის ავთომყოფი მოვლენა. როგორც

ყოველი ავთმყოფობა, ის ბუნების კანონებს ემორჩილება და ბუნების კანონების ძალით იბადება და სცხრება. და თქვენ კი დაგიჟინიათ, რომ რადგანც ავთ გავხდი, რადგანც ჩემ თავმოყვარეობას ბრაზი მოერია, უფლება მაქვს ყველანი დაეკბინო, არავის მოვერიდო, არაინ დავზოგოო?...

— ეჭვიანობა არ გამოგიცდია, გეტყობა, თორემ კარგათ გეცოდინებოდა, რომ ეჭვიანობას და თავმოყვარეობას შუა დიდი განსხვავებაა, მიპასუხა უბედურმა მოარშიყემ.

— გამომიცდია, მერწმუნე, და სწორეთ იმიტომაც ვამტკიცებ, რომ ეჭვიანობა—ავთმყოფი თავმოყვარეობაა. შენი ცოლი რომ თქვენს მზარეულს გაუარშიყდეს, შენ ეს სწორეთ ისე გეწყინება, როგორც ცოლის ბაშმაკების ტალახში გასერა, და მეტათ კი არა. რისთვის? ამიტომ რომ შენ იმოდნათ ღარწმუნებული ხარ შენს თავზე და ღირსებაზე, რომ შენს ღღეში აზრათაც არ გაივლებ თავში, ვითომ შენმა ცოლმა შენი თავი მზარე-

ულს შეადარა და ია გაჯობინა. მაშასადამე, რაკი შენი თავმოყვარეობა შენს თვალში დაცულია, დანარჩენი შენ ნაკლებათ გეხება. შენ ამბობ — ეს უმნიშვნელო კაპრიზი იყო, და საქმეს თავს ანებებ. სულ სხვანაირათ იქცევი, როცა ცოლმა შენ შენი ტოლი გამჯობინა. მაშინ შენ გიყდები, ბრაზდები და ცოთან ძალლივით ჰგლეჯ და ამტვრევ ყველაფერს, ცოლსა და ნაცნობებს აწუხებ, სტირი, იხვეწები, თხოულობ, — თითქო გრძნობა ან ტირილით ან ტანჯვით, ხვეწვით ან თხოვნით მობრუნდებოდეს. მე იმას ხომ არ ვამბობ, გულში არ უნდა შესწუხდე, როცა შენი საყვარელი შენზე უფრო მალლა სხვის თავს რაცხს და სხვას აფასებს. გინდა თუ არა, ეს გულს დაგიჩაგრავს, გაწყენინებს, შეგაწუხებს, დავტანჯავს. მაგრამ აქედამ ის დასკვნანუ გამოგყავს — რადგანაც ჩემი გული შეწუხებული და დავტანჯულია, მოდი მეც სხვა შეგაწუხო და დავტანჯო; ამის უფლებას ნუ ითვასებ, ამიტომ რომ ეს უფლება ესარგებ-

ლო და გამოუდევარია. დაკარგულ გულს, როგორც გითხარი, ხვერწნა და შეწუხება ვერ მოაბრუნებს; ტირილით და დევნით, ქალის ლანძღვით და საყვედურობით შენ მის გულს კი არ მოიბრუნებ, უარესათ და სანიაღვრით დაჰკარგავ. ქალი რომ შენზე გულგრილი იყო, ეჭვიანება იმას შენზე გაბრაზებულათ ხდის, შენი ტირილი იმას შენ თავს აზიზღებს, რადგანც შენს მხეცობას ან შენს სისუსტეს აჩვენებს. თუ მაინცა და მაინც დაკარგული ან გულ-ცაფი ქალის დაბრუნება გინდა, დამშვიდდი, გონიერათ გამოიკვლიე რა მიზეზით უყვარდი შენ იმას და რა მიზეზით აღარდა შენზე გული, რა მხრით და რა თვისებაებით ან საშუალებებით გაიმარჯვა შენმა მოწინააღმდეგემ, და როცა ეს ყველაფერი გაიგო, ეცადე შენი თავი ხელახლავ შეაყვარო, თითქო უწინ თქვენ ერთმანეთს არც კი იცნობდით... და ამ საგანზე თუ ჩემს აზრს იკითხავ, შეგიპოვებ, როგორც მგონია, რომ გატეხილი პურის გამოთელება გასაჭირი და თითქმის შეუძლებელი საქმეა...

— როგორ არ გაბრაზდეს კაცი, როცა ამითანა ღალატს, უმადურებას ხედავს... ხომ უცის იმან, რა ნაირათ თავგამომეტებული ვარ მე იმისთვის! რას არ ვიზამ მისი გულისა და აიამოვნებისთვის. და ის კი ასე მივიწყებს, ასე მღუპავს, მკარგავს... განა ეგ გულის მომკვლელი არ არის, განა ექვიანობა ამით არ ძლიერდება?

— ეჰ, შენც დაგიქინია „ღალატი“ და საყვედური. ჩვენი უბედურებაც იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ ქალებზე თავიდან ბოლომდე შებცდარი შეხედულობა გვაქვს. ჩვენ რაღი გვგონია, რომ ქალს სწორეთ ისეთი სხეული, აგებულება, საჭიროება, გრძნობა და ვიქრი აქვს, როგორიც ჩვენ, კაცებს, გვაქვს. ჩვენ ვერ ვხედავთ, რომ ქალს გულშიაც იმითანა შთაბეჭდილება, მადა, ღელვა და სურვილი მოიპოვება, როგორიც ჩვენს საკუთარ გულში გვიცვნია. ჩვენ ჯერ ზეცამდი აგვეყვს ქალი, გვგონია, რომ იმას არც ერთი ჩვენი მერილმანი და სხვილ-სხვილი ნაკლულევანე-

ბა არა აქვს, გვეგონია, რომ ის ღირსებით შექედილი და „უმანკოებით“ აღვსილია, ანგელოზსავეთ, და როცა, შემდეგში, მასში ჩვენს საკუთარ თვისებებს და ნაკლულეგანებას შევამჩნევთ, როცა მის მოქმედებაში ჩვენი საქციელის კვალს დაინახავთ—მაშინვე ზეცილადმ ჩამოგეყავს და ტალახში ესვრით, სისაძაგლეს ვსწამებთ.—ეს ამტკიცებს, რომ ჩვენ ძლიერ ცუდი აზრი გვექონია ჩვენს საკუთარ ხასიათზე და მოქმედებაზე, თუ კი ჩვენი მსგავსი ქმნილება ტალახში გასრესის ღირსათ მიგვაჩნია.

— კარგი, მაგრამ ეს მითხარი, რა ვქნათ რა გზას დავადგე?

— მეგონია, რომ ჩემი ნათქვამილადმ აღვიღათ დაინახავდი ამას...

— სრულიადაც არ დამინახია. შენ დღეს რაღაც ქადაგების იშტაზედა ხარ, და საქმეს, რჩევას კი არ ლაპარაკობ. თეორია კარგია, პრაქტიკით გამასინჯე ეხლა მისი ნამდვილი ღირსება! თეორია ჩემი საქმე არ არის.

— მაშ კარგი. გინდა, მე თავს დაგანებებ და რაც გინდა ის ჰქენი, როგორც გინდა ისე შეურიგდი შენს საცოლოს, როგორც მოახერხო ისე დაიბრუნე მისი გული. და ერთგულობა თუ არა და ეცადე, რომ შენ თვითონ მოსცილდე, თავი დაანებო, დააცალო ქეიფი, და მერმე, როცა შინაური მტკიცე მოსვენება და ბედნიერება დასჭირდება — მაშინ დაუახლოვდე. თუ არა და, კიდევ, შეიცვალე ხასიათი, მიატოვე საყვედურა, ტირილი, მუქრობა, გამოდი მხიარულათ, თითქო სიყვარული შენ არაფრათ მიგაჩნდეს, თითქო შენ მარტო ქეიფს და ტრფობას ეძებდე, თითქო დაუნდობელი რამ იყო, იცინე, იხარხარე, იოხუნჯე, თავი შეაყვარე — და მისი გული იქნება დაგიბრუნდეს. ამ სამი გზის მეტი შენ, მთლათ ერთიანათ თუ თავის დაანებება არ გინდა, დღეს არაფერი საშუალება არ დაგჩენია.

— მერე მაგ სამში რომელი სჯობია, შენის აზრით?

— მესამე. მაგრამ ეგ ხასიათზედაც ჰკილია. შენ იქნება პირველი გირჩევენოდეს?

— მე მესამისთვის შექმნილი არა ვარ. მეორე გზაზე დადგომა რომ შემეძლოს, კარგი იქნებოდა. მაგრამ სად წავიდე, როგორ მოვიცადო, როგორ მომიტმენს გული? ჩემთვის მარტო პირველი საშუალებაა გამოსადეგი...

— მარჯვეთ სჯი, შენ ნუ მომიკვდები. ესე იგი: მე არ მინდა თავი დავიღალო და მხიარულობით, შექცევით, ნიჭისა და ცოდნის ძალით, დავიბრუნო ჩემი საყვარლის აყრილი გული. არც ის მინდა, რომ შორს წასვლით თავი შევიწუხო და ორიოდ კვირა გულდაწყვეტილათ მარტოობაში გავატარო. ამის გამო, რადგანც მე მაინცა და მაინც მსურს დავიბრუნო ის, რაც ჩემივე სისულელით დავკარგე და რასაც ჩემი გაუგებრობით შემდეგშიაც ხშირათ დავკარგავ, გთხოვ. შენ, გარეშე პირს, ამ ჩემ სურვილს თავი დაუდევ, და ჩემი სიამისთვის. ჩემი ზანტობისთვის შენი სიამოვნება დაჰკარგო და შენი აღტაცება

მიატოვო, — თუმცა დარწმუნებულიც არ იყო, რომ ამით ჩემ საქმეს რამე ეშველება. ასეა ზომი? რასაკვირველია, ამაზე მე უარს არ გეტყვი, და როგორც დაგპირდი, ისე შეგისრულებ ჩემ სიტყვას. ვიცი, რომ შეყვარებულები ყოველთვის ემაგრე მართლ. თავის თავზე ჰფიქრობთ და არავის ზოგაფთ. მაგრამ გაიხსენე, შემდეგ, რომ ამით შენ შორს ვერ წახვალ, და დღეს თუ არა ხვალ მაგ გულის შენ ხელახლავ დაჰკარგავ.

— მერმე მე ვიცი როგორ წავიყვან ჩემს საქმეს. არა. მართლა მიატოვებ? თუ ღმერთი გწამს?..

და სანამ ამის პასუხს მიეცემდი, ხარათევი გადამეხვია და კოცნა დამიწყო. მის აღტაცებას ბოლო არ ჰქონდა, თუმცა იმ დროს იმას აღტაცებაზე კარა, სულ სხვა ეკლებზე უნდა ეფიქრნა, ჰკუთ რომ ჰქონოდა თავში.

ცოტა ხანს შემდეგ ჩემმა ვენერამ დამიძახა, ზეით მივდივარ, წავიდეთო. რომ გენახათ, რამშვენიერი იყო ის იმ დღეს. იმისთანა ლა-

მაზათ, იმისთანა სასურველათ და ძვირფასათ
 ის ღე არასოდეს არ მომჩვენებია უწინ. მის
 თმას სულ ახალი ოქროვანი ბზინვა შეენიშნე,
 მის წელს — ახალი ტურფა თლილობა, მის
 თვალს ახალი ნაზი გულდანდობა და ალერ-
 სი. ასე, ხშირათ, კაცო მარტო მაშინ გრძნობს
 რომელიმე საგნის ნამდვილ ფასს, მარტო მა-
 შინ აფასებს იმას ღირსეულათ, მარტო მაშინ
 ნიშნავს, რომ ეს საგანი მისთვის ძვირფასი
 ყოფილა, როცა ის ეკარგება და ხელიდამ
 უძვრება...

თუმც მე გული მეწოდა, მაგრამ მაინც
 გულდაგული მოთმენით უამბე იმას მთელი
 ჩვენი მუსაიფა ხარათიფთან, უამბე რა რჩევა
 მივეცი, რა გ დაწყვეტილებას დაადგა და რა
 სიტყვა დაუღე.

— რასაკვირველია, უნ მაგ სიტყვას არ
 დასრულებ მაგ დასაბმელი ვიზის გულისთვის?

— დიახაც ავასრულებ.

— რისთვის? ვთხოვ რა გამოვა მაგით?

— ეს ჩემს საქმე არ არის.

— როგორ, იქნება შენ ან იმას გგონიათ, რომ შენი მიტოვებით იმას რამე გაურიგდეს? დიდათ შემცდარია. მე იმას პატივს ვსცემ, როგორც უწინ, ისე შემდეგაც. დარწმუნებული ვიყავი და ვარ, რომ უკეთეს ამხანაგს და უკეთეს ქმარს მე ვერ ვიშოვნდი,— ეს მართალია. მაგრამ დიდი სულელი ყოფილა, თუ ფიქრობს, რომ ამაზე მეტი მი ან მიგრძენია რამე იმაზე, ან როდესმე ვრგძნობ. დაიჯინა ცოლათ წამომყევით, არ დაიჯერა ჩემი უარისყოფა. როცა ვეუბნებოდით ძლიერ პატივს-გცემ მაგრამ არ მიყვარხარ მეთქი, მთხოველა მოიცადე და მაშინ დავევარგვინდეთ, როცა შემიყვარებო, — ამაზე მე უარს რათ ვიტყვი ან რათ გადავალ? მოვიცადოთ. მაგრამ ეხლა ის იმას თხოულობს, რომ სანამ ის არ შევიყვარო დანარჩენ ქვეყნიერებაზე თვალი არ უნდა გავამხილო? კარგი. თუ მაგრეა და, მისი სურვილი რომ ავასრულო, ის რომ მეუბნებოდა— არაფერია, უსიყვარულოთაც ჯვარი დავიწეროთო, მაშინ რას აპირებს? მაგეც რომ

ექნა, ჯერის წერა ჩემთვის იმისთანავე მოვალეობა იქნება, როგორც თეატრში თამაში. დრეექცია მათამაშებს დანიშნულ დროზე, მაგრამ დანარჩენი დრო სადაც მინდა, როგორც მინდა, ისე შემიძლია გავატარო. განა მაგას ეს უნდა?

— მე არ ვიცი რა უნდა და რა არა. ეს თქვენი და მაგის საქმეა, და როგორც გსურდეთ ისე მორიგდით. მე მითქვამს და კიდევ ვამბობ, რომ არ ვარგა ჩემი საკუთარი სიმოვნებისთვის სხვას „მომავლიანი“ საქმე წაუხდინო.

— რომ არაფერი ხდება?

— ის კაცი კი კვდება, და მეტი არაფერი.

— სულელია, თუ კვდება. რამდენი სულელი იტანჯება, ყველას მე უნდა გაუხდეს ნუგეშისმცემლათ? ყველას ხომ ვერ აუვა ეს ჩემი ბუნება...

— ეხლა შენ გაჯავრება გალაპარაკებს. დამშვიდდები და უფრო კაცობრიულათ, გულკეთილათ მოეპყრობი ხარათევს.

— ენახოთ, ენახოთ. შენ კი რამ გაგამა-
ჭანკლა დღეს?

— ხართევი დამშირდა რაც რუსეთში აქ-
ტრისებია ყველას გაგაცნობო, და იმან.

— არა, მართლა გგონია უნდა შეურიგდე?

— მაგაზე შენს მეტი კაცი რჩევას ვერ
მოგცემს.

— და შენ საქმე გადაწყვიტე, სანამ ჩემს
აზრს შეიტყობდი, სანამ გაიგებდი შეგ რას ეი-
ჭამ და რა გზას დაუდგები?

— გადავწყვიტე.

— და გეტოვებ? ოდესიღამვე?

— ოდესიღამვე.

— Дуракъ!

— Merci!

— შექნამდი კი?

რომ დაგეზახა მაშინ მისი თვალეზი, მისი
თვალმოუკვრელი ღიმილი! ადვილი საქმეა
ძნელ საგანზე, მძიმე შემთხვევაში, შესანიშნავ
გარემოების დროს გჭირული გადიწყვეტილების
მადება. მაგრამ წე რიღმან დაბკოარლებას წინ,

შეუმჩნეველ გამოცდის, ადვილი წინააღმდეგობის და განსაცდელის დროს სწორე გზაზე დგომა და გამარჯვება — გმირობაზე უფრო ძნელი და მძიმე საქმეა, კარგ მამაცს და მარჯვე ბიჭს იმას ვეტყვი ვინც აი ამ წვრილმანებში ნიადაგ მარჯვეთ იქნება.

— აქედამ სჩამსო, იფიქრებს მკითხველი, რომ ვერც იმ „მაქნამლის“, ვერც იმ ათეალებს და ლიმბოს გაუმარჯვებიათ დამწერის გმირობაზეო.

— აქედამ სჩამს, ჩემო მკითხველო, რომ დამწერის გმირობა ამ უკანასკნელმა ლიმბო-მა შეუმუსრა და ფეხქვეშ გაიგო.

ა რ ი შ ე ო თ ხ ე

ამაო ამაოთა და სხვ. — ზედ დასკენილია იმის აზრად, თუ ჩემი ენერჯა ბევრი ხერხით და გმირობით რჩივებ როგორ დავკარგეთ, ვის ჩაუგდეთ ხელში, და ხარათევა როგორი მწუხარებით იტირა და იგლოვა თავისი საცოლო.

ჩვენ სამივემ გადავწყვიტეთ, რომ თდესი-დამ დაწყებული ჩვენ დაეფანტებოდით: ვე-

ნერა ფრთა ჩამოშვებულ იუპიტერს წაყვებო-
და და მე ჩემთვის წავიდოდი.

მაგრამ მე სებასტოპოლიდამვე „ჩამორჩენა“
დავიწყე. იალტაში კი პირდაპირ ძილის სურ-
ვილი გავაცხადე. ვენერას იუპიტერი გაჰყვა
ნაპირზე, ლივადიის სანახავათ—მარტის თვეში!

ფეოქრობდი ჭაზაფხულის ჰაერი, ყირიმის
ბუნება, ლივადიის ბაღი, ზღვის ნიო და დი-
ლის ალიონი ბევრს დაშორებულ მეგობრებს
დაახლოვებს და შეარიგებს მეთქი. მართლაც
საკვირველი გავლენა ჰქონდა ამაებს ჩემი
ვენერის გულზე. ის დიდი უშველებელი ყვა-
ვილების გუნდით დაბრუნდა, ორიოდე ვარდი
მე მითაეზა და... დანარჩენილამ უკეთესი ყვა-
ვილი აარჩია და მიართვა... ჩვენი კაპიტნის
თანაშემწეს!

წარმოიდგინე, შკითხველო, დიდი ჭური, აბ-
ლათ გამომწვარი, წითელი, რგვალი, ღრმა და
უმოდრაო. სწორეთ. ამისთანა იყო ის თანა-
შემწე. ხმაც სწორეთ იმისთანა ჰქონდა, რო-
გორც ჭურს, ხმაც იმოდენა შეეძლო (მეტი

თუ არა), და პირათ და ტანით ჭურს ჰგავდა. და ამ ჭურს ერგო ის ყვავილი...

ჩემს სიკოცხლეში ბევრი კაცი მინახავს გაჭირვებაში და განსაცდელში, და ყოველთვის დიდი სიამოვნება იმაში მიპოვია, რომ შეგენიშნა—კაცის პირის სახეს რა და რა ცვლილება ემართებოდა მაშინ. მინახავს კაცი გაცეცხლებული, გაწითლებული, გაშავებული, გათეთრებული; მინახავს გამშრალი, დაშლილი, გაშპაგებული; ასე გასინჯეთ, ისიც მინახავს, რომ კაცს სიმწრისგან მთელი სახე გაშრომოდეს და მარტო ცხვირის წვერზე მოსვლოდეს ოფლი. მაგრამ ხარათევისთანა ცვლილება პირის სახისა კი არ მინახავს: იმას ნიკაპი ჩამოეწია, ცხვირი დაუგრძელდა ყურები გაუწითლდა, ყბები გაუთეთრდა და ჩასცვინდა, ტუჩის კანი გაულურჯდა, თმა აებუძგა, თვალი მიუნამდა, ხარხა გაუშრა, და ამ სიკეთეებს გარდა იმან ისე დაიწყო ყელის წვდენა და ზელა, თითქო შიგ ძვალი გაკვეთებოდა.

მე გაბეცინა, და მას აქეთ რაც იმან ჩემი

სიცილი შენიშნა, ჩვენი ერთმანეთის შეგობრობა დაივიწყა და სისხლის მსმელ მტრათ ჩამთვალა.

ვენერა მე ოდესის იქით აღარ მინახავს, სიტყვა კი მაქვს მისგან მოცემული, რომ თავის პირველ შეილს უჩემოთ არ მონათლავს...

გათავდა მოთხრობა ესე შეწვევითა უფლისათა და ღვაწლითა მონისა ღუთისა ამწყობლისათა: თუ შეცდობა ჩამე იხილოთ, ნუ გვწყევთ, არამედ შენდობით მომიხსენებდეთ:.

თვალუწედენელი რუსეთის თვალუწედენელ
მინდერებზე

И все поля, поля, поля!

Майковъ.

ოდესაში ოთხი საათი დაერჩი, სწორეთ იმ-
დენი, რამდენიც საჭირო იყო ტანისამოსის
გამოსაცვლელათ, ორიოდე ნაცნობის სანა-
ხაეთ და რკინის გზის სტანციამდე მისასე-
ლელათ. იმავე საღამოს რკინის გზა მიმაგო-
გიალებდა პეტერბურგისკენ.

რკინის გზის ვაგონში კაცის გულს რალაც
მოუსვენარი გრძნობა იტაცებს. სწრაფლი
ფრენა, გარეშე საგნების მოუსწრებელი ჩა-
მორჩენა, მაშინისა და ბორბლების რახა-რუ-
ხა ისეთნაირათ აღელოვებს კაცს, რომ ერთი
წუთის მოსვენება არ ელირსება მის ტეინსა
და სხეულს. აზრს რალაც ოცნება იმონებს.

ერთი წარმოდგენა რომ ჯერ თავში არ მო-
თავსებულა და კაცს მისი გაგება და დაკვირ-
ვება ვერ მოუხერხებია, მის ადგილზე მეორე
წარმოდგენა იბადება, რომელსაც იმავე სის-
წრაფით მესამე სცელის, მარტო იმისთვის,
რომ იმანაც თავის რიგზე მეოთხეს ადგილი
დაუთმოს. მერმე ოცნებას მოგონება ჩაერთ-
ვის, მოგონებას—ნატვრა, და სამივეს რალაც
საკვირველი მომავლის დამწყობი პლანები გა-
დებლართება. და ეს უცნაური მდგომარეობა
იმოდნათ აწვალებს ტვინსა და გრძნობას,
რომ კაცს თავისი თავი მთვრალი ჰგონია,—
ისე ეკარგება იმას. ძალა თავის ფიქრზე და
ტვინის ძაფებზე, ისე დამშეულათ თხოულობს
მისი ტვინი მოგონებას, ნატვრას, ოცნებას
და მომავლის პლანს.

ამ ნაირ ოცნებით დათრობას ხშირათ ისე
შეუწუხებივარ, რომ ორი-სამი დღე და ღამე
მოსვენება არ მქონია. და ყველა იმ საშუა-
ლებებიდამ, რომელიც მე მისინჯავს ამ შე-

წუხების თავიდან ასაცილებლათ, ამდენს ხანს გამომდგომია მარტო სამი შემდეგი.

1°. — მოგზაურმა უნდა ეკალოს ერთი ან ორი ისეთი მგზავრი მოძებნოს, რომლის მუსაიფს მისი გართვა და გახალისება შეეძლოს. ამ საშუალებათ ყველაზე უფრო ხშირათ შნოიანი და ხალისიანი ქალები გამოდგებიან.

2°. — თუ ეს პირველი საშუალება მოგზაურს ხელ-და-ხელ ვერ უშოვია, შეიძლება კაცმა რამე ისეთი მართლათ ხალისიანი „ჩამთრევი“ და გამრთველი წიგნი იქონიოს, რომლის კითხვამ იმას ყველაფერი დააფიწყოს.

3°. — თუ ამ საშუალების შოვნაც გაუჭირდა კაცს, მაშინ აუცრლებლათ საჭიროა რკინის გზაში ჩაჯდომამდე ორიოდე ლამე თეთრათ გაათენოს კაცმა, ისე, რომ ვაგონში შესვლისსთანავე იმას ძილი მოერიოს.

ოდესიდან წასვლის დროს მე არც ერთი ამ საშუალებებთაგანი არ დამიმზადებია. ამის გამო დაერჩი ვაგონში ხელ ცარიელი და

ტენ - აშფოთებული. რასაკვირველია — როგორც ამ მდგომარეობაში მყოფ კაცს შეეფერება, — მე ჯერ ერთ თანჯარას მივარდი, მერე შეორეს, ჯერ ერთი მხრით ცქერა დაეწყე, მერე მეორით.

მარჯვნივ და მარცხნივ გადაშლილიყო ხელის-გულისავეთ ტიტველა და სწორე მინდორი. არსად არ სჩამდა არც სახლი, არც გორა, არც ხე, არც ბუჩქი. ბალახ-ბულოახი რაა, ისიც იშვიათი სანახავი იყო ამ თვალ-უწვდენელ სივრცეზე. კაცისა და ქალის დანახვას ვინ სჩივის, თვალს ვერ მოჰკრავდით ვერც ხვადავს, ვერც გარეგან ცხოველს, ვერც ჩიტს, — ერთი სიტყვით სიცოცხლის და მოძრაობის წარმომადგენელი იქ მარტო ჩვენი რკინის გზის მაშინა და ვაგონები იყვნენ. ცაც რალაც ერთნაირათ გამობუშტული, ერთნაირათ შეფერილი, ერთნაირათ მოღრუბლული იყო, ერთი კიდიდამ მეორემდი. გავიარეთ ათი ვერსი, გავიარეთ ოცი, ასი, ორასი, — გარშემო ჩვენ ერთი და იგივე ბუნება, ერთი

და იგივე სურათი, ერთი და იგივე „ცალიერება“ გვეკრა და გვხედებოდა. ხელში რომ რკინის გზის ტარების-ფურცელი არ გვექონოდა და სტანციების სახელები არ გვეცოდნოდა, გვეგონებოდა—ერთს და იმავე ადგილს ვდგევართო.

არაფერი მძულს ისე ქვეყანაზე, როგორც ერთი და იგივე შთაბეჭდილების გამეორება, ერთი და იმავე გრძნობის გაქანულება, თუ ამ შთაბეჭდილებას და ამ გრძნობას რამე ისეთი წვრილმანი ახალ-ახალი მხარეები არ დაჰყვება და დაებშება, რომელნიც ძველ გრძნობას და შთაბეჭდილებას ახალგემოს და მადას მისცემენ.. ადამიანის ტვინს ბუნებისგან ის თვისება აქვს დატანებული, რომ, თუ იმას ახალ-ახალი შთაბეჭდილება, მოძრაობა, მღელვარება, შრომა და წვრთნა დააკლდა, ის იძინებს და ხავსიანდება, უძლურდება, სუსტდება და თან და თან უფრო და უფრო ჰქრება. ტვინს მარტო ნიადაგი შრომა აძლიერებს და საკვებს აძლევს, და ამ ნიადაგი შრომის-

თვის ნიადაგვე ახალი შემთხვევების დასწრება, შთაბეჭდილების მიღება, გაოცება, გაფხიზლება, გაკვირვებაა საჭირო. მაგრამ რით უნდა გაგვაფხიზლოს ერთმა და იმავე ნაცნობმა სანახაემ, რა ახალი შთაბეჭდილება უნდა მოახდინოს ტვინზე ათასჯერ ნანახმა და გასინჯულმა საგანმა, რით უნდა გაგვაოცოს და ტვინი გაგვიმხიზლოს იმ სურათმა, რომელსაც ჩვენი თავის მობეზრება მოუხერხებია?

სამზღვარ-გარეთელ მწერლებს და მოაზრებებს აკვირვებს რუსეთის ერთკილოიანი და უმოძრაო ცხოვრება მთელი ათასი წლის განმავლობაში. მობრძანდენ და ნახონ აი ეს მინდვრები, მათი შიშველი ბუნება, მათი მოსვენებული, თითქო მკედარი გამოხედულება, და ბრძანონ, რა გასაკვირველი უნდა იყოს, რომ ამ ბუნებას მცხოვრებლების ტვინზე და მოქმედებაზე ერთგვარი უმოძრაობის დალი დაუსვია. ხალხს მოძრავ ხასიათს, წარმატების სურვილს და უკეთესი ცხოვრებისკენ ლტოლვილებას მისი ტვინის სიფხიზლე, მისი პოე-

ზიის ძალა, მისი სხეულის სიმაგრე აძლევს. მაგრამ რა პოეზიაა შესაძლებელი ამ ერთგუ-როვან, ერთგვარ და ერთნაირ მინდვრებზე? აქ გენიოსი-პოეტიც ვერ მოძებნის პოეტურ სურათს, ფერს, შედარებას, გრძნობას, სიტყ-ვას. რა გააფხიზლებს მის გრძნობებებს? მინდვრის ნიაფი?—აქ ნიაფი მუდამ მტვერიანი ქარია. ბუნების ცხოვრება?—აქ ბუნება მიყრუებული და მიძინებულია: მცენარე—ერთ-ნაირი ბალახია, ხე არსადაა, ტყეს ვინღა და-ეძებს, ცხოველებს—მარტო ზანტი ხარი და ძროხა შეადგენს. კაცი ნიადაგ თავის სორო-შია, ფეხზე, ქულაჯაშუ გამოხვეული. გარშე-მო, მთისა და მდინარეების, ყვავილისა და ტყის მაგიერ, სჩამს—ზაფხულში. მტვერი, ზამ-თარში თოვლი და გაზაფხულ-შემოდგომაზე კი ტალახი, ტალახი და მარტო ტალახი. ერთი სოფლიდამ მეორემდღი ისე გაიარს კაცი ოცდაათ-ორმოცს ვერსს, რომ ერთი სად-გომი, ერთი ხე, ერთი წყარო არ შეხვდეს, და ვაი მისი ბრალი თუ გზაზე იმ საგანგებოთ

დაურილ შიწის გორებს ასცილდა, რომელნიც გზის მაჩვენებლათ გაუკეთებიათ: მაშინ იმას გზა და კვალი ისე ებნევა, რომ აღარც კი იცის—აღმოსავლეთი საით არის და დასავლეთი სით. არც თვალს, არც ყურს, არც გრძნობას, არც ტვინს აქ არაფერი არ აღვიძებს, არ აფიქრებს, და კაცს ერთი თავიდამ შეორემდი ისე შეუძლია რუსეთის გავლა, რომ ქალაქების მეტი ამას სანახი არა დახედეს რა, მინდვრისა და ნაცრის ფერა ცის მეტი.

სწორეთ გასაკვირველია, ამ ქვეყანაში როგორ მოახერხეს სახლების და ეკლესიის შენება, ესე იგი არხიტექტურა აქ რანაირათ დაარსდა? აქ კაცს მისაბაძველი არა ჰქონია რა, ბუნებას მისთვის არც გამოქვაბული კლდეები უჩვენებია, არც ხის შტოებისაგან დაჩრდილული კარვები, რომ კაცს ამ ბუნების მაგალითების მიბაძვა შესძლებოდა და თავისი საკუთარი ხელით სადგომის კეთება გამოეწყო. შეჭველია, რომ აქ ან მეზობლებს დაუტოვებიათ სახლების შენების ცოდნა, როცა ისო-

ნი რუსეთის მინდვრებზე გაღვივდნენ გერ-
მანიაში შესასვლელათ, ანა და მუღოებს და
მინდვრის თაგვებს უჩვენებიათ კაცისთვის სა-
დგომის მაგალითი. ამ კითხვას მეცნიერება
ოდესმე გამოიკვლევს, ეხლა კა ჩვენთვის საკ-
მაო ისიც არის, რომ ამ თვალუწვდენელ მინ-
დვრებზე, მუღოების თუ მეზობლების მაგა-
ლითით, ან — იქნება — ზეგარდმო შთაგონე-
ბით, არხიტექტორული ხელობა დაარსებულია
და ჰყვარობს....

ვინც ამ მინდვრებს დააკვირდება, ვინც იმათ
ხასიათს გააცნობს, მარტო იმისთვის გასაგე-
ბი ხდება მთელი რუსეთის წარსულ ისტორია
და მომავალი ბედი. ამ ქვეყანას ხვედრათ
რგებია მოტ-ტვლებული მინდორი და სიცი-
ვე. ყველაფერი, რაც სხვა, უფრო ბედნიერ
მხარეს უშრომით ან ნაკლები შრომით მოს-
დის, აქ განუზომელ მეცადინეობას, შრომას,
ცოდნას და ხარჯს თხოულობს. ამ შრომის-
თვის ხალხს საკმაოდრო არა აქვს სიცივის გამო,
ამ მეცადინეობას ის ვერ ახერხებს — უმეცრე-

ბის წყალობით და ვერც ამ ხარჯს სწევს—
სიღარიბის გამოისობით. ხალხების ოჯახში ის
დაჩაგრული და დავიწყებული ძმია, და მისი
გული, მისი ხასიათი და თვისება სწორეთ ბე-
ვრი მხრით დაჩაგრული და გულმოკლული
ძმისას ჩამოგავს. ის გულკეთილია სანამ მარ-
ტო თავის ოთახში, თავის კუნჭულში ზის
და თითებს სუნთქვით ითხოვს. შინ, იმავე
კუნჭულში, ის ცოტათი კმაყოფილდება და ამ
ცოტასაც გულკეთილათ გაუზიარებს ყველას.
ვინც ეწვევა და შემწეობას სთხოვს. რო-
გორც ყოველს დაჩაგრულს, იმას დიდი სურ-
ვილი და თავმოყვარეობა როდი აქვს, და მი-
სი დროების უმეტესი ნაწილი ძილში და წელ-
მოწყვეტილ ლილინში გადის. მაგრამ როცა ის
თავის კუნჭულს სტოვებს და თავის დანარჩენ
ძმებს უმჯობეს მდგომარეობაში ხედავს, რო-
ცა ის გრძნობს, რომ ამათ უკეთესი ხვედრი,
უტკბოესი ცხოვრება და ადვილი შრომა რგე-
ბიათ, მაშინ მისი გრძნობა მწარდება ან ცო-
ტათი მაინც შეაფლება. ის გაოცებით აკვირდ-

ბა ამ სხვის ბედს, სხვის შეძლებას და ნეტარებას, სხვის სიმდიდრეს, და თანდათან მის გულში ჯერ სხვისი პატივისცემა და თავის თავის დამდაბლება იძრება, მერმე—ფიქრი: მე რათა ვარ დაჩაგრულიო და ბოლოს—სიხარბეთუ არა, ამ ბედნიერების შეძენის სურვილი ხომ მაინც... და ამ გრძნობის ძალით ის უფრო და უფრო ხშირათ სტოვეებს თავის კუნჭულს, უფრო და უფრო ხშირათ ცდილობს იმგზავროს, სხვებს ეწვიოს, სხვებისას ხანგრძლივით დარჩეს... მაშინ იმ შინაურ კუნჭულში უძლურის და ქალების მეტი თითქმის აღარაეინ რჩება, — ახალგაზდობა, ვაჟკაცობა სულ ერთიანათ კიდევებზე, სხვებისკენ მიილტვის და მეზობლებისას რჩება...

ამ გვარი ხასიათი ჰქონდა ძველებურ რუსეთის ცხოვრებას და ისტორიას. რა ხასიათი მიეცემა მის მომავალს, ამისი თქმა, რასაკვირველია, ძნელია. მაგრამ უეჭველი კი არის, რომ ეს უმთავრესი თვისება—გაშლილათ განსგაწევისა—ცოტათი არ იყოს მაინც დარჩება

შემდეგშიაც, და იმას თანდათან მარტო ის მეორე ძალა დააკავებს, რომელიც ცოდნის და შრომის გავრცელებას თან მოსდევს: ადრე თუ გვიან რუსი მიხვდება, რომ ამ თვალუწვდენელ მინდვრებშიაც დიდი სიმდიდრეა დამალული იმისთვის, ვინც მათ შემუშავებას და გამოყენებას მოახერხებს. ის ხელს ახლებს მაშინ თავის სამშობლო მინდვრებს, შეამუშავებს იმათ, გაავლებს ზედ გზებსა და წყლებს, მოიწვეს სარჩოს, უკეთ გაიწყობს თავის ცხოვრებას, და მაშინ, როცა იმას შინ ბედნიერება ექნება, უფრო იშვიათათ მოინდომებს შინაურობის მიტოვებას და ბედის ცდას ცხრამთას გადაღმა....

როგორც ან ამ მინდვრებზე შეუნიშნავათ მიგოგილობს ჩვენი ვაგონი, და ჩვენ კი გვგონია, როცა ირე-მარეს თვალს-ვაელებთ, ვითომ ფეხი არც კი მოგვეცვალოს და ისევ ერთ ალაგზე ვიდგეთ, მაშინ, როდესაც ასი და ათასი ვერსი გამოგვივლია, სწორეთ ისე შეუნიშნავათ სწარმოებს და წინიწევა რუსე-

თის ცხოვრებაც. ვინც რუსეთს შორიდან დას-
ცქერის, ვინც იმას მარტო „ერთ თვალის გა-
დავლებს“ მეტს არ აღირსებს, იმას ადვილათ
ჭგონია, ვითომ ეს ხალხი ერთ და იმავე გო-
ნებით და ზნეობით მდგომარეობაში უმოძრა-
ოთ ხავსიანდება. მაგრამ გონიერი და გამოც-
დილი დამკვირვებელი კი მალე შეატყობს,
რომ იმასაც კი ძალი გზა გაუვლია ამ უკა-
ნასკნელი წლების განმავლობაში. მე რუსეთი
გადამიჭრია ერთი კიდიდან მეორემდე ოთხ-
ჯერ თუ ხუთჯერ, ხან სამხრეთიდან ჩრდილო-
ეთამდე და ხან დასავლეთიდან აღმოსავლეთა-
მდე. მინახავს ეს ქვეყანა გლეხების „გათა-
ვისუფლებამდე“, გათავისუფლების დროს და
მის შემდეგაც, და შემოძლია გარდაწყვეტით
ეთქვა, რომ ეს ხალხიც წარმატებაშია, ისიც
წინ იწევა, უმჯობესდება, ცოტ-ცოტა, ნელ-
ნელა, შეუმჩნეველათ, მაგრამ მაინც უმჯო-
ბესდება. ვინ ან სად მოძებნის ესლა კაცი
უწინდელს „ყურმოჭრილობას“, სიმდაბლეს,
ყრუ-დაცემას და მხეცურ აპათიას ყველაფრის

შესახებ. რასაც კი ოტკას ან როზგთან ახრო-
ბრივი დამოკიდებულება არ ჰქონდა? დღეს
იშვიათი სანახავი როდია მოგზაური გლეხი,
აღებ მიცემაში გართული, ერობაზე მსჯელი,
შკალებზე მზრუნველი და უფროსებზე თა-
ვისუფლათ მოლაპარაკე. მართალია, დღესაც
ათასობით და ათიათასობით შეხვდება კაცს
რუსეთის გლეხკაცობა, მძიმე და უმადური
შრომის ტვირთქვეშ ოთხათ მოკეცილი, ოთხ-
ში ამოღებული, დაქანცული, ილაჯ-გაწყვე-
ტილა, მაგრამ ვინც ამგვარივე მდგომარეო-
ბაში მყოფ უწინდელ გლეხ-კაცობას გაიხსენ-
ებს, ის ადვილათ დაგვეთანხმება, რომ ამ
ერთსა და იმავე მდგომარეობაშიაც ცოტაოდ-
ენი წარმატება სჩანს. ეკონომიური მხრით
თუ არა, ზნეობითი მხრით მაინც. და თუმც
რუსეთელი გლეხი მატერიალურათ და ფიზი-
კურათ წელში ჯერ კიდევ ვერ გამართულა,
ზნეობით იმას ცოტათი ხერხიმლის სისწორე
მისცემია, და ვინ არ იცის, რომ სულ არარა-
ობას ცალ-უღელი ხარ-კამბეჩი სჯობია?

ჩვენი ვაგონი ფართო და მოთავსებული იყო. შიგ ბევრი მგზავრი არავინ ყოფილა. ერთი სხვილი და სქელ-წვერა უჩია, ერთი ქლოქიანი „შტაცკი“, ერთი აყუღებული აფიცერი, ორი „პამეშიცა“ და მე შევადგენდით მთელი ვაგონის კამპანიას. პირველი მოლაპარაკე, რასაკვირველია, პამეშიცეები გამოვიდენ. იმათ აუარებელი რიცხვი ბალიშებისა და მუთაქებისა, საბნებისა და ბოხჩებისა მოჰქონდათ, და მთელი ერთი კუთხე ვაგონისა ამ საჭი-ო საგნებით აავსეს. მთელი ორი საათის განმავლობაში იქაქანეს ამ ორმა ქალბატონმა თუ სად რომელი ბალიშის ჩაკვეტება სჯობია, ან სად რომელი ბოხჩა უნდა შეინახოს. ამ ქაქანს იმათ იმდენი ახირებული სიტყვა დასაყვედური, მოგონება და მოაზრება გამოაბეს კუდში, რომ პირველი სტანცია ჯერ არ მიგვეტოვებია, როცა მე დაწვრილებით გაცნობილა მქონდა მთელი მათი ცხოვრება, მათი ნათესაეები, შინაურების ჩვეულება, ვიცოდი სად მიდიან, საიღამ, ოღესაში რისთვის იყვნენ,

ვინ ნახეს, რა საქმისთვის, და შინ რა უნდა გაეკეთებიათ. ვიცოდით, ამას გარდა, მათ ქმრებს რამდენი საყვარელი ჰყავდათ, თვითონ მათ ვინა და ვინ ეტროფოდა (რასაკვირველია, უნამყოფოთ), ვის რა ეთქვა, ვის რა პასუხი მიეღო და სხვ. 'შევიტყე, აგრეთვე, ერთის ბიძაშვილი რამდენისთვის ორსული იყო, და დაიჯერებს, თუ არა მისი ახალგაზდა ქმარი, რომ ამ ორსულობის მიზეზი ისაა და არა სხვა ვინმე. 'შევიტყე მეორეს დისწულის კბილები როდის ამოეჭრა, და ქმარს რა წამალი დაუწერეს ყურის ტკივილის მოსარჩენათ. გავიცან, ამას გარდა, კიტრების დამარილების უმჯობესი საშუალება და ვარდის მურაბის უკეთესი დამზადება. 'შევიტყე, ბოლოს, თუ ამ ქვეყნებში მოსამსახურეები რა დაუნდობელი ხასიათის ყოფილან, განსაკუთრებით გოგოები, 'შევიტყე, რომ ისინი ქმრებს ცოლის თავს ხშირათ აბეზღებენ და უფრო ხშირათ ავიწყებენ, 'შევიტყე, რომ ისინი თავიანთი ქალბატონების იუპკებს, ფეხსაცმელს, ქმრებს

და საყვარლებს ითვისებენ და სხვ. და სხვ. ერთი სიტყვით, ამ ერთი-ორი საათის განმავლობაში, ამ ბალიშების წყობაში და ბოხჩების ლაგებაში, გავიცან მე იქაური ოჯახების შინაგანი ცხოვრება უკეთ, ვინემ სხვა შემთხვევაში ორი წლის დაკვირვებითაც ვერ გავიცნობდი.

ამასობაში ურიამ და შტაცკმა ძლიერ შესანიშნავი მუსიკიფი გამართეს შაქრის ქარხნებზე სამხრეთ რუსეთში. ურიას ორი ქარხანა ჰქონოდა: ერთი გაკეთებული ექირაებია, ვილაც გაკოტრებული მებატონისაგან, და მეორე თვითონ გაემართა მეორე მეპატრონიდამ ნაქირავებ მიწაზე. ის მაღლიანათ დასცინოდა სხვა და სხვა შაქრის მექარხნეებს, რომელნიც უზოგველათ ხარჯვენ თავიანთ ტყეებს და ათი-თუთხმეტი წლის შემდეგ რიყეზე რჩებიან, რადგანც შეშა აღარ სით აქეთ და შაქრის გამოხდა უშეშოთ არ მოხერხდება.— მე ჩემი საქმე სულ სხვაფრივ წაიყვანეო, სთქვა ურიამ: რადგანც აქ ტყის გაზდას თუთხმეტი

და ოცი წელიწადი სჭირია, მე ჩემი ნაქარავებო და ნაყიდი ტყები ოცდა ოთხ ნაწილათ დაეყავი. და თითო წელიწადში ერთი ნაწილის მეტს არ შეეცხებიო. სანამ მეოცე წელიწადი დადგება და მეოცე ნაწილს ჭრას დაუწყებ, პირველ ნაწილზე ჩინებული ტყე ხელ ახლავ ამოვა და ოცდა მეხუთე წელიწადში იმას მოეჭრიო. ამ ნაირათ ჩემ ქარხნებს ნიადაგ ტყე და შეშა ექნებათ და მე ისე ბრიყვათ ყინვაზე არ გავცურდები, როგორც ბევრს სხვას დაემართათ. მართალია ეს თუ არა, არ ვიცი, მაგრამ ჭკუაზე ახლო კი არის, და ღმერთმა ჰქნას, რომ ბევრს ჩვენს ტყების პატრონებს ამ ურჩის გონიერება დაჰყოლოდეს...

მე მინდოდა შემეტყუო, სად ესწავლა ამ ურჩის ტექნოლოგია და ქარხნების ეკონომია, და ამის გამოსაკვლევლათ ვკითხე, რა სისტემით ხდით შაქარს მეთქი.

— ეგ მე არ ვიციო, მიპასუხა. მე ერთი უსწავლელი კაცი ვარ, ვაჭრობაში გართული და ვაჭრობით გაკეთებული. აქ ჩვენში, კიე-

ვის ახლო გრაფმა ბ*** რომ ქარხანა გამართა, იმას ბევრი მმართველი და ტეხნიკები ჰყავდა. იმ ქარხანას ჩემთან ბევრი საქმე ჰქონდა, აღებ-მიცემის შესახებ, და მე სამი წლის განმავლობაში დაერწმუნდი, რომ ყველა იმ ტეხნიკებში მართლ ერთი ახალგაზდა რუსი ვარგოდა რათმე. იმან ფეხზე წამოაყენა ეს ქარხანა, შიგ წესიერება დააარსა, საქმე მოაბრუნა და მოგება აჩვენა პატრონს, რომელსაც თუთხმეტი წლის განმავლობაში მოგების სუნიც არ მიჰკარებია.—როცა ჩემი გაკოტრებული მებატონის ქარხანა იყიდებოდა, მე ავდექი და იმ რუსს დავარონიე ეს ქარხანა, კარგა ლამაზათ გაეასინჯე და უთხარი, რომ ვიყიდო, რა ფასათ დამიდგები ტეხნიკათ და რა მოგებას ენახავ მეთქი. იმან ორასი თუმანი მთხოვა, და მითხრა კარგ მოგებას ნახავო. კარგითქო, უთხარი, ორას თუმანს კი არ მოგცემ, ჩემს ხარჯზე გაცხოვრებ და ას თუმანს დაგინიშნავ ჯამაგირს, რომ შენა შრომა ტყუილათ არ დაიკარგოს მეთქი, და რასაც

მომაგებინებ, იმის ათის თავი ღმერთმა შენ
 მოგახმაროს მეთქი. გაუხარდა საწყალს, ეგონა
 ვაი თუ მატყუებსო, დაეწერეთ პირობა,
 და გაქვს სიცოცხლე ეხლა ჩემი საქმე კარ-
 გათ მიდიოდეს! ისეთი პატიოსანი ბიჭია, ისე-
 თი მუყაითი და მტკიცე ხასიათის, რომ ღმერ-
 თმა იმისთანა ყოველ ჩემ კეთილს მიცეს.
 მუშები ისე უჯერებენ, თითქო მამა იყოს მა-
 თი. მუშებსაც ბევრი ხეირი აჩვენა, სადგურე-
 ბი გაუშენა (ჩემი ხარჯით, მაგრამ ამაღ მე
 თვითონ მარგო), ქირა მოუმატა, შკოლა გა-
 უმართა, ერთი სიტყვით ჩემს ქარხანაში ისე-
 თი გაწყობილებათ, რომ კაცს ეგონება ოჯახ-
 ხია ეს, და არა ქარხანაო. მე შიგ წელიწად-
 ში ორჯერ-სამჯერ თუ მივალ, თორემ არც
 კი ვეკარები: დრო რათ დავკარგო, როცა ვი-
 ცი, რომ უჩემოთაც საქმე კარგათ მიდის? ის
 არ სჯობია, სხვაგან სხვა საქმე ავიჩინო კი-
 დევ, რადგანც აქ მე თავისუფალი დრო მრჩება?
 ვიმეორებ, ამ ურჩის სინდისზე მიმიგდია
 ამ ნაამბობის სინამდვილე და სიზართლე, მე

მისი სიტყვები მომყავს, და ამ საგანზე გამოაძიების დანიშვნის მე მაშინ არც დრო მქონია, არც სურვილი.

„შტაცკი“ ხარკოვს მიდიოდა და ხარკოველი ადვოკატი ყოფილიყო. როგორც ადვოკატს შეეფერება, იმას სწორეთ ადვოკატური გამოხედულობა ჰქონდა: დაუდგრომელი, თაქთაქა თვალება, მოსქო, განიერთ გაჭრილი ტუჩი, მოძრავი ნესტოები და ის განსაკუთრებული ადვოკატური „აშარა“ შეხედვა, რომელიც ზოგიერთ გამოსულ ქალებს და გამოჩენილ ადვოკატებს ნიადაგ აჩნია. საკვირველი მსგავსება ყოფილა თურმე იმ კვალები-სა, რომელთაც სტოვებს საკუთარი სხეულით და საკუთარივე გონებით ვაჭრობა — თუპც სხეულსა და გონებას შუა დიდი განსხვავება უნდა ყოფილიყოს. რაკი ქალი, ფრანკიული ანდაზის არ იყოს, „წისქვილს თავის თავსათარს გადაავლებს“ და თავის სხეულს საყოველთაო საყიდ საგნად გახდის, ან რაკი კაცი თავისი გრძნობით, გონებით და ენით

ვაჭრობას იწყებს, და ქირის გულიზა დღეს
შავს თეთრათ გამოიყვანს, ხვალ თეთრს — შა-
ვათ, თარივეს ერთნაირი აშარა დიაცის შეუ-
პოვრობა დაეტყობათ, ორივეს ფეხებზე ჰკო-
დიათ, ვითომ, ქვეყნის აზრი და პატივისცემა.

მე ხშირათ გაუკვირვებდნენ ამ თვისებას,
რომელიც შემინიშნავს თითქმის ყველა ადვო-
კატებზე (ორიოდ-სამს გარდა) და თითქმის
ყველა აშარა ქალებზე, და ხშირათ დაეფიქრე-
ბულვარ იმ კითხვის გამოკვლევაზე, თუ საი-
დამ სწარმოებს ეს თვისება და მსგავსება. ახ-
სნან, როგორც უნდათ, ეს საგანი გრაციოზ-
ლემ და დარვინძა, ისანი ამაებში ჩემზე უფრო
ბეჯითი მსაჯულება არიან, მაგრამ მე მაინც
ვერ მოვითმენ, და ჩემს ფანტაზიურ შეხედუ-
ლობას მაინც აქვე ჩავწერ.

მე მგონია, რომ ეს მსგავსება პირის სახის
გამოხედულობისა ადვოკატებში და დიაცებში,
რომელიც მარტო ჩვენში კი არა, საფრანგეთ-
ში და რუსეთში, ინგლისში და შვეიცარიაშიც
ერთნაირათ შემინიშნავს, აქილამ სწარმოებს,

რომ როგორც ადვოკატები ისე ეს ქალებიც თავდაპირველათ დიდხანს იმ აზრზე იდგენ და ის რწმუნება ჰქონდათ, რომ კაცი თავისი გრძნობით, რწმუნებით, სხეულით და ენით არ უნდა ვაჭრობდეს და ამ ძვირფას საგნებს სხვის ნებაზე, სარგებლობის გულიზა, ქირით თუ ფასათ, არ უნდა ხმარობდეს. ორივეს სიყრმი-დამვე ის აზრი ჰქონიათ თავში, რომ ვიცხოვრებთ პატიოსნათ, ნამუსიანათ, ჩვენი ტოლების და საზოგადოების პატივით დაცულნიო. მაგრამ შემდეგში, ცხოვრების ტალღას იმათზე ის გავლენა ჰქონია, რომ ფულის ფასი უჩვენებია, სიღარიბის საიმძიძე დაუმჩნევია, და უიმედობაში იმათ ყველაფერი დაუვიწყრიათ, ყველაფერზე ხელი დაურეკნიათ, და გამოდგომიან ამ „მუხდალი ფულის“ ძიებას, რომელსაც მართლაც ადვილათ იგებენ. დაუმსახურებელი მოგება ერთის მხრით იმათ ამპარტავენებს და მეორეს მხრით ძველი პატიოსნების მოგონება აბრაზებს. და რადგანც იმათ არ სურთ, რომ სხვამ ვინმემ შეამჩნიოს ის ფულის წვა,

ის შინაგანი უკმაყოფილება, რომლითაც ისინი ხანდისხან იტანჯებიან, ისინი შეუპოვარ გამოხედულობას აბეჭდენ თავიანთ პირის სახეს, — აქაო და არაფერი გვაწუხებსო, ჩვენი სინიღისი მოსვენებულიაო, ჩვენ ბედნიერნი ვართო და სხვ. და სხვ. და რამდენიმე თვის შემდეგ, ის გამოხედულება, რომელსაც ისინი განგებ თავიანთ პირისსახეს აძლევენ, მართლამტკიცეთ ებეჭდება ამ პირისსახეს, ისე, რომ კიდევ რომ მოინდომონ, ისინი იმას ვეღარ მიოცილებენ... აი, ჩემი აზრით ის მიზეზი, რომელიც ერთ და იმავე ბეჭედს და შეხედულობას აკრავს ამ ორი კატეგორიის პირებს, ჩვენშიც და სხვაგანაც, წრეულს, როგორც ოცი წელიწადია მასაქეთ იყო, როგორც დღეის იქით ოცი წლის შემდეგაც იქნება...

ხარკოველი ალვოკატი მადიანათ ლაპარაკობდა და ულაპარაკოთ ვერც კი სძლებდა. მისი ლაპარაკი რალაც ნიადაგი თავის ქება და ჭორიკანაობა იყო, და სანამ ის მე რალაც ხარკოველ ამბებს მეუბნებოდა, მე მის ცქე-

რას უნდებოდი. რაც უფრო მეტს ლაპარაკობდა ის, მით უფრო და უფრო ერწმუნდებოდი, რომ სუფთა და გაუსერელი იმასში გასპეტაკებული პერანგის მეტი არა იყო რა. სულ აჩარაობას ესეც სჯობია ხომ, მკითხველო? მის ლაპარაკისთვის კი მე ყური არ მიგდია და მაშასადამე იმას მე არ ჩავსწერ: მე კარგათ ვიცნობ ადვოკატების სიცრუეს და ტყუილის სიადვილეს, და ამის გამო იმათ სიტყვას იშვიათათ ვათხოვებ ჩემს და სხვის ყურადღებას.

— აფიცერი რაღაც აყლაყულდა იყო. ის თავის ადგილას დაჯდა. თუ არა, ამოიღო თავის სამგზაერო რომის ფლიაჟკა, ორი ჭიჭა ზედი-ზედ ჩაცეცხლა, ტუჩები ტკბილათ დააწყლაპუნა, უღვაშები ტუჩებს შუა მოიგდო და გამოსწოვა — შიგ რომი არ ჩარჩენა, — და მაშინვე ჯერ ფლიაჟკას თავი მოუკრა და ჩემოდანში ადგილი უბოვა, და მერმე ჩვენ გვეკითხა: не прикажете ли? ყველამ, რასაკვირველია, უარი უთხრა. მაშინ იმან სინიდიის დასამშვიდებლათ

ლაუმატა *напрасно*, *прекрасная вещь*—ს'ო და მიუბრუნდა რალაც იმ გვარ თამბაქოს, რომელსაც გოტენტოტები სპილოების გასაბრუებლათ ხმარობენ, როცა სპილოს ორმოში ჩაიტყუებენ და მისი შეკოჭვა გაუძნელდებათ. დავფილეთ კარები, ფანჯრები, ბუხრები, ავკანკალდით სიცივით, მაგრამ შველა მაინც არსაით იყო. გაჭირდა საქმეო, რომ იტყვიან, სწორეთ ის დაგვემართა. — „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა,“ ვიფიქრე, და ამოვიღე ჩემი ქუთათელი პაპიროსები, ოღესელი სიგარები, ფოთელი თუთუნნი, და უთავაზე აფიცერს, უთხარი შინჯე, როგორია *Кавказскій табакъ* ი მეთქი. შინჯა პაპიროსი და გადაწყვიტა—საქალგობაო. შინჯა თუთუნნი და მიაგლო — იმნაირივეაო. სიგარებზე კი ვერაფერი თქვა, ამიტომ რომ სიგარა კოლოფით მივართვი და ზედ ებეჭდა „სამზღვარს გარეთელიაო“ და ფასიც მოსაზრიდებელი ესვა. მისდგა ის მაშინ ამ სიგარებს, და—დაელოცა მადა! — ერთი დღის განმავლობაში კოლოფი გაა-

ნახევრა. მაგრამ კოლოფს ჯანი გაეარდეს: ჩვენ დარჩობას ხომ გადაურჩით, და სხვისი დარდი ვის ჰქონდა!

ათიცერმა მაშინვე გამომიცხადა, რომ კავკასიაში მიმსახურნიაო: ჩერქეზები მე დაეიმორჩილეთ. ის ძველი დროის ათიცერი იყო, თუმცა მოხუცებული როდი ყოფილა. იმან ბევრი ჩვენებური და ჩვენში ნამსახური ათიცრების სახელები იცოდა — იმათთან მიმსახურნიაო, იმას როდი მოსწონდა ეხლანდელი წესები, ის დრო ენატრებოდა, როცა ათიცერი სალდათის ღმერთიც იყო და პატრონიც, როცა ათიცერს მისი გაროზგეაც შეეძლო, გალახეაც და გაუბედურებაც, როცა ათიცრიდამ на плечи-ს ღრიალის მეტს არათერს თხოულობდენ, და ეხლანდელი გიმნასტიკა, ანაბანას სწავლება, თოფის სროლის ზედამხედველობა, სამართლის დამორჩილება და სხვ. არათრათ ეკაშნიკებოდა. ეხლანდელ რეფორმეში იმას მართლ ჯამაგირის მომატება მოსწონდა, მაგრამ ეგზამენები კი ყელში თევზის ძელისავეთ გა-

ჩროდა. მეტის მეტი ჯიბრი ჩაჰყოლოდა იმას
 „ლენერალნი შტაბის“ აფიცრებისა, რომელ-
 თაც მისი აზრით მომეტებულ მნიშვნელობას
 და დიდ ადგილებს აძლევენ, მაშინ როდესაც
 სამსახურის იმათ ბევრი არა იციან რაო და
 სხვ. და სხვ. ერთი სიტყვით, ყველაფერში ეტ-
 ყობოდა, რომ ეს აფიცერი გვარიანო ხანია
 რაც ერთს და იმავე ჩინში ყოფილა ჩარჩენი-
 ლი....

რალა თქმა უნდა, რომ ამ კამპანიას კაცი
 დიდხანს ვერ გაუძლებდა. მეც მალე ჩემს საკუ-
 თარ ოცნებას მივეცე თავი, და როცა ამ ოც-
 ნებამ კარგა ლამაზათ დამღალა და დამქანცა,
 წაეწეკი ჩემ ადგილზე, ფანჯარაში ფეხები გაე-
 ყაუი და ლაზათიანი ხვრინი ამოუშვი.

ოდესიდამ დაწყებული პეტერბურგამდი ოთხ-
 ხი დღე და ხუთი ღამე გვატარეს. ეს უშვე-
 ლებელი სიერცე ისე გავიარეთ, რომ ერთი
 ხანგრძლივი შთაბეჭდილება არ ღირსებია ჩვენს
 ტვინს და გონებას, ისეთი, რომ მისი მოხსენ-
 ნება რათმე ღირდეს. კიევი თავისი ლამაზი

გორებით და დაუთვლელი ეკლესიებით, კურსკი, ტულა და მოსკოვი გავიარეთ, თითქო უმნიშვნელო მინდორი გაგვევლოს. კიევში უნივერსიტეტი მინდოდა მენახა, იმ დროს იქ რალაც საზოგადო ლექციებს კითხულობდენ, მაგრამ უნივერსიტეტის კარები დაკეტილი დაეხვდა, — ეხლა დიდ-მარხვან და თუმც ლექცია უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ჯერ ლოცვა უნდა გამოვიდეს და მერმე ლექცია დაიწყებო. ს*** ვეძებე, და მის მაგიერ ვილაც კალმიკთან მიმიყვანეს, ეს ხომ არ არისო? გავაფურთხე და რკინის გზისკენ გავსწიე. მოსკოვში ორი-ოდე ნაცნობი კი ვნახე, თორემ უიმისოთ მოსკოვის ჰაერს მე ვერ ავიტანდი, იქ სალამომდი მოვიცადე, რკინის გზის წასვლამდი, და გავფრინდი პირდაპირ პეტერბურგისკენ.

VI

პეტერბურგის შთაბეჭდილებს

.... Въ стѣнахъ твоихъ
И есть и были въ стары годы
Друзья народа и свободы,
А посреди могилъ нѣмыхъ
Найдутся громкія могилы...

იმერეთს რომ გამოვეთხოვე ხეტყე ერთი-
ანათ აყვავებული და ამწვანებული იყო. კურ-
სკილამ დაწყებული კი მიწდვრებს ისევ ორი
ტკაუელა თოვლი ედო. პეტერბურგში დაფ-
ბინადი თუ არა, მარხილში ჩაეჯექ და გა-
ყინულ ნევაზე მარხილით გადავიარე, ერთი
მეგობრის სანახავათ. სცივოდა ისე სასტიკათ,
რომ კბილები კანკალით მემტერეოდენ. დიდზე
გაჭირვებით მოვძებნე, როგორც იქნა, ვისაც
ვეძებდი, და მის პაწაწა ოთახში, რომელსაც
ორპირი თანჯარა და ორპირი კარები ჰქონდა,
სიეთოთი სული მოვიბრუნე და მდულარე ჩაის-
სმით ყუათი მოვიგვარე.

საკვირველი გავლენა აქვს კაცის ხასიათზე სხეულის ერთიან დაჩაგვრას და „დასუსხვას.“ არაფერი არ ჰრყენის ისე კაცის ბუნებას, როგორც იმ მდგომარეობაში ჩაეარდნა, როცა კაცი თავის სულის ძალის სისუსტეს გრძნობს და როცა მისი სხეული და გარეშე შემთხვევები იმას აღარ ემონებიან. გარეშე ბუნება რომ კაცს თავის ძალას დაანახებს და კარგად დაუფიწყარათ დააჯერებს, რომ შენ ბუზი, მტვერი ხარ ჩემთან შედარებითაო, კაცს მაშინ ის ნამდვილი ძალაც ეკარგება და აუიწყდება, რომელიც იმას ყოველთვის ჰქონდა და აქვს. და მაშინ ის უცფათ თავს ხრის, თავის სისუსტეზე რწმუნდება, თავის თავზე ყოველ გავლენას და ძალას ჰკარგავს და გარეშე შემთხვევების, სხვისი ნებისა და ძალის სათამაშო ხდება. ხანგრძლივ აუათმყოფობას, ნამეტან დაღალვას, სხვა და სხვა გვარ დაუძლოურებას ხშირათ ეს გავლენა აქვს კაცის გონებაზე.

სიცივესაც ეს შედეგი ჰქონია თურმე. შეუძლებელია წარმოიდგინოს კაცმა, გამოუცდელათ, რა საკვირველი—ხან საამო და ხან საზაზღი—შთაბეჭდილება ეძლევა კაცის ტვინს და ნერვებს ნამეტანი სიცივის ძალით, როცა სხეული თან და თან შეშდება, როცა ჯერთითები გეწვის, მერმე სახსრები, მერმე ხელები და ბოლოს წივები, მუხლი, წელი, როცა ფეხის გადასადგმელათ ხელებს ხმარობ და თოვლით დასუსხულ თითებით ცხვირსა და ყურებს იზელ და იგლეჯ, როცა ველარც კი არჩევ კარგათ ციფ-ყინულზე კიდვია ფეხი, თუ გახურებულ შანთზე, ცივი წყალი გესხმის თავზე, თუ მდულარე, როცა არ იცი ასიათასი ნევსებით გჩხვლეტენ,—თუ ნელ ნელა გატყავებენ, როცა გრძნობ, რომ გადარჩენისათვის ხტუნვა და რბენაა საჭირო, და ამ ხტომისა და რბენის ძალას კი ვერსად ჰპოულობ.—მაშინ სულის ღონე იმ რიგათ გეკარგება, რომ მთელი ქვეყნის დაქცევა, უმჯობესი მახლობლის დაკარგვა რომ შეგიმცხადოს კაცმა—

ვერაფერს იგრძნობ და გაიგებ, ეს კიდევ არა-
ფერია. როცა შობრუნდები, გათფები, ყუათ-
ზე მოხვალ, გაივლის ორი სამი კვირა, იქნე-
ბა მთელი თვეებიც, და იმ გაჭირვების მოგო-
ნება ისე თავბრუს გახვევს, ისე გაშტერებს,
თითქო ისევ იმავე მდგომარეობაში იყო. მა-
შინ იწყებს კაცი თავისი სხეულის შეყვარებას,
მოვლას, განაზებას, და თუ ამისთანა შთაბე-
ჭდილებები იმას მარტო ერთხელ არ უგრძე-
ნია, ის თავის სხეულს და ტყავს თავისი ცხო-
ვრების ღმერთათ იხდის და მასაქეთ მის მსა-
ხურების მეტი აღარაფერი ღვივის მის გულში.

აღბათ ამ აწალიზით აიხსნება რუსეთელი
ახალგაზდობის ხასიათი და მოქმედება. შესა-
ნიშნავია ის ერთნაირობა, რომელიც აბეჭდია
თითქმის ყველა იმ ახალგაზდების საქციელს,
რომელნიც მე რუსეთში გამიცნია. ჭემ რუ-
სეთელ ნაცნობებში ასობით ყოფილან ისე-
თები, რომელთაც მშვენიერი ნიჭი და სურ-
ვილი ჰქონიათ, რომელნიც ჩინებულ გზაზე
მდგარან, პატროსანი მიმართულებების და მიზნის

ალით საესენი ყოფილან და ალტაცებით, ყმა-
 წვილური ენერგიით და თავდაუზოგველობით
 შედგომიან თავიანთ შრომას. მათი პირველი
 ნაბიჯები, მათი მოქმედების დასაწყისი, მათი ალი
 და პირდაპირი მიზნის სდევა მე ყოველთვის
 ალტაცებაში მომიყვანდა და იმედით მავსებდა.
 მაგრამ მოაწევდა ერთი თვალთმაქცური ბორ-
 ჯი — ამ ახალგაზდების ოცდა მეხუთე წელი-
 წადი — და ყოველთვის, როცა ისინი ამ ასაკ-
 ში ღებოდენ, როცა იმათ წვერ-ულვაში და-
 უსქელდებოდათ, როცა ახალგაზდა დაეაქაც-
 დებოდა, როცა მეგონა — აი ეხლა დაიწყება
 ნამდვილი შრომა და საქმე, აქნამდო ხომ ყვე-
 ლაფერი მარტო მზადება იყო მეთქი — ეს
 ჩემი ახალგაზდები ჩაიკეცებოდენ, მოტრუალ-
 დებოდენ, გაივლ-გამოივლიდენ და ხელში
 მუდამ ახალი, უცნობი გვამი მრჩებოდა, რო-
 მელსაც არც უწინდელი ალტაცების კვალი
 აჩნდა, არც შრომის სურვილი, არც თავგა-
 მომეტება, არც ერთი და არც მეორე... შე-
 უდგებოდენ მაშინ ისინი თავიანთ პირად ცხოვ-

რებას და სარგებლობას, თხოულობდენ ცოლს, ადგილს, შეძლებას, მოსვენებას და ხდებოდენ იმნაირივე უხვირო და უსარგებლო ან მანებელ პირებათ, როგორც უწინდელი თაობა იყო, რომელსაც ჩინი ისე სასტიკათ ებრძოდენ და შეურაცხყოფდენ, სანამ ოცდა ხუთის წლის შეიქნებოდენ... და სწორეთ ამ ერთნაირი წესით და რიგით მოქმედებდენ, ემზადებოდენ, ყაყანებდენ და ხდებოდენ თითქმის ყველა რუსეთელი ახალგაზდები.

უეჭველია, რომ ბუნების სასტიკი მჩაგვრელი ძალა მოქმედებდა მათ ტვინზე და ხასიათზე. სადაც მზე ნიადაგ დამალულია, სადაც სითფო იშვიათ სტუმრათ ეწვევა კაცს, სადაც კაცის ცხოვრება ოთხ კედელ შუა გაუღულ ჰაერში იღვევა, სადაც თავის შენახვას ნიადაგი ზრუნვა და გაფრთხილება სჭირია, იქ, რასაკვირველია, კაცი სუსტდება და მისი ხასიათი იჩლუნგება, მისი სულის ძალა იკარგება, და მთელი მისი დრო და გონება სხეულის მოვლაში იხარჯება. ამ გვარ მდგომარეობაში

მომეტებული მნიშვნელობა და ფასი ეძლევა ყველაფერს, რაც კი კაცის სხეულის მოვლას და ნარნართ შენახვას აადვილებს. ფულს, შემოსავლიან ადგილს, დაპირებას, ამალღების იმედს აქ ყოველთვის უფრო მეტი ძალა და გავლენა აქვს, ვინემ იმ ქვეყნებში, სადაც კაცს ჩიტსავეით უღარდელათ ცხოვრება შეუძლია... და ამის გამო აქ უფრო ადვილია კაცის გონების დამორჩილება, მისი სამსახურის და მორჩილების მოპოვება, ამიტომ რომ ამ კერძობით გაჭირვებებში და ბუნების ძალით ჩაფერაში განსაკუთრებით ძლიერდება კაცში ის გრძნობა, რომ ყველამ თავ-თავისი ტყავი გადირჩინოს, თავის თავს უშველოს და თავის მომავალზე თვითონ იზრუნოს...

ეს გუშინდელი ამბავი კი არ არის, — ამ გვა-რათ გამოწყობილა და გამართულა აქაური ცხოვრება იქნება მთელი საუკუნეების განმავლობაში. თითოეული კაცი თავის ოთახში, თავის გამთფობელ ბუხარს მიწებებია, და გა-

რეშე სიცივეს, გარეშე ქვეყნიერებას ათასნა-
იზი საკილტულოთ და ორპისი კარ-ფენჯრე-
ბით მოშორება. ამ კერძო ოთახებში, საი-
ღამაც კაცი წელიწადში მარტო ორი-სამი თვის
განმავლობაში გამოდის, ცალცალკე აზდილან
მთელი ოჯახები, თაობები და საზოგადოებე-
ბი. და მგონია, რომ ამ ნაირ გაცალცალკა-
ვებულ აღზრდას მეორე სამწუხარო ბეჭედიც
დაუსვამს აქაურ ხასიათზე.

აილეთი იტალიელი, ესპანელი, ფრანგი, თუნდ
თათარი და შვეიცარიელი, და დააკვირდით
მის საქციელს, როცა ის თავისას ან უცხოეთ-
ში თავის თანამემამულეებს შეხვდება. თქვენ
მაშინვე დაინახავთ, რომ იმათ შუა რაღაც
უცნაური ერთობის კავშირი და ჯაჭვი არსე-
ბობს, ისეთი, რომელიც იმათ ახლოვებს და
საერთო მოქმედებას და საქციელს აძლევს.
სულ სხვანაირია აქაური ხასიათი. აქ ყველა
ცალ-ცალკე, გან-განზე იცქირება. რაგინდ სა-
ჭირო საერთო საქმე ჰქონდეს რამდენიმე კაცს,
შეუძლებელია, რომ იმათ შუა რამე წერილ-

მან, უმნიშვნელო უთანხმოებას და განხეთქილებას ადგილი არ მიეცეს, და ეს წერილმანი უთანხმოება ისეთი ძალით ჩაჯდება იმათ ტვინში, რომ საერთო საქმის სიკეთესაც ავიწყებს და მის სარგებლობას და საუცხოვებელ საქმეებსაც. ცალ-ცალკე ოთახებში გამოზდილ თვალს პაწაწა საგანი დიდათ ეჩვენება იმას საკმაოდ და მრავალ-საგნიანი გორიზონტი არ ჰქონია, რომ სიყრმიდამვე შეჩვეულიყო დიდისა და პატარის განსხვავებას და შუათანების სიდიდის გაზომვას. იმას იმოდნათ დამოკლებია მხედველობა, რომ მარტო ახლობელი, ოთახში მყოფი საგნების დანახვა და დათვასება შეუძლია, და ყველაფერი დანარჩენი იმას თავისათ, საქმეოდ, საზრუნველოდ როდი მიაჩნია.

რადგანც აქ კაცი გაცალ-ცალკავებული ოთახში გამოზდილა და თავიდანვე დაწყებულა ნიადაგ შინაურულა მუსაიფი, ჭორაობა, ბეზლობა და სხვების ძაგება გაუგონია, რადგანც გარეშე ქვეყანა, თანამემამულეების ცხო-

ერება, მეზობლების ოჯახი მისთვის სწორეთ
 ისე ყოფილა დაჭმული, როგორც მისი საკუ-
 თარი—სხვებისთვის, კაცის ტვინს აქ ის თეი-
 სება გამოჰყოლია, რომ სხვებში ის გარეშე
 პირს, მტერს, მოწინააღმდეგეს ხედავს. ამის
 გამო არსად დედა მიწაზე წერილმან ქორაო-
 ბას და პიროვან გაუტანლობას იმსიდე ძალა
 არა აქვს, როგორც აქ. საზოგადო ცხოვრე-
 ბაში გაჩვეული ხალხი ადვილათ აიტანს ხუმ-
 რობას, წინააღმდეგობას, დაცინვას და უთან-
 ხმოებას. ის ნაჩვევია სხვების პატივისცემას,
 ამიტომ რომ სხვებისგანაც პატივისცემას აფა-
 სებს, სხვებში პიროვნობას სცნობს, იცის, რომ
 ყველა ერთ კალაპოტზე ჩამოსხმული როდია,
 ყველას ერთი და იგივე ხასიათი არა აქვს და
 ერთი და იგივე შთაბეჭდილება არ მიუღია ერთი
 და იმავე ოთახის ოთხ კედელს შუა. აქ კი სულ
 სხვაა. აქ ვინც ჩემსავით არ ფიქრობს—ის პა-
 დლეცია, ვინც მე არ მეთანხმება—ის ჩემს შე-
 ურაცხვოფას ეძებს, ვინც იცინის—ის დამცი-
 ნის და ვინც დამცინის—ის ჩემი მტერია. საერთო

შრომა რომ იყოს რამე, იმას ისეთი უხეუ-
 რო, მიკროსკოპიული დაბრკოლება დაანგრევს
 ხოლმე, რომ კაცი გაშტერებით იკარგება—
 ამ ერთმა ნამცეცმა უთანხმოებამ, ამ ქინძის-
 თვის ჩქვლელტამ ამსიღე ვნება როგორ მოი-
 ტანაო! ყველას ისეთი ავათმყოფი თავმოყვა-
 რეობის კანი აქვს, ისეთი გაბუჭბუჭებული ტეი-
 ნის ძაფები, როგორიც „კოლტუნით“ ავათ-
 მყოფ კაცს, რომელსაც თმისა და თავის კანის
 სიბინძურე იმნაირ ანთებას დამართებს თმის
 ძირებში და კანში, რომ ერთ მის ბალანს ვერ
 შეეხება კაცი უიმისოთ, რომ ავათმყოფმა გი-
 ჟური კივილი არ გააბას, ვაიმე მატყავებნო.
 ალბათ ამ ნაირი „კოლტუნი“ მარტო თმის
 ძირებს და ტყავს კი არა, ტეინსაც და ხასიათ-
 საც სჩვევია, თუ ესენი ბინძურათ მიაგდო
 კაცმა და სუფთათ, ხეირიანათ არ შეინახა...

პეტერბურგის ქუჩებზე გასეირნება; მათზე
 მოსეირნე ხალხის დანახვა და დაკვირვება პე-
 ტერბურგის თეატრებში და საზოგადო გასარ-

თომ ადგილებში სიარული კიდევ ერთ საო-
 ცარ შთაბეჭდილებას ბადავს კაცის გონებაში.
 აქ თქვენ არც ერთი მაღლიანათ მხიარული,
 ბედნიერი, იმედიანი პირისსახე არ შეგხვდება,
 არც კაცისა და არც ქალის. სხვა ქალაქების
 ქუჩებზე, ტრიესტში, მაგალითად, ვენეციაში
 ან პარიჟში რომ კაცს ჯგუფ-ჯგუფათ მომცი-
 ნარი, ქეიფიანი და ცოცხალ-ცოცხალი პირის-
 სახეები შეეყრება, იშისთანაებს აქ სიზმარშიაც
 ვერ დაინახავ. აქ ყველას რაღაც გაბუტული,
 ცვირ-ჩამოშვებული, გაშტერებული და ვი-
 თომ-კმაყოფილი გამოხედულება აქვს, ყვე-
 ლას რაღაცა გაფშიკების დაღწევა, ყველას
 სიცოცხლე და სიცხოველეც კლია და ბუნე-
 ბითი უბრალოებაც. ამ პირისსახეებს არა თუ
 მარტო მძოვრის სუნი უდისთს, იმ მძოვრის
 მსგავსებაც აქვთ, რომელსაც სასიკვდილო ბრ-
 ძოლის და ტანჯვის დაქყანვა არ დაჰკარგვია.
 და ესვე ბეჭედი, ესვე შეხედულება მარტო კა-
 ცებს კი არა, ქალებს და თვით ბავშვებსაც
 დაჰყოლია...

ყველაზე უფრო გასაკვირველი ისაა (თუმცა ეს ჩვენ როდი უნდა გვიკვირდეს, რადგან ცგულისა და სულის ავათმყოფობაც გადამდებია), რომ პეტერბურგში სტუმრათ მოსულ კაცს, რომელსაც იტალიაში უღარდელათ მხიარული პირისსახე ჰქონდა, პარიჟში—ალტაცებული გამოხედულება, ლონდონში—საქმიანი ზრუნვა ეტყობოდა და ბერლინში—მოგონილი თვით-კმაყოფილება, უაზრო და თანდაძმარებული გამოხედულება ედებოდა პირისსახეზე, რაკი ის პეტერბურგში ფეხს შემოადგამს და მის ცხოვრებაში გაერევა.

ეს თვისება გულს უწუხებს კაცს. იმას ორიოდ კვირაც რომ არ გაუტარებია პეტერბურგში, ისე ბეზრდება აქაური ცხოვრება და ისე ეჩლუნგება შთაბეჭდილების გრძნობიერება, რომ გაქცევა ენატრება, თითქო დამწყვდეული და ძალით ჩაბმული იყოს, ყოველი პირისსახე, რომელიც იმას გზაზე ან თეატრში შეხვდება, იმას ათასჯერ ნანახი და დიდიხნის თავ-მომბეზრებელი ძველი ნაც-

ნობი ჰგონია, ისე ერთ კალაპოტზეა ჩამოს-
 ხმული ყველასი პირისსახე. ერთი შეხედვა ყოფ-
 ნის კაცს, რომ თითქმის შეუცდომლათ შეატყოს
 ვან რომელ საზოგადოებას, წოდებას, სამსა-
 ხურის ადგილს ეკუთვნის, ვის რამდენი შე-
 მოსავალი აქვს და რა ხარისხი, ღირსება (სამ-
 სახურისა, რასაკვირველია). არც ერთი ისეთი
 პირისსახე არ შეგხედება, რომ შეგაჩეროს და
 გათქმეინოს გუნებაში: „აა, ამ კაცს ხასია-
 თის ძალა აჩნიაო“, ანა და „ეტყობა, რომ
 ამას ცხოვრებასთან მარჯვე და გამწარებული
 ბრძოლა აუტანიაო“, ანა და „უფიქრია ამას
 თავის სიცოცხლეშიო!“ ასე გასინჯეთ, არც
 ერთს, თითქმის, არც ის ერთნაირი დატან-
 ჯული და დაღალული გამოხედულობა აქვს,
 რომელსაც ნაგრძნობი, გაგებული, ნებიერი
 შეწუხება და ტანჯვა სტოვებს; და რომელიც
 აღვილათ განირჩევა გაუგებარი და ძალა-უნე-
 ბურათ ატანილი ტანჯვისაგან.

აი ასე მოქმედებს აქაურ მცხოვრებლებზე
 პეტერბურგის ჰავა და მღებარეობა. რა გინდ.

ბერი ვიფიქროთ ჩვენ ამაგების მიზეზებზე, მაინც იმ დასკვნას ვერ ავსცილდებით, რომ ეს ყველაფერი ფიზიკური და ზნეობითი ჰაერის შედეგია და რაც უფრო მტკიცეთ რწმუნდება ამაში კაცი, მით უფრო მცხარეთ ენთება იმას გულში სურვილი, — მიატოვოს, რაც შეიძლება მალე, ეს ჭაობიანი ადგილი და გასწიოს dahin, dahin, dahin, სადაც კაცი ნებიერთ სცხოვრობს, გულდაგულათ იცინის, თავისუფლათ იღიბის, და სადაც მას ნიადაგ თავზე და მხრებზე ტყვიასავით მძიმე, ტყვიისვე ფერი ნისლი არ აწევს და სულს არ უგუბებს, და ხან ტვინს ყინვით არ უციებს, ხან იმედს წვიმით არ უწუნწყავს.

წარმოიდგინე ეხლა, მკითხველო, რომ ეს პეტერბურგი ის ქალაქია, სადაც მე პირველი ახალგაზდური აღტაცება და ყმაწვილური ოცნების ეშხი გამიცნია, სადაც პირველათ აყვავებულ ჩემი გრძნობა და იმედი, სადაც პირველი ნათელი და მძლავრი შთაბეჭდილება ღირსებია ჩემს

ტვინსა და გულს. რაღაც უცნაური ძალა და
გავლენა ეძლევა ჩვენს გრძნობიერებაზე ყო-
ველ იმ ალაგს, სადაც ჩვენ სიყმაწვილეში
ზნეობის ფეხი აგვიდგამს, სადაც ჩვენ ბედნიერ-
ნი ან უბედურნი ვყოფილვართ, სადაც ჩვენს
გრძნობას მძლავრი მღელვარეობა გამოუვ-
ლია, სადაც ჩვენ გვიშრომია და პირველჯერ
გამარჯვების ან დამარცხების კვამლით თაფ-
ბრუ დაგვხვევია და განსაცდელი გაგვიცვნია.-
კაცს უყვარს ამ ნაირი ადგილი, ის ნიადაგ
მშვენიერი სურათებით და ფერით იხსენებს
იმას, თუნდ ცხრა მთას გადაღმა იყოს. და რა-
გინდ გაბინძურდეს შემდეგ ის ადგილი, რა-
გინდ შეიცვალოს მისთვის და სხვებისთვისაც
მისი ხასიათი, ის მაინც საყვარელი მოსაგო-
ნებელი იქნება მისთვის, სასურველი სანახავი
და ძნელათ მისატოვებელი. ნახავს იმას თუ
არა კაცი, მის ტვინში მაშინვე ჯგუფ-ჯგუ-
ფათ დგება უწინდელი მოგონება, ძველებუ-
რი, ნაცნობი გრძნობა და მთელი გავლილი
გზა... იმას თითქო თვალს წინ უდგება მა-

შინდელი თანამოძმეების და გმირების პირის-სახე, ეჩვენება მათი თვალისა და გრძნობის ალი, ესმის მათი ხმა და სიტყვა, და ხელი გაუგებრათ იწევა, უნდა შეეხოს ამ საყვარელს ქმნილებებს, უნდა მოეხვიოს და გულზე დაიკრას. — „გაჰქრა ნამდვილი ცხოვრების ღონისმიმღები და მომხიბვლელი სიზმარიო, ჰგონია მაშინ კაცს, ჩვენ ისევ ცოცხალნი ვართო, ჩვენ ისევ ერთათა ვართო,“ და ენა უნებურათ, გაუგებრათ როტავს:

Я вашъ друзья, хочу быть вашимъ,
На трудъ и горестъ я готовъ, —
Готовъ начать въ союзѣ вашемъ
Живое дѣло, вмѣсто словъ!..

მაგრამ ეს ოცნება მალე ჰქრება, როცა კაცი თანამედროე მდგომარეობას და თანამედროე მოქმედ პირებს აკვირდება...

ყველაზე უფრო მიზიდავს მე პეტერბურგში იქაური მწერლობის ბედი და მდგომარეობა. მე რაღაც უცნაური სურვილი მაქვს მის ხასიათს და მსვლელობას ვაკვირდებოდე და

იმის წარმატებას ყოველთვის მხიარულებაში მოვყავარ, აგრეთვე როგორც მის უბედობა და სისუსტე გამოუთქმელათ გულს მიჩაგრავს და პიროვნათ მე თვითონ ჩემს თვალში მამდაბლებს, მით, რომ ეხლანდელი რუსული თაობის სისუსტეს და მოუხერხებლობას მიჩვენებს. ღმერთო, რა სუსტი და წვრილმანია დღეს რუსული მწერლობა, რა უძლურების და უმნიშვნელობის ბეჭედი ასვია იმას და რა განსხვავებაა მას და უწინდელ, ჩემ დროინდელ მწერლობას შუა! რა დრო იყო მაშინ, რომ იცოდე, მკითხველო! რანაირი მოუთმენელობით და წყურვილით ველოდით ჩვენ, ახალგაზდები, იმ ბედნიერ დღეს, როცა საყვარელი ჟურნალის ახალი წიგნი გამოვიდოდა! რა აღტაცებით და აჩქარებით, რა სიხარბით და დაუღალველობით დავეწაფებოდით ჩვენ მის კითხვას, რა ნაირით გვიფეთქდა ჩვენ მაშინ გული, გვიღელავდა გრძნობა და გვეწოდა ტვინი და გონება! რამდენი გრძელი, ბოლო-მოუღებელი, ჩრდილოეთის ზამთრის

ლამე გაგვიტენებია ჩვენ მის კითხვაში, მის აზრების რჩევაში, მის სიტყვების სჯაში, მათზე დავაში, და ჩამდენი შემდეგი ლამეები მოუსვენრათ უწვალებივართ იმ გრძნობის მღელვარეობას, იმ აზრის მუშაობას, რომელიც ამ ჟურნალს ჩვენში მოუხდენია! ვინ დათელის ამ ხანგრძლივი ბედნიერების, აღტაცების, ტვინის წვალების და გრძნობის ამალლების დღეებს ან ვინ დაივიწყებს მათ სანიადაგოთ გულში ჩაბეჭდილს კვალს! ჩამდენი იყო, იმ დროს, ჩვენისთანა ახალგაზდა, ჩვენსავით აზრისა და გონების ცხოვრებაში მიცემული, ჩვენივე გრძნობის თანამოზიარენი, ჩვენი მომავალი ბედისა და უბედობის თანა-მოდმენი! სად არიან დღეს ისინი? ან სად არიან ის გმირები, ვისი სიტყვა ჩვენ გონებას გვიხსნიდა, ვისი მაგალითი კაცად გვხდიდა, ვისი შრომა და ტანჯვა გვაკეთილშობილებდა და გვამალლებდა?

„Однихъ ужь нѣтъ, а тѣ далече!“

ზოგი მოკვდა, ზოგი დაიკარგა, ზოგი კი... მაგრამ დაივიწყოთ ეს უკანასკნელი „ზოგი“,

რომ ჩვენი მეხსიერება და მოგონება იმ პირ-
ველების ნათელ და წმინდა ხსოვნას მოვან-
დომოთ, რომლებმაც თავიანთი მოვალეობა
მტკიცეთ აასრულეს, საქმით სიტყვა ამართ-
ლეს და რწმუნებისთვის, კეთილი საქმისთვის,
მომავლისთვის თავი დადევს... მათი სწავლა,
მათი ცხოვრება, მათი გზა და ბედი ჩვენი
სამკვიდრებელია, ამის მეტი ნათელი არა ული-
რსებია რა ჩვენთვის ცხოვრებას, ამის მეტი
მომავალს ჩვენთვის არა დაუმზადებია რა. მაშ
ნუ მოვიწამლათ ამ წმინდა მოგონებას იმ
პირების გახსენებით, რომელნიც სხვა გზას
დაადგენ. ისინი უიმისოთაც ხშირათ გვახსე-
ნებენ თავიანთ თავს, ჩვენდა საუბედუროთ
და სადარდელოთ...

დღევანდელი მწერლობა კი... იმ ადგილას,
სადაც მაშინ საზოგადოების გამწვრთელი და
აღმზღელი ხმა ისმოდა, სადაც კაცი ავის შე-
ზიზღებას და კეთილის სიყვარულს ეჩვეოდა,
სადაც მის გონებას ახალი გორიზონტი და მის

გრძნობას ახალი ასპარეზი ეშლებოდა, ღღეს ჩვენ ვხედავთ დაფქვილი ძვლების ნაკლათ გამოყენების სწავლას, ღღეს ჩვენ პიროვნული წვრილმანი თაემოყვარეობისა და უდარდელი, უმიზნო, უგაველენო და უმომავლო ჯლაბნა ბექლვას ვესწრებით. პაწაწინა კაცები ღღეს პაწაწინა საგნებზე პაწაწინა მოაზრებას გამოთქმენ, და მათ პაწაწინა წრე პაწაწინა წუთის განმავალობაში გართულო და უყურადღებო თვალს ადევნებს. ეს პაწაწინა მწერლები დაექანებიან უგვხო-უკვლო თანამედროე ცხოვრების მინდორზე, და ხან ერთ უმნიშვნელო საგანს, ხნა მეორე უაზრო მოვლენას სტაცებენ ხელს, რომ მათზე უხვირო და უნიჭი აზრების ან სიტყვების გამოროტვა შეიძლონ. იმათ ელამ და ბრმა თვალსწან შეუმჩნეველათ გარბის თანამედროე ცხოვრების უპირატესი მოვლენები, უძვირფასესი შემთხვევები, და იმათ არავინ ნიშნავს, ხელს არაკაცი ჰკიდებს, რომ მომავლის სასარგებლოთ მათგან გამოსადეგი დასკვნა გამოიყვანონ. საზოგადოების

ზნეობითი აღზდა დაეწყებულა, მასში საზოგადობრივ გრძნობას, მომავლისთვის დამარაგებას, საერთო შრომისა და ბრძოლისთვის დამზადებას არაეინ ქადაგობს. საზოგადო მიზანს და საქმეს, უმთავრეს საჭიროებას და მზადებას წინამოფარებია ყველას თვალში გაუგებარი და გამოუკვლეველი წვრილმანი ფაქტების გროვა. ყველა ფორთხავს, ყველა მთის ქედს ეზიდება, ყველას იმ სიმაღლეზე ასელა სურს, სადაც სულის ჩამდგმელი ჰაერი ქრის, მაგრამ ყველას თვალსწინ ბუჩქები და ტყის შტოები უდგია, ყველას დამკჷნარი და ჩამომხმარი ფოთლები და ხეები თვალს უხვევს და პირისსახეს უკაჭრავს, არაეის თვალს წინ მთის სახე არ უდგია, გავლილი გზის გაგება არა აქვს არც დარჩენილი სიმაღლის და დაზრკოლებების წარმოდგენა. ყველა მარტო იმას გრძნობს, რომ აღმართია, რომ ამ აღმართზე ასელა საჭიროა, მაგრამ ძნელია. მაგრამ არაეის არც იმისთანა შორს გამკვრეტი თვალი და სიმაღლე აქვს, რომ ბუჩქებსა და

ხეებს გადაღმა მიზანი დაინახოს, არც იმდენი მიხედომა და თავგამომეტება, რომ გამობრუნდეს, შორილამ მთელ მთას თვალი აავლო ჩაავლოს, მისი სიმაღლე და ხასიათი შენიშნოს, მისი სურათი დაიხატოს და ამნაირათ გამოცდილი, დამარაგებული, გზა გაცნობილი თავის მგზაურებს მიეწიოს და გზა უჩვენოს, იმედი მისცეს, ღონე მოუმატოს და მიზნამდი მიიყვანოს...

მე არ აუწერ მკათხველს არც ჩემ წვრილმან შენიშვნებს, არც წვრილმან შემთხვევებს, არც იმ გარემოებებს, რომელშიაც მე პეტერბურგის საზოგადოება და სხვა და სხვა ნაცნობები და საქმეები ვნახე. რა საჭიროა, მაინც და მაინც, დაწვრილებითი გამოხატვა ყველა იმ კერძობით შთაბეჭდილებისა, რომლისგანაც თანდათან ერთი საზოგადო წელან აწერილი შთაბეჭდილება შედგა? — არც იმ ზოგიერთ, იშვიათ, ბედნიერ და იმედიან შთაბეჭდილებას უამბობ, რომელიც ჩემზე ორიოდ ძველი, შე-

უმუსვრელი თუმცა გულ-ხელდაკრეფილი თანა-
 მოაზრების ნახვამ მოახდინა. მკითხველის ყურს
 ნამეტნათ ეჩოთირება ჩვენი მწვაფი, შხა-
 მიანი დაცინვა ჩვენს საკუთარ თავზე, ჩვენს
 უიმედო მოქმედებაზე. ის ვერ გაიგებს თუ
 რამოდენა სიყვარულის ძალი სჩამდა იმ შხამ-
 ში, ან რა დაუთურგენელი და გულიდამ ამო-
 უხვოცველი იმედი ისმოდა ამ უიმედობაში.
 საკვირველი ბეჭედი და ხასიათი მოგვცა ჩვენ
 ბედმა და გარემოებამ. რაგინდ ბეჯით საქ-
 მებზე ვიდგეთ, რა გინდ თავგამომეჭებულ და
 ჭატიოსან მოქმედებას ვადგეთ, რაგინდ მძიმე
 მოვალეობა ან განსაცდელი გვადგეს, ჩვენ
 ერთმანეთში ან ჩვენ საკუთარ თავსთან ვერ
 ვხმარობთ იმ ღრმა, გრძნობიერ, ლირიკულ
 კილოს, ენას და სიტყვებს, რომელიც სხვებს
 სჩვევია. ჩვენ მაშინ ღიმილი, ვითომ უღარდე-
 ლი სიცილი, ჩვენს თავზე დაცინვა და ლაზ-
 დანდარობა გვწყურია და გვჭირია, თითქო
 დეზათ გვიხდებოდეს ჩვენ ეს საკვირველი ენა
 და სიტყვები. ჩვენ მაშინ თუ მადიანათ არ

დავცინით იმ ჩვენს მოქმედებას, რომელიც მეტის მეტათ პატიოსან მოქმედებათ მიგვაჩნია, თუ იმასში რამე სასაცილო ან სახუმარო მხარეს არ ვნიშნავთ და ერთმანეთს მით არ ვამხიარულებთ, ჩვენს მოქმედებას ამით მარილი აკლდება. სული რომ გვხდებოდეს, მე დარწმუნებული ვარ, რომ ერთათ თუ ვიქენით, ჩვენ ერთმანეთს და ჩვენ თავს დაცინვას დაუწყებთ, და მარტო თუ ვიქენით, ტანჯვის ასატანლათ რამე კომიკურ აზრს გამოვძებნით, რომ ჩვენი თავის მასხარათ აგდება შეგვეძლოს. ჩვენ „სერიოზულობის“, მართლ-მსახურების მოღრუბლული ხასიათის ერთი ნამცეცა თვისებაც არა გვაქვს, და ჩვენ თავზე ღიმილით და ოხუნჯობით ამოგვივა ჩვენ სული. რისგანაა ეს? რათ გეჩვევია ეს თვისება ჩვენ, ერთი თაობის კაცებს, ერთ გარემოებებში გამოზდილს, რუსი ვიყოთ, გინდ ქართველი, და რათ არ ვგეფართ ჩვენ ამ მხრით ბევრ ჩვენ თანამემამულეებს, რომელნიც ფლავის ჭამასაც კი სერიოზუნათ ახერხებენ, არა

თუ სიკვდილის შეყრას? არ ეოცი, ღმერთმანი
მაშ, თუ ეს თვითონ ჩემთვის გაუგებარია,
როგორ აუხსნა მკითხველს ის სიამოვნება,
რომელიც მე პეტერბურგში, ორიოდე იქაუ-
რი თანამოაზრის ნახვის დროს ეპოვე იმაში,
რომ ის მე დამცინოდა, მე—იმას, და ორივე
კი უფრო ხშირათ და უფრო მწვავეათ—თავის
საკუთარ თავს მასხარათ ვიგდებდით. ახსენით
აბა, რათ გამოვდიოდრი ყოველთვის, ამისთანა
დროსგატარების შემდეგ, უწინდელზე უფრო
მხიარული, დაიმედებული, დამტკიცებული და
ძლიერი? რათ მჭიროდა მე, ან რათ სჭირო-
დათ იმათ, იმისთანა აბანოში ძალის მოპო-
ება, რომელშიაც სხვებს უკანასკნელი ძალა
და იმედი, დაჯერება და გრძნობა ელუპებათ?

VII

სამზღვარს გარეთ

ბედნიერია ის ახალგაზდა, რომელიც სამზღვარს გარეთ იმ მიზნით გადის, რომ იქაური ცხოვრების, მეცნიერების და გონების ნამყოფი გაიცნოს და ირგოს. ბედნიერია ვისაც ამის სურვილი, დრო და შეძლება აქვს. როცა ის პირველათ ევროპის კარს შეაღებს და მის გონებით ცხოვრებაში ფეხს შეადგამს, იმას უცნობი ჰაერი ეცემა, საამო და თავბრუს დამსხმელი. იმას მაშინ შთაბეჭდილებების სიმრავლე და ათასნაირი გზისა და ცოდნის, აზრისა და მიმართულების სხვა-და-სხვაფერობა გზას უბნევს. ყველაფრის ხელის ტაცება უნდა იმას მაშინ, ყველაფრის გაცნობა, გაგება, შეთვისება, გამოყენება. რას მოჰკიდოს ხელი რა აირჩიოს, რას მიენდოს, რა დატოვოს? ეს კითხვა მის ტენისა და გრძნობას მოსვენებას არ აძლევს, და ხარბ კაცსავეთ თვალ-

გამოშტერებული შეცქერის ის ყველა იმ სა-
უცხოვო და საამო გზებს, რომელიც მის წინ
ათას მხრისკენ გადაშლილან. რომელს დაად-
გეს? რომელს ასცილდეს? საშინელი კითხვაა
ეს მაშინ მისთვის, მაგრამ

Кому судьба вѣнецъ готовить,
Того вопросъ — „куда идти?“
Не устрашить, не оставитъ...

ის თავის გზას მოძებნის, ყველას სინჯავს,
ყველას გაიცნობს, და უკეთესს, მარჯვეს, უპი-
რდაპირესს მკვიდრათ დაადგება...

ეს ძველი შთაბეჭდილებაა, მკითხველო.
ეხლა კი, როცა პეტერბურგი მივატოვე და
სამზღვარ გარეთისაკენ წაველ, სულ სხვანაირი
ფიქრი, დარდი, შეწუხება და გაჭირვება მიდგა
წინ. . . . .

. . . . .

VIII

ცოყრობი

(მაისი 1872)

ცოყრობის სახელითა დასრულდა
საქმის განხილვა და გადაწყვეტილი
აქვე გამოცემისა დასრულდა
საქმის განხილვა და გადაწყვეტილი
აქვე გამოცემისა დასრულდა
საქმის განხილვა და გადაწყვეტილი
აქვე გამოცემისა დასრულდა
საქმის განხილვა და გადაწყვეტილი
აქვე გამოცემისა დასრულდა

IX

ს ა ფ რ ა ნ გ ე თ ს ა   დ ა   გ ე რ მ ა ნ ი ა ს   შ უ ა

ერთი წვეთის მოსვენება არ მქონია მე იმ თერამეტი საათის განმავლობაში, რომელიც რკინის გზის ტარებას მოუხდა, ციურიხიდან პარიჟამდე მისასვლელათ. ჯერ იყო და ჩემი დარდი. მერმე, ბაზელში რალაც საუბედუროთ იმ ელზასელების ოჯახობებს წაეატყდი, რომელნიც თავიანთ შვილებს ამერიკაში ისტუმრებდენ. შეუძლებელია აწეროს ან წარმოიდგინოს კაცმა ის საწყალი დედ-მამის ცოცხალ-მკვდარი პირისსახე და განუზომელი ვაჟბა და დარდი, რომელიც თითქმის ყველა იქ მყოფს აჩნდა. კაცი ხმას არ იღებდა, არაფის ენის განძრევის საღავათი არ ჰქონდა, და

ყველა ერთმანერთს ჩუმათ შეჩერებოდა, ისეთი
 თვალებით, თითქო სანიადაგოთ სცდილობდა
 მოსაცილებელი ნათესავის პირისსახე სანიადა-
 გოთ მეხსიერებაში ჩაებეჭდა,—ვინ იცის, იქ-
 ნება ამის მეტათ ვერც კი ვნახოო. ყველას
 თვალები ცრემლით ვესებოდა, ყველას მკრ-
 თალი პირისფერი დადებოდა, და აქა-იქ დე-
 და შეიღს ეხვეოდა, ძმა დას ეთხოვებოდა, საქმ-
 რო დანიშნულს ზელს ართმევედა. მაგრამ სი-
 ტყვა, ლაპარაკი არავისი ისმოდა. მაგიერათ გუ-
 ლის ფეთქა ყველასი მესმოდა, და ყველას
 პირისსახეზე, ყველას თვალეებში ისე ადვილათ
 ეკითხულობდი მათ გულის დარღს და ფიქ-
 რებს, თითქო იმათ თვითონ წარმოეტყვათ.
 ეს სამასო კაცის გროვა მიდგა წინ მთელი მე-
 ოთხედი საათის განმავლობაში, და შემოდლია
 ეთქვა, რომ ამისთანა გულმოსაკლავი სანა-
 ხავი მე ჯერ არ მინახავს. ყველა ამ დედმა-
 მას დასამარხი რომ ყოლოდა ყველა ეს წა-
 შავალი წაყები, მეტი ვაება და მწუხარება არც
 მაშინ შეგროვდებოდა ერთათ. მაგრამ თუმც

ეს სურათი გულს მიკლავდა და მტანჯვიდა, ვერა ლონისძიებით ვერ მოვახერხე ჩემ თავისთვის ძალა დამეტანებია და ამ სანახავს მოვსცილებოდი. თითქო დაკრული ვიყავი იმის წინ და ფეხი განძრევის, სხვაგან წასვლის უარს მეუბნებოდა.

ბოლოს ყველა წამავალი ვაგონებში ჩასვეს და გზას გაუყენეს. სანამ უკანასკნელი ვაგონის წითელი ბაირახი თვალადამ არ გაუქრა დარჩენილებს, ყველას ლოყებზე ღრი შეუწყვეტელი სრემლის გვირაბი გადმოდიოდა. მაგრამ როცა ის ბაირახი გაქრა, უცფათ შეიქნა საყოველთაო ქვითინი და ტირილი, ისეთი, რომ ღმერთმა ყოველი ჩემი კეთილისმყოფელი იმის დასწრებას ააცილოს...

ჩვენც მალე მოგვიმზადეს ჩვენი Courierzug'ი, და ბაზელს მალე გამოვეთხოვეთ, მასთან შევიცარიხასაც. ერთი საათის შემდეგ ჩვენ ელზასის მიწაზე ვიყავით, იმ მიწაზე, რომელიც უკანასკნელი ომის დროს გერმანიელებმა საფრანგეთს წაართვეს.

ეს ქვეყანა მე 1865-ში მინახავს. მაშინ ის ერთს შეუწყვეტელ ბაღს ჩამოგავდა, მხიარული და მოჭირნახე ხალხით ავსებულს. გულს უხარებდა მაშინ კაცს ამ მშვენიერი ქვეყნისა და ერის ნახვა, ამ ხალხში ყოფნა: ის გულკეთილი, გონიერი, მშრომელი, მხიარული და გულ-გაშლილი იყო მაშინ. ეხლა კი ეს ქვეყანა მგლოვიალების ქვეყანათ გადაქცეულა; ერთი მომლიმარე პირისსახე არ შემხედენია, ერთი უღარდელი ბავშვიც არ მინახავს ეხლა ამ საოცარ ქვეყანაში. დიდი და პატარა, მოწყენილი კი არა, მგლოვიარე და გულჩახვეულია, თითქო თითოეულს პირს ამ ქვეყანაში ჩამცმელ-მრჩენელი მამა მოკვდომოდეს. ყველას შეწუხების დალი ასეია პირისსახეზე და ყოველთვის, როცა ელზასელი გერმანიელ სალდათს ან ჯარს დაინახავს, მისი პირისსახე ისე იცვლება, რომ ყურში რაღაც უცნაური წივილი მესმის, თითქო მთელი ელზასი ერთათ ჯაფრისა და ბრაზისაგან კბილებს აკრაქუნებდეს...

ჩვენ ვაგონში ორი ახალგაზდა ქალი, ორი ვაჟი და ერთი მოხუცი იჯდენ, ყველანი ელზასელები. ისინი, როგორც მერმე შევიტყე ბელჭორს მიდიოდენ თურმე, საფრანგეთში, იმ აზრით, რომ იქ ჯვარი დაეწერა ერთ იმ ახალგაზდა რწყვილს, და მერმე ისევ ელზასეში დაბრუნებულიყვნენ. „მგლოვიარების ქვეყანაში“ ჯვრის წერა არ მოხერხდებოდა, თურმე. იმავე ვაგონში ის ამბავი შევიტყე, რომ ერთი ელზასელი მოხუცი ძლიერ ავათ იყო თურმე, და რაკი იგრძნო, რომ დიდხანს არ გაეძლეფო, ბელჭორში წააყვანინა თავი—საფრანგეთში მინდა მოეკედეო, და მართლაც იქ გარდიცვალა. როგორც რამდენიმე ხანს შემდეგ პარიჟის გაზეთებში წავიკითხე, მთელი ბელჭორის ხალხს, ეს ამბავი რომ შეუტყვია, უსურვია საფლავამდი გაჰყოლოდა ამ საკვირველ პატრიოტს.

ვაგონში ერთი საშინელი ხათაბალა კინალამ აგვიტყდა. მიუღლაუზენს ჩვენს განყოფილებაში ერთი ელზასელი გლეხი შემოვიდა.

მსწრათუღ ტარებით გლახები იშეიათათ დაა-
რებიან, ამის გამო ჩვენს გამოოლს ეგონა,
რომ გლახს ალბათ შეცდომა მოსვლია და
მეორე კლასში იმიტომ შემოსულაო. დამა-
ვიწყდა მეთქვა, რომ გამოოლი გერმანიელი
იყო, პრუსიიდან, და როგორც ყოველი პრუს-
სიელი, ჭელდჭებელს ჩამოგაედა და ჭელდჭე-
ბელსავით იქცეოდა. შემოვიდა თუ არა ის
ჩვენ განყოფილებაში, მაშინვე ელზასელ
გლახს მიუბრუნდა და ჭელდჭებლურათ ჰკი-
თხა:

— რა უფლებით ხარ ამ ვაგონშიო?

გლახმა ხმა არ გასცა. გამოოლმა ხმა აი-
მალლა და კითხვა გაიმეორა.

— ვერა ჰხედავთ, უპასუხა იმას გლახმა,
რომ მე არ მიყვარს“ როცა ემაგ კილოთი
მელაპარაკება ვინმეო.

— თქვენი ბილეთიო, ცივათ ჰკითხა მაშინ
გამყოლმა.

— კონტროლერი როცა მოვა იმას ვაჩვენ-
ნებო.

— მე უფლება მაქვს მოგთხოვოთ.

— მე „სურვილი“ არა მაქვს გიჩვენო.

— მაშ არ იძლევიტ ბილეთს, დაიღრიალა გამყოლმა.

— ნუ ყვირი, თორემ თანჯარაში გაგიძახეფო, თქვა გლებმა და წამოიწია. მე დარწმუნებული ვიყავი, რომ გამყოლს ის მართლა გადაადგებდა თანჯარაში, პრუსიელს ჭკუა რომ არ ეხმარა და უფროსთან საჩივლელოთ არ წასულიყო.

— ოჰ, ეს ავაზაკები ცოდვას შემამთხვევენ როდესმეო, დაღონებულათ სთქვა გლებმა, როცა გამყოლი გაჰქრა, და მის თვალეში ბრაზის შავი ზღვა მოჩამდა.

ამ ამბით ბელჭორამდი მივედით. გლები ვაგონილამ გამოვიდა, ბილეთი მისცა კონტროლერს და ბუტბუტით ქუჩისკენ წავიდა. მის ბუტბუტში მე მარტო ერთ სიტყვას მოვკარე ყური: „საფრანგეთიო!“

წარმოიდგინე ეხლა, მკითხველო, რომ ეს ელზასელები, რომელნიც იმ ნაირათ სწუხ-

ვენ გერმანიასთან შეერთებას, რომ თითქმის სანახევროთ ამერიკაში მიდიან, და ვინ იცის სად არ იკარგებიან, შთამამავლობით გერმანიელი ტომის არიან და ენასაც გერმანიულს ხმარობენ. ელზასი საფრანგეთმა ამ ორასი წლის წინეთ შეიძინა, ძალადობით, და მთელი ურთი საუკუნის განმავლობაში ელზასი საფრანგეთის შეფეებს საშინლათ ეწინააღმდეგებოდა. მაგრამ მას აქეთ რაც რევოლუციამ საფრანგეთს, და მაშასადამე ელზასსაც, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი წესი და გაწყობილება შეუცვალა, შეიცვალა საფრანგეთის პოლიტიკაც ელზასში და ელზასელების გრძნობა საფრანგეთისადმი. რაკი საფრანგეთმა ელზასელს ჩინებული პოლიტიკური უფლებები მისცა, რაკი ელზასელი თავისუფალი შეიქნა და მას პატიოსანი სამართლის წესი, მოქალაქობრივი სიმართლე და თანასწორობა, კენჭი და თვით-მმართველობა მიეცა, რაკი ელზასელმა თავის თავი თავისუფალ კაცათ, სხვებთან თანასწორ მო-

ქალაქით, და ყველასგან დაუჩაგრელ მამულის შეილათ იცნო, საფრანგეთს როდილა დასჭირდა სხვა ნაირი ღონისძიებების ხმარება ელზასის „გასაფრანცუზებლათ“. ელზასში გერმანიულ ენას კაცი არ შეხებია და ფრანციული ძალით არავის გაუფრცველებია. გერმანიელ ნაციონალურ გრძნობაზე დევნა არავის აღუდგენია, არავინ დაჩაგრულა იმ მიზეზით, რომ ეს გერმანიელი შთამომავლობის არისო. და ელზასის მცხოვრებლები არავის თხებათ და კრავებათ არ გაუნაწილებია: — ეს ჩვენებია და ის კი სხვებია, ამას უნდა ვეწეოდეთ და იმას — ვდევნიდეთო იქ არავის უფიქრია. ხალხში და საზოგადოებაში ნაციონალური განხეთქილება და სიძულვილი არავის აუტეხია. ამის გამო ელზასელი ხალხი სულით და გულით გაფრანცუზდა, თუმცა გერმანიული ენა დღემდინაც. შეინახა და თუმცა იქაურ ხალხს დღემდინაც არ ესმის ფრანცუზული ლაპარაკი. ელზასელმა საფრანგეთი შეიყვარა, როგორც კეთილის მეოფელი, გამა-

თავისუფლებელი, ამმალლებელი დედა, და გერმანია დაივიწყა, როგორც ის დედინაცვალნი, რომელმაც ის მთელი საუკუნოების განმავლობაში გაჭირვებით და დამდაბლებითაცხოვრა, რომელ ელზასელ გლეხისთვის გეტქვა უწინ თუნდ ეხლა — „შენ გერმანიელი ტომისა ხარ, გერმანიულს ლაპარაკობ, მაშ გერმანიელი ხარ თქო?“ ის ამაყად გიპასუხებდა: „გერმანიელები მონებ, არიან, და მე — თავისუფალი მოქალაქე ვარ ჩემი ქვეყნისაო, გერმანიელი მაშ საიღამ ვიქნებო!“ და ის თავგამომეტეხული, გამწარებული პატრიოტიზმი, რომელიც ელზასელებმა 1793, 1815 და 1870 გამოიჩინეს, იმ გრძნობის შედეგია, რომელიც საფრანგეთს ელზასელების გულში ჩაუტრგია მათი პოლიტიკური გათავისუფლებით და მოქალაქობრივი ამალლებით. დაუმატოთ ამას საფრანგეთის საზოგადოებრივი ცხოვრების ხალისი და მიმზიდველი ძალა, ფრანციული განათლების და ზნეობითი ცხოვრების გავლენა, და გაგებული გვექნება ის

საოცარი შემთხვევა, რომ გერმანიელი ტომის ხალხი გულმომაკედინებელი ბრაზით და სიმწარით იტანს გერმანიელ მამულთან შეერთებას, „სამშობლო ოჯახში დაბრუნებას.“

ჩემს თვალში ელზასი ყველაზე უფრო ცხადი დამტკიცებაა იმ ქვეშარიტებისა, რომ საფრანგეთის ხასიათი, განათლება, ცხოვრება და მდგომარეობა ყველაფერში უფრო მალლა სდგას გერმანიელ ხასიათზე, განათლებაზე, ცხოვრებაზე და მდგომარეობაზე. როცა ხალხი, ამ ორ ქვეყანას შუა მცხოვრები, ერთის ენით მოლაპარაკე და მეორის ღირსების დამნახავი, ორივეს ცხოვრებასთან, ზნეობასთან და განათლების ნამყოფებთან დაახლოვებული და გაცნობილი, ასე გამწარებულაჲ ერთს ეკვრება და მეორეს სცილდება და იძგებს, იმას, რომელთანაც მას ენა და შთამომავლობა აახლოვებს, — ეს იმის ნიშანია, რომ შართლა დიდნი უპირატესობა ჰქონია მეორეზე იმ ქვეყანას, რომელსაც ეს ხალხი უახლოვდება და ყვარობს. ცხადია, რომ წერილმანი ღირსე-

ბებით, წერილმანი პატივისცემით ან მოქრთამვით მთელი ხალხის გული არ მოიყიდება. იმას მიიზიდავს მარტო ნამდვილი და ყველასთვის დასანახავი საზოგადო უპირატესობა და ღირსება, მარტო კულტურის გადაჭარბებული სიმალლე, მარტო მტკიცე და ბეჯითი უკეთესობა ერთის მეორეზე. და საფრანგეთმა გერმანია ელზასის გულიდამ მით ამოხოცა და დაჰკარგა, და თვითონ მისი ადგილი მით დაიკაფა, რომ მისი პოლიტიკური ცხოვრება, მისი გონებითი კულტურა, მისი საზოგადოებრივი გაწყობილება და ზნეობითი ხასიათი გერმანიელს მართლა და ნამდვილათ სჯობია.

გერმანიელი გონების თვისება (აქნამდი მაინც) იმაში მდგომარეობს, რომ ეს მძიმე და უმოძრაო გონება ჩაუჯდება რომელიმე აზრს და წარმოუდგენელი მოთმინებით და შრომით შეაზუშაევებს მის წერილმან მხარეებს, მის პაწაწინა თვისებებს. ის მჩიჩქენელი და დაუღალველათ მეძიებელია ყველა წერილმანი დამტკიცებების და საბუთებისა. ის სხვის-

გან ნაპოვნი დედა აზრის და შეხედულობის დაკვირვებით და დამჯდარათ გამსინჯველი და დამამტკიცებელია. ამ გასინჯვის და დამტკიცების დროს ის უთვალავ წერილმან ფაქტებს ჰპოულობს, აგროებს, სჩხრეკს და ერთმანერთზე აკინძებს, ისე, რომ თვითონაც კარგათ არ ესმის მათი ნამდვილი მნიშვნელობა და ხასიათი. გაივლის დრო. იმ უთვალავი წერილმანი ფაქტებიდამ, რომელიც ამ გერმანიელ გონებას სხვისგან გამოთქმული დედა აზრის დასამტკიცებლათ გამოუძებნია, სხვა ვინმე ახალ, უმჯობეს დედა აზრს გამოიყვანს, და გერმანიელი გონება იმას ხელ-ახლავ შინჯავს და დამტკიცებების პოვნას უწყებს, ხელახლავ უთვალავ წერილმან ფაქტებს უგროვებს, რომლებისგან ვინმე კიდევ რაიმე ახალ დასკვნას და დედა აზრს გამოიყვანს.

აიამ დედა აზრების პოვნა კისათრანგეთის გონების თვისებაა. ეს გონება ადვილათ ჰპოულობს ახალ შეხედულობას, უცნობ აზრს, წარმოუდგენელ თვისებას ან თეორიას, და მა-

შინვე გამოთქვამს იმას ხან ჰიპოტეზასავეთ, ხან დაუმტკიცებელ ან სუსტათ დამტკიცებულ დასკვნასავეთ, და ხან კი — თუმცა იშვიათათ — ძლიერ ბეჯითად დამტკიცებულ ჭეშმარიტებასავეთ. ეს ჰიპოტეზა, თეორია ან დედა-აზრი ელვასავეთ გაჰკრავს მაშინ ცოდნის ნისლიან ცაზე, ბნელ მხარეებს გაანათებს, გზას ამოაჩენს, მიზანს უჩვენებს, და ამ გზას ადგება, ამ მიზანს შეუდგება გერმანიელი მეცნიერების ძალა. მეცნიერების ისტორიაში, ათასს დედა აზრის და ნამდვილი გამოგონების ან ჰოვანის რიცხვში, ორმოცდა ათი ისეთი არიქნება, რომ გერმანიელ გონებას მოეგონოს და საფრანგეთისას — შეემუშავეს. დანარჩენები სულ საფრანგეთისას უპოვია და გერმანიელს გაუქლიბავს, შეუმუშავებია და გამოუყენებია.

აი ამის გამო საფრანგეთის მეცნიერებას საშინელი გავლენა აქვს გერმანიელზე და გერმანიელს კი ძლიერ მცირედი. — საფრანგეთისაზე. საფრანგეთის მეცნიერება არა თუ გასძ-

ლებს უგერმანიელოთ, უწინდელივით წარ-
მატებაშიაც იქნება, მაგრამ გერმანიელ მეც-
ნიერებას კი უფრანციულოთ ორ დღესაც
გაძლება გაუჭირდება.

მეორე თვისება და განსხვავება ამ ნაირათ-
ვე შესანიშნავი და ძლიერია. საფრანგეთის
გონებას მეტის მეტათ გამჯდარი აქვს ტეინ-
ში ქვეყნიერი სული და გრძნობა. ეს გონება
თითქო მარტო იმიტომ შრ.აზობს, ჰფიქრობს
და დაობს, რომ აქაური, წუთიერი, კაცობ-
რიული ცხოვრება გააუმჯობესოს და წინ წა-
წიოს, და თავისი შრომის ნამყოფი ამ წუთის-
სოფელშივე თვითონაც ირგოს და სხვებსაც
არგოს. საფრანგეთის გონებას თითქო
მტკიცეთ სწამს, რომ დაპირებული სამოთხე
ქვეყანაზედვე გაიმართებაო, და ის მართლაც
ცდილობს ეს სამოთხე გამართოს... გერმანიე-
ლი გონება უფრო მძიმეა, და როცა ის თა-
ნამედროვე მდგომარეობის და მოაზრების
პლაბალ ნიადაგს სცილდება, რომელშიაც კის-
რამდი ჩაფლულია, როცა იმას რომელიმე მარ-

ჯვე და ძლიერი გონება ძალით ამოათრევს ამ სიმდაბლიდამ და მოძრაობას მისცემს, ის პირდაპირ შურდულივით აბ' ტრაკტული მოაზრების ცივ ღრუბლებში იკარგება, ქვეყნიერებას ივიწყებს და გამოუდგეგარ, უშიზნო და უნაყოფო მოაზრებაში für und an sich ბოდილოობს, სანამ არ დაღალდება და ისევ შურდულივით უწინდელ ზიმდანლებში არ დაიშვება ან უწინდელ ჭაობაში არ დახაეროიანდება.

ეს ორივე თვისება საზოგადო თვისებაა ორივე ხალხის გონებისა. მაგრამ აქედამ არაფერს დასკვნა არ უნდა გამოიყვანოს, ვითომ გერმანიელ გონებას კაცობრიობისთვის დაუფიწყარი სარგებლობა არ მოეტანოს, ან ვითომ ყველა გერმანიელი მეცნიერები წერილმან ხხარეებს აუშჯობესებდენ და წინ სწევდენ. გერმანიასაც ჰყოლია იმისთანა მეცნიერები, რომელთაც მთლათ ერთიანათ დაუტრიალებიათ თავიანთი ნაწილი, მისთვის ახალი, მარჯვე გზა მოუძებნიათ და მტკიცე საფუძველი მიუციათ. მაგრამ ამით რიცხვი

შედარებით მცირედია სხვა მეცნიერების რაზმში, და განსაკუთრებით იმ მეცნიერების რიცხვთან შედარებით, რამდენიც საფრანგეთს ჰყოლია და ყავს კიდევ. და ამ იშვიათი გერმანიელი მეცნიერების შრომისა და მოაზრების, ტენისა და მოქმედების ხასიათი ყველაფერში საფრანგეთის და არა გერმანიელი მეცნიერების ხასიათს ჩამოგავს და ემსგავსება.

ამაებზე ფიქრმა გამიტაცა მე იმ ღამეს, როცა ბელჭორილამ გაფედით და პარიჟისკენ მიემართეთ, ჩემ განყოფილებაში მე თითქმის მართლ ვიყავი და ძილი ვერაგზით ვერ მოვიტყუე. თვალგამოჭყლეთილი ვიცქირებოდი ვაგონის თანჯარაში, ერთს პაპიროზს მეორეზე ვსწევდი და ოცნებას თავი მინებებულო მქონდა. აწმყო მეტათ მაწვალებდა, მომავალი მაშინებდა, მაშ რა მექნა, წარსულს მივუბრუნდი, რომ მის მოგონებაში აწმყოს და მომავლის სიმძიმის ატანის ძალა მომეპოვნა. მაგრამ არც ამან მიშველა... მე ისევ საფრანგეთის და გერმანიის სახე მიდგა თვალს წინ,

და ჩემ წარმოდგინებას ნიადაგ ის სურათი ეხატებოდა, სხვა და სხვა ფერათ და ნაირათ, რომ ეს ორი მშვენიერი და მძლავრი გმირი ერთმანერთს თმასა და სხეულს აგლეჯენ, აწვალევენ, სტანჯვენ და ლაღვენ, იმ მიზნით, თუ ვის ერგება ეს სამი-ოთხი მშვენიერი ქალი—ელზასი, ბელგია, შვეიცარია და ჰოლლანდიაო. „ღმერთო, რა სულელია კაცობრიობა! ვფიქრობდი: ღირს განა ამაებზე დავა და თავის შეკვლა? იცხოვრეთ, ამაღლდით, ძმურათ იყავით, და ორივემ ერთათ დატკბით ამ მშვენიერი ქმნილების თავისუფალი ტრფობით. თქვენ მშვენიერი და გულის მიმზიდველი ხართ ორივენი. ორივენი ღირსნი ხართ სიყვარულის და დატკობისა. დამშვიდდით, და მერწმუნეთ მე—რომელიც ქალის გულს კარგათ ვიცნობ,—რომ ეს თქვენი საბრძოლი და სადამო ქალები თვითონ მოგეხვევიან, თვითონ გაგიალერსდებიან, რადგანაც თქვენი ეშხით ეხლაც სავსენი არიან, და ხან ერთს

მოგიშვერენ ერთს ლოყას, ხან მეორეს—მეორეს. და თუ გული გულობს, ქადა ხომ ცალი ხელითაც იჭმება.

X

პ ა რ ი ე ი

Prends ma main, voyageur, et montons sur la tour.
Alfred de Vigny *).

აღიიონი ისე ამოვიდა, ისე გათენდა, რომ ჩემს თვალს ძილი არ მიჰკარებია. პარიჟისში-ახლოვება თან და თან უფრო და უფრო მალეღებდა. ასი თუ ასორმოდდაათი ვერსის ბოძი კი დავითვალე, იმ დილას, და თითო ბოძას დანახვაზე ნიადაგ ის მქონდა თავში — ეხლა ამდენი და ამდენი ვერსი კიდევ დარჩათქო. არც ერთხელ არც ერთი საყვარელი-ქმნილებას მოცდას, მის ლოდინს და დაგვიანებას არ უმოქმედია ასე ჩემზე. და ღმერთმა ხომ იცის, რომ ეს ლოდინი მძიმეა, რომ ამ

---

*) „ხელი მომკიდე, მგზავრო, ავიდეთ მაღლა კოშკზე.“

დაგვიანების დროს ერთი წუთი მთელ საუ-
კუნეთ შჩვენებია ხოლმე.

მზე მაღლა იდგა, პარიჟში რომ შევედით.
ჩემ ტენის შორიდანვე პარიჟი სხვა და სხვა
ფერათ შემკულ სურათებათ ეზმანებოდა, ხან
თვალს წინ დამიდგებოდა ეს ქალაქი მშვენიერ
და კეკლუც ქალის სახით, გემოიანათ მორ-
თული, იმ ახალი ხელოვნებით, რომე-
ლიც იმაში მდგომარეობს, რომ ჩაცმულ
ქალს სრულიად-ჩაუცმელის გამოხედულობა
და მსგავსება ჰქონდეს, და ტანსაცმელი რაც
შეიძლება უფრო ცხადათ გამოაჩენდეს იმას,
რისიც დასამალავათ გაჩენილია. ეს ქალი
ალერსიანი ღიმილით, ყოვლის-დამპირებელი
და ყოვლის მომნიჭებელი სიმსუბუქით, ყოვე-
ლის დამვიწყებელი და დამაფიწყებელი ეშხით
და მზიარულებით თითქო იმას გამოთქვამდა:
„ქვეყნიერი სამოთხე ამ ქვეყანაზეა, ეს სა-
მოთხე მე ვარო!“ ხან—უფრო ხშირათ.— ეხე-
დავდი პარიჟს ახალგაზდა, გამხდარი, დაქან-
ცული მაგრამ მაინც ძლიერი და დაულაღავი

ვაჟკაცის სახით. მისი ლურჯი ზღუზა ოფლით
 გაშაფებული და გაწუნწყული იყო; მის ლო-
 ყებს და სხეულის ათასი დაჭრილობის ნიშანი
 და სისხლი აჩნდა. დაჭრილი თავი პერანგის
 ნაგლოფით ჰქონდა შემოხვეული და მის ხე-
 ლებზე ნიადაგი შრომით დამსხვილებული კა-
 ნი ბრძოლის კვამლს და თოფის წამალს გა-
 შაფებია. გულგაშლილ და გულგაღებულ გმირს
 ხაშტით და ტყვიით დახვრეტილი გულისფი-
 ცარი მოუჩნდა, და მის თვალებში ყოვლის
 მიმტოვებელი, ყოვლის ამტანი, ყოვლის გამ-
 ბედავი რწმუნების ღიმილი მოჩამდა. სხომის,
 აგრეთვე ხშირათ, პარიჟი წარმოამიდგებოდა
 პაწაწინა ოთახათ, მეშვიდე ეტაჟში, ზეცის
 სიახლოვეს. შიგ მკრთალ სინათლეს უჯდა
 ახალგაზდა კაცი, ნიადაგი შრომით წელ-მოხ-
 რილი და პირ-მკრთალი; ის შიმშილ-სიციფე-
 ში. მარტოხელა, უპატრონოთ და უიმედოთ,
 რაღაც მეცნიერების კითხვას იძევდა, და მის
 გამოკვლევებისთვის საჭირო მასალებში იმ ერთ
 ნამცეცა ფულს ხარჯვიდა, რომელიც მის სა-

დილს უნდა მონდომოდა. დილა თავზე ათენ-
დებოდა იმას, ისე რომ ის თავის წიგნს და
საგანს არ მოსცილებოდა. და ორი სამი დღის
უჭმელ-უხმელს ერთი დარჯი და შეწუხება
ახსოვდა მარტო: — „სად ვიშოვო ახალი მა-
სალის, ახალი წიგნის საყიდელი ფასიო, ან
რომელ გამომცემელს გავაბედვინო ჩემი გა-
მოკვლევის ან ნაშრომის დაბეჭდვაო!“

ხანდისხან, კიდეც: თვალს მიდგენ ქვეყნიე-
რების პირისსახის და მდგომარეობის, მოაზ-
რების და შეხედულობის გადმასხვაფერებელი
გმირები, რომელთაც პარიჟი გაბედვის ნებას
და ასრულების საშუალებას აძლევს, და თვი-
თონ ეს ქალაქი ხან ლესსეჰის სახით წარ-
მომიდგებოდა, ხან ჭურიესით, ხან ეოლტჟ-
რისა და ჰელვეციის კანში, ხან სან-ჟუსტის და
როშფორის. და ეს წარმოდგენა, შედარება,
მსგავსება, ეს უკვდავი ქალაქის მომაკვდავ
გვამებში განხორციელება ზედი ზედ, თვალთ
მაქცურათ, თვალ-მოუსწრებლათ იცვლებოდა

ჩემს თვალში და ტვინში, თითქო პანორამის სურათები ჩარხის ნიადაგ ტრიალის დროს...

მერმე, როგორც ამ პანორამის ნიადაგი და სწრაფი ტრიალი სურათების ჩვენების მაგიერ თვალს მარტო ერთ საერთო, დაუბოლოებელ თეთრს ან შავს შთაბეჭდილებას მოახდენს კაცის თვალზე და ხედვაზე, ისე პარიჟის სურათებათ წარმოდგენამაც ჩემს ტვინში ერთი საზოგადო, საერთო შთაბეჭდილება მოახდინა და ჩანერგა. ამ მშვენიერი და გასაკვირველი ქალაქის მთელი წარსული ცხოვრება და მოქმედება დაიხატა ჩემს გონებაში როგორც ერთი შეუწყვეტავი და ნიადაგი შრომა კაცობრიობის ცხოვრების გაუმჯობესებისთვის, გონების გახსნისთვის და ხასიათის გათავისუფლებისთვის. არც ერთს სხვა ქალაქს და არც ერთ სხვა ქვეყანას არ უზრუნვია იმდენი კაცობრიობის მდგომარეობაზე და ბედზე, როგორც აი ამ პარიჟს. ამ ქალაქის ხასიათმა აქაურ მეცნიერებს ტვინში ჩაუნერგა, რომ კაცო ამ ქვეყნითვე ბედნიერი უნდა

იყოსო, რომ ეს ბედნიერება მარტო სასურველი კი არა, შესაძლებელი საქმეც არისო, და იმ გზაზე დააყენა, რომლითაც მართლა აღვილი თუ არა, შესაძლებელი მაინც არის კაცობრიობის ბედის გაწყობა და ბედნიერების დაარსება, აქ ფამოიკელიეს და გაიცენეს კაცის ბუნება და თვისება, მისი ხასიათი და საქიროება, მისი სურვილი და ლტოლვილება. აქ შეათანხმეს და შეადარეს კერძო პირების სხვა და სხვა გვარიანი დრეკილება და სარგებლობა, და მათი საყოველთაო დაკმაყოფილების საშუალება და გზა აქვე გამოძებნეს. აქ დაარსდა, ფაკეთდა და აყვავდა „საზოგადოებრივი ცხოვრების“ მეცნიერება. აქ გამოითქვა პირველათ ის ჭეშმარიტება, რომ კაცის გრძობის, გონების და ხასიათის ცხოვრებაც სწორეთ იმავე კანონებს ემორჩილება და იმავე კანონებით იმმართვისო, რომლითაც მთელი დანარჩენი ქვეყნიერება — მცენარეები იყოს, გინდ მზე და მნათობები — იმმართვისო, აქ დაიბადა პირველათ საზოგადოების უკეთესი,

გონიერი, ბედნიერი ცხოვრების და გაწყობილების იდეალი, აქედამ გავრცელდა ეს მომავლის რწმუნება და სწავლა დანარჩენ ქვეყნიერებაზე. აქ იშრომეს, დაიტანჯეს, ეწვალენ და მოჰკედენ კაცობრიობის სიკუთის, თავისუფლების და ძმობის მომხრენი, რომ სიკედლით და წამებით უფრო გაეძლიერებიათ თავიანთი რწმუნების და სწავლის გავლენა. ერთი სიტყვით ეს ქალაქი ჩემ გონებას იმ მშრომელ ძალათ გამოეხატა, რომელიც სხვების ბედნიერების გულისთვის ნიადგ მზათა თავის თავს ათასნაირი უბედურება და წვალება აუტეხოს და აიტანოს...

... შევედით პირიქში. ოცნებით და წარმოდგინებით დაღალულ ჩემ თვალს და გონებას ის ეგონა, რომ პირიქი კარებზე დაგვხვდებოდა, ცალ ხელში კაცის გული ეჭირებოდა, გაჭრილი და გამოკვლეული, მისი თვისებებით და კეთილი და ცუდი მხარეების გამოხატვით, და მეორე ხელში — ის მშენიერი მომავლის დროშა, რომლის სახელით

დანთხეულა აქ ამოდენა სისხლი და მოპოვებულია მთელი კაცობრიობისთვის ამოდენა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი სიმართლევები. მე მართლა ველოდი, უცდიდი ამისთანა შეგებებას, ისე მიდგა თვალს წინ პარიჟის სახე. მიუახლოვდით სტანციის სასახლეს, გავიხედეთ მის ფანჯრილამ, და დაეინახეთ უშველებელი ასოებით ამოჭრილი სიტყვები: „საფრანგეთის რესპუბლიკა. — თავისუფლება, თანასწორობა, ძმობა.“ მაგრამ ჩემი პარიჟი კი არსად იყო, თავისი კაცის გულით და მომავლის დროშით. მის მაგიერ მე ორი გამოჯგიმული კაცი მომადგა, და ორივემ რესპუბლიკის სახელით მომთხოვეს: ერთმა — პასპორტი და მეორემ — თუთუნის და სიგარები...

გამოვედი თუ არა დამოქნის ბრჭყალები-დამ, ბარგი-ბარხანა სასტუმროში დაეყარე, ორი კოკა ცივი წყალი თავზე გადავივლე, ავიყვანე ჭაეტონი და გავსწიე „პარიჟის დასაველელათ.“ მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ „პა-

რიჟის დასაფლკლათ“ წასვლა იმისთანავე სი-
სულელეა, როგორც ჭაეტონში ჩაჯდომა და
თქმა: იმერეთი დამატარეო! მაგრამ მე წინათ-
ვე განზრახული მქონდა რა და რომელი ად-
გილი უნდა მენახა იმ დილასვე, სანამ კარგათ
დავიქანცებოდი და ძილს თავს მივანებებდი.

ჭაეტონმა ტუილრის სასახლესთან გამაჩერა.
1864--1865 მთელი წელიწადი ვიდექი პა-
რიჟში, ამ სასახლესთან ასიოდე საჟენის მო-
შორებით (იენის ქუჩაზე), მაგრამ ათჯერ არ
გაშივლიან მის სიახლოვეს. რამდენჯერაც მე
იქას დაჩინახავდი, რამდენჯერ ბრაზი მომდიო-
და და გული მიკედებოდა იმ აზრით, რომ
შიგის კაცის სცხოვრობდა, ის პრინციპი ბუ-
დობდა, რომელიც მთელი ევროპის და თით-
ქმის მთელი კაცობრიობის წარმატებას გზაზე
გაბოვირებოდა და წინ წაწევას უშლიდა. ის
მე ნიადაგ რალაც შავ-ყამათ წარმომიდგებო-
და. — დღეს კი ეს ტუილრის სასახლე და ცა-
ლიერებული, დანგრეული და გადაშვარი ენა-
ხე, როგორც ყამაანი ავათმყოფით გაბილ-

წულ სახლს სწვამდენ ხოლმე ჩვენში, ისე გადაუწვამთ პარიჟელებს ის სასახლე, სადაც ნაპოლეონ მესამე ოცი წლის განმავლობაში ბრძანებლობდა და მეფობდა.

— ეს რა გიქნიათ მეთქი, ვკითხე ქუჩერს.

— შენ რა გეღარდება, შენი რა დაიწვაო? გესლიანათ მკითხა იმანაც.

— ღვთის მადლით ჩემი არაფერი დამწვა-რა, თქვენი ოცი წლის სისულელის მეტი მე-თქი.

— ნეტავი მთლათ კი დამწვარიყო, გამიცინა ქუჩერმა, როცა „ოცი წლის სისულელის“ ხსენებისგან დაინახა, რომ „რეაქციონერი“ არ ყოფილა ჩემი მგზავრიო.

დიდხანს ვიდევნი მე ამ სასახლეს წინ და დიდხანს — „ვეფიქრობდიო“ რომ ვთქვა, ტყუილი იქნება, ამიტომ რომ იმ დროს მე სრულიად არაფერს ვეფიქრობდი...

... შეგიმჩნევია, მკითხველო, ან შეგინიშნავს, რომ დიდი გაჭირვების ან დიდი ნეტარების დროს კაცს არც ხმის ამოდება შეუძ-

ლია, არც გრძნობის გამოთქმა, არც მოაზრება და ფიქრი, არც იმ გრძნობის გაგებაც, რომელიც იმას გულში უღვივის და სულსა და სხეულს უღელვებს? თუ ეს შენ ჯერ არ შეგინიშნია, დღეის იქით იცოდე მაინც, რომ ეს ნამდვილათ ასე ყოფილა, ასეა და ასე იქნება უკუნის უკუნისამდე.

XI

პარიჟი გასეირნება

(იენისი 1872)

ტუილორის შემდეგ დავათვალიერე სხვა და სხვა ადგილები და შენობები, ამ უკანასკნელი რომის და ბრძოლის დროს ნასახელები და დაქცეული, ენახე გადამწვარი და დანგრეული „Hotel de Ville,“ ფინანსის სამინისტრო, საპატიო ლეგიონის სასახლე Quai d'Orsai და სხვ. და სხვ. დიდის ყურადღებით გავსინჯე ის ადგილი, სადაც ეკკლესიის (Panthéon) კედელთან, ეკკლესიის ბოძზე განუსჯელათ დახვრიტეს პარიჟის დეპუტატი მილიერი, აგრეთვე როგორც ის ქუჩა, სადაც მაკ-მაჰონის ჯარმა, ბარიკადის ალების შემდეგ, ბარიკადის უკან სამასი კაცი ერთათ დახვრიტა და იქვე, ბარი-

კადის ორმოში ჩაფლო, თუმც უმეტესი ნაწილი იმათგანი სანახევროთ ცოცხლებში იყვნენ... ენახე მთელი ის გზა, რომლითაც გაუვლია ვერსალის ჯარებს პარიჟში. შემოსვლის შემდეგ, ის გზა, რომელზედაც რვა დღის განმავლობაში დაუზოგველი ბრძოლა იყო, და რომლის თითოეული ნაბიჯი ასი და ათასი კაცის სისხლით მოირწყო. ენახე ორიოდე იმ ეზოებთაგანი, სადაც ჯარმა ხუთას-ხუთასობით პარიჟელი მუშები შეამწყვდია და განუსჯელათ, დაუთვლელათ, განუკითხავათ ყველანი მიტრალიეზით დახვრიტა. ის ადგილიც ენახე, სადაც დამარცხების შემდეგ ბარიკადაზე გამოვიდა გამოჩენილი მწერალი დელეკლუზი, გულხელი დაიკრიფა, დროშას ამოუდგა, ექვსიოდე ტყვია ირგო გულში, და ბარიკადას ქვეშ მკვდრათ დაეცა. ის ადგილებიც გავსინჯე, სადაც თორმეტი წლის მეგრძოლი მუშები, თექვსმეტი წლის მათი დები და მოხუცი დედ-მამა დახვრიტეს. ერთი სიტყვით გავიარე ის გზა, რომელზედაც გამწარებულმა

და სამი თვის ბრძოლით დაუდასტავა პარიჟის ხალხმა უზენაესი გმირობის თვისება — მოკვდომის ცოდნა და სიადვილე — გამოიჩინა. როცა ეს ყველაფერი ენახე და ბეჯითად გაიხსენე რა და რა გასაჭირი და შეწყუბება გამოეარა ამ სუცხო ხალხს, რამდენი დაბრკოლება დაეთრგუნა და რამსიდე ენერჯია გამოეჩინა, თავში უნებურათ ეს კითხვა დამიდგა: საფრანგეთის დროებითს მმართველობას პარიჟის გერმანიელებისგან შემორტყმის დროს ეს უშველებელი ენერჯია რომ აღედრა და ხეირიანათ მოეხმარა, რომელი მოლტკე და რომელი ბისმარკი შეიძლებდა მაშინ საფრანგეთის დამარცხებას მეთქი?

მე მეგონა, რომ გერმანიელების შემორტყმით და ბომბებით დანგრეულს, ვერსალის ჯარისგან აოხრებულს და კომუნასგან გადამწვარ პარიჟს ველარც კი ვიცნობდი. მე ის დაფერფლილი და დანგრეული მეგონა. მაგ-

რამ რამდენიც უფრო ვათვლიერე ქალაქი იმდენათ უფრო გაშტერებული შევიქმენ, მისი შეუცვლელიობით. ქუჩები, სახლები, მანები, ეკლესიები ისევ იმნაირივე დამხვდენ, როგორც ექვსა წლის წინეთ დაეტოვე. ათი-ოდე სასახლეს გარდა არაფერს ომის ხელი არ აჩნდა. კედლებს კი, თითქმის ყველა უმთავრეს მოედნებზე და ქუჩებზე, ის გამოხედულობამისცემოდა, როგორსაც კაცის პირის-სახეს მძიმე ყვავილი დააბეჭდს: ყუმბარებს და ტყვიებს ისეთნაირათ დაექდობიათ და აეკიბა ჩაეკიბათ ქვიტკირის კედლები და ქვის სფეტები, რომ კაცს ეგონებოდა საგანგებოთ სატოხით ამოუხვრეტიათ ეს ქვები, ლავის მსგავსების მისაცემათო. კუთხეებზე ყუმბარებს ხანდი-ხან კაცის სიდიდე ქვები ჩამოეტეხათ და კედლებში ორი ტკაველია სიღრმე კვალი ჩაეტოვებიათ. ტანში ჟრუანტალი ამიდგა იმ აზრზე, რომ თუ ამისთანა ზიანი იმათ ქვასა და კლდეათვის მიუციათ, ადამიანის რაზმს და გვამს რას უზმიდა ის ყუმბარების წვიმა, რომ

მელიც ორი თვის განმავლობაში მ. პარიჟის ხალხზე შეუწყვეტლათ იქცეოდა?... ნ. ცხ. ც. უ.

მაგრამ დანარჩენში მე პარიჟი უწინდელ პარიჟათ ვიცანი. აი ის სახლი სადაც მთელი წელიწადი ფეხ-მოუცვლელათ ვიდექი. აი ჩემი ოთახი მეექვსე ეტაჟაში; იმას დღესაც მგონია, უწინდელი ჭრელი ფარდა ჰკიდია. აი ისევ ის გაზეთის მყიდველი მოხუცი ქალი, რომელიც ყოველ დილა-საღამოს გაზეთებს ნისიათ მაძლევდა— „გამარჯვება, mère Pirot!“ — *Tiens, tiens, tiens! Ça vat'i ben? — „Pas mal, et vous?“* და სხვ. და სხვ. აი ისევ ის სასტუმრო, სადაც ორშაუროანი სადილით ვძღვებ. ადიხოლმე, აი ნაცნობი წიგნის-მყიდველის მაღაზია, აი ნახატების ვაჭრის დუქანი, რომლის ფანჯრების წინ ხშირათ მთელი საათები გამიტარებია სურათების შინჯვაში და ცქერაში. აი ისევ უწინდელი მენახშირე, მეფურნე, მედუქნე— ყველა თაეთავის უწინდელ ადგილზე დარჩენილა, ყველას უწინდელი პირისსახე და გარემოება შერჩენია. რომ არაფერი გამოცე-

ლილა ამ ექვსი წლის განმავლობაში, რომელიც მე მთელ საუკუნეთ მიმაჩნია! და თითქმის მთელი პარიჟი ამავე მდგომარეობაში დარჩენილა, ორი გჰრს-შემორტყმის და ერთი გარდაწვის შედეგ!

რა საკვირველი და გასაოცარი სიცხოველე და ძალა აქვს ამ მშვენიერ ქალაქს, ამ ჩინებულ ხალხს. სადაც სხვა ერი და ქვეყანა იმედს კი არა, საკუთარ ტყავსა და ცხოვრებას ჩაპკარგავდა, იმას მარტო რამდენიმე ასე ათასი კაცი და რამდენიმე ათასი მილიონი ფრანკი დაპკარგვია, მეტი არაფერი. და ეს იმას იმოდნათ აწუხებს და დასჩინებია, თითქო მე და შენ, მკითხველო, ორი წვერი დაგვეკარგოდეს ან სამი შაური დაგვეხარჯოს... ნეტავი იმას, ნეტავი იმას!

ესეები რომ დავფთვალნიერე, შინისკენ ქვეითათ წაშოველ, მინდოდა ცოტაოდნათ ხალხის პირისსახეს დაეკვირვებოდა. უწინდელი პარიჟელი ხალხის პირისსახე და გამოხედულობა კარგათ მახსოვდა, მინდოდა მასთან

ეხლანდელი შემედარებია და განსხვავება შემენიშნა. უწინ, ნაპოლეონის დროს ხალხის ერთი ნაწილი — „შემძლე საზოგადოებას“ რომ იტყვიან, ის — მეტის მეტათ აპარტაენი და უღარდელი გამოხედულობით დასეირნობდა და იქცეოდა. ხალხი კი, მუშა, მშრომელი, გვარჩიანათ გულჩახვეული და უიშედობით გამწარებული იყო. მე დღესაც მახსოვს ის განვითარებული მჭლე ტუჩის ჩაკბენა და ცივათ დამცინველი ღიმილი, რომელიც თითქმის ყოველს ნიჭიერს და ხეირიან კაცს ებეჭდა მაშინ პირისსახეზე. ეხლა კი „შემძლე საზოგადოება.“ ცოტაოდნათ უფრო დაფიქრებული და თავდაკავეებულია. მუშა-ხალხზე კი რა ითქმის? წარმოიდგინე, მკითხველო, რომ შენ დიდი შრომით და გაჭირვებით ჩინებული ხილი გიშოვია, რომლის ჩამოსატანათ უშველებელ ხეზე აფორთხებულხარ და კისერი ათასჯერ კინალამ მოგიმტკრევია. ჩამოსულხარ ხედგან და იმ დროს როცა ხილას შექმას ემზადები, სტაცებს ვინმე ხელს იმ

შენს ხილს და ხელიდამ გაცოცებს. შენ გრძნობ, რომ ხილს ველარ შეიჩინე, რომ ის გერთმევა, აი ნახევარიც აღარ გიჭირავს ხელში, აი ორი თითი კიდევ გაგეხსნა, აი ესეც არის გამოგისხლტება ხელიდამ ის ნაწილიც, რომელსაც ნახევრამდი ჩაეჭლო შენი თითები. შენ გრძნობ ამას, და დახმარების, გამარჯვების იმედი არსაით გაქვს. რა გუნებაზე იქნები შენ მაშინ, თუ მართლა ის ხილი გიყვარს და მისი შერჩენა გუღდაგულ გინდა? რა ქეიფზე დაგაყენებს შენ ეს გრძნობა? რა სიმწარე და ბრაზი გამოიხატება შენს პირისსახეზე, განსაკუთრებით თუ ხილის წართმევის დროს, ორიოდე თითი მოგამტვრიეს და მთელი მკლავი დაგიღურჯეს? — აი, სწორეთ ამ გუნების და პირისსახის მეჩვენა მე პარიჟელი მუშა ხალხი, როცა იმას გვერდი აუარე, შინ რომ მივდიოდდი მოსასვენებლათ.

XII

ს ა უ ბ ა რ ი ლ უ ი ბ ლ ა ნ თ ა ნ

მე არაოდეს არ მდომებია „გამოჩენილი
კაცების“ გაცნობა და მათთან ვითომ-დაახ-
ლოვება. მე კარგათ ვიცი, რომ თითოეულ
„გამოჩენილ“ და მართლათ ღირსეულ კაცს
თავისი საკუთარი შეხედულობა, რწმუნება,
მოაზრება და მიმართულება აქვს, ისე მტკი-
ცეთ ჩაჭდობილი მის გონებაში, რომ იმას
ვერაფერი ჩემისთანა უმნიშვნელო კაცის მო-
აზრება და საბუთი ვერ შესცვლის და ვერ
შეარყევს. კარგათ ვიცი, აგრეთვე, რომ რაც
სახეიროა ჩემთვის ამ კაცების გონებაში, იმისი
გამოდებნა და შეთვისება მე პირდაპირ იმათ
თხზულებებშიდამ შემძლია. ვიცი კიდევ, რომ
იმ „გამოჩენილ პირებს“ ბევრი უხეირო „მო-
გზაურები“ აწუხებენ, ნახვით, ლაპარაკით,

რჩევით, თუ თხოვნით, მარტო იმ განზრახვით, რომ შემდეგ იმისი თქმა შეეძლოთ — მე ამა და ამ გამოჩენილ პირს ველაპარაკე, ამა და ამას ვიცნობო. ამ მიზნებით და ზოგი სხვებითაც, სამზღვარს გარეთ რომ პირველათ გავედი მე კანონათ დავიდე, რომ არც ერთს „გამოჩენილ პირს“ არ გავიცნობ, არც ერთს არ დაუახლოვდები, თუ ვინცოცაა რამე ნამდვილი, პრაქტიკული და უცაბედი საქმე ან შემთხვევა მე იმათთან არ შემყრის მეთქი. — დღეს შემძლია გამოვტყდე, რომ ჩემის მხრით ეს ნამეტანი სიამაყე იყო: მე ვთაკილობდი უწორ მასწორ ცნობას, და არ მიხდოდა რომ ვისმეს იმ ბობჩინსკით მიველე, რომელიც „გამოჩენილი პირების“ კარდაკარ დაეთრევა და ატყობინებს — „ამა და ამ ქალაქში ვსცხოვრობ მე, პომეშჩიკი პეტრე ივანეს ძე ბობჩინსკიო!“

პარიჟში, 1865-ში ერთმა ჩემმა ნაცნობმა რუსეთელმა მწერალმა მითხრა, აქაურ მწერლებში ვინც გინდა გაცნობო, ტყუილა უბ-

რალოთ დროს რომ ჰკარგავ ათი თუთხმეტი უხეირო წიგნის გადაკითხვაში რომ ერთს ხეირიანს წაატყდერ, სჯობს იმ ნაცნობების შეშწეობით და რჩევით სწავლულობდე და დროს იზოგებდეო. მაგრამ, რადგანაც მაშინ მე იმისთანა სწავლას ვადექი, რომელშიაც ყველაზე უმთავრესი საჭიროება ჩემთვის სხვა და სხვა ჩემი აზრის წინააღმდეგი მიმართულების გაცნობა და განხილვა იყო, და რადგანც მე მეშინოდა ჩემი აზრის თავისუფლება შეუნიშნაეთ არ შემეწირა რომელიმე წერილმანი ან ვაწრო მიმართულობის ან შეხედულობის სასარგებლოთ, მე გმას დიდი მადლობა და უარი უთხარი. ცოტა ხანს შემდეგ მე რუსულად შენდა გადმომეთარგმნა ლუი ბლანის ერთი თხზულება, და ამისთვის დამჭირდა მისგან ხელნაწერებზე მიღება. მე იმ ჩემ ნაცნობს ვთხოვე ლუი ბლანს წიგნი მიმიწერეთქო, თუმც უწინაც ცოტაოდნათ და უცაბედათ გაცნობილი ვიყავი იმასთან ორიოდე საქართო ლონდონელი ნაცნობების გამოისო-

ბით. იმ მწერალმა ჩემი თხოვნა ნამეტანი გაა-
დაჭარბებითაც აასრულა.

პარიჟში ორი კვირა რომ გავატარე და იქა-
ურ საქმეებს კარგა მტკიცეთ დავაკვირდი,
ძლიერ ბევრი უსიამოვნო და სამწუხარო და-
სკვნა გამოვიყვანე და დაღონებით შეენიშნე,
რომ ეს დასკვნები, რომელიც ჩემთვის უეჭვო
და ბეჯითი ჭეშმარიტება იყვნენ, იქაურ მწერ-
ლებს და მოთავეებს არაფრათ მიაჩნდათ. რად-
განაც გაზეთებში ამ დასკვნებზე მე ვერაფერი
პასუხი და ხსენება ვერ ვიპოვე, მოვიხლომე
ორი მხრით გამოშეკვლია ჩემი საკუთარი აზ-
რი და სხვების შეხედულებასთან შემეფარდე-
ბია, გამესინჯა და შემეტყო ვცდებოდი ჩემს
დასკვნებში, თუ არა. ამ აზრით მე ის უწინ-
დელი წიგნი გავიხსენე და ერთის მხრით
ლუი ბლანის ნახვა დავაპირე, და მეორეთი
სხვა, უფრო ახალგაზდა მწერლებისა.

ხელ ახლავ უნდა გავიმეორო, მკითხველს
წინათვე ვაფრთხილებ, რომ ლუი ბლანის ან-
სხვა გამოჩენილი პირის ნახვა სრულიად ძნე-

ლი საქმე არ არის, და იმასთან საუბარი არა-
ვის რამე გასაოცარ შემთხვევათ არ უნდა მი-
აჩნდეს. ყოველ მწერალს, ყოველ მგზავრს
შეუძლია მივიდეს რომელ გამოჩენილ მწე-
რალთანაც უნდა, თავისი კარტოჩკა გაუგზავ-
ნოს, და მოელაპარაკოს, უთხრას თქვენე აზ-
რის გაგება მსურს ამა და ამ საქმეზე ან სა-
განზეოჯ და ყოველი გამოჩენილი მწერალი
დიდის სიამოვნებით აასრულებს ამისთანა
თხოვნას და სურვილს. ამისთვის კაცს არც
პირადი ნაცნობობა სჭირია, არც ვისიმე რე-
კომენდაცია, არც ერთი, არც მეორე. მაშასა-
დამე მკითხველს ვთხოვ, რაც დაბლა დაწე-
რილია ის მართო უბრალო, თითქმის გაუც-
ნობელი პირების საუბრათ ჩათვალოს, და არ
დაივიწყოს, რომ ჩემი მხრით არაფერი არც
ღირსების, არც ცნობის, არც ნდობის არც
მნიშვნელობის, არც ჭკუის, არც ცოდნის სა-
ჭიროება არ ყოფილა ამ საუბარის გასამარ-
თველათ. რომელიც უნდა მისულიყო ლუი-
ბლანთან ჩემი მკითხველებთაგანი, ფრანცი-

ულ ენაზე ხეირიანათ მოლაპარაკე, იმას სწორეთ ისე მოექცეოდა, ან თითქმის ისე, როგორც მე მომექცა. შემძლია, ამასთანავე დავარწმუნო მკითხველი, რომ ამ საუბრის შემდეგ მე არც ჩინი მომცემია, არც ღირსება რამე მომმატებია, არც რქები ვამომსხმია. მე ისევ ის კაცი დავრჩი, როგორც უწინ ვიყავი, და როგორც, იმედი მაქვს, ყოველთვის ვიქნები.

დილის რვა საათი იყო, როცა ლუი ბლანის სადგომზე მივედი, მესამე ეტაჟაზე ავედი და მისი ელზასელი გოგოს ხელით ჩემი კარტოჩკა შეუგზავნე. გოგო მაშინვე დაბრუნდა, ნიადაგი სიტყვით — „მობრძანდითო.“ შევედი სასტუმროში, მივიხედ მოვიხედე, წიგნების შკაფები დავათვალიერე, ხუთიოდე ჩინებული გრაფიურა და ორი თუ სამი გამოჩენილი მწერლების სურათი და ბიუსტი გავშინჯე. ლუი ბლანის ბიბლიოტეკა საფრანგეთის მწერლობის დედა-თხზულებებიდან და დიდ-რევოლიუციასზე დაწერილ თხზულებებიდან იყო შემდ-

გარი. ოთახი დაბალი მაგრამ გემოვნურათ მორთული იყო. პატრონის გემოვნებას აქ უბრალოების და ერთფეროვნების ბეჭედი ესო. მინდოდა კარგათ დამუთვალეირებია ყუყღაფერი, რომ ამ ნივთების და სურათების შეთანხმებას ჩემთვის პატრონის გემოვნება და ხასიათი დაენახეებია, მაგრამ კარი გილო და ოთახში შემოვიდა მეტის მეტათ დაბალი, პაწაწა მოხუცი, მთლათ ერთიანათ პირ-მოპარსული, მეტის მეტათ ცოცხალი და მოძრავი თვალებით, დიდი და სასტიკათ გამომხედველი ცხვირით და ჩინებული თართო, მაღალი შუბლით. ლუი ბლანი შავათ ჩაცმული იყო, თავიდან თეხებამდი. არვიცი ამ შავი ტანისამოსის ბრალი იყო, თუ წვერ-ულვაშ მოპარსულობის, თუ ნამეტნათ მოძრავი თვალების, თუ ჩამოშვებული ცხვირის, თუ ტუჩის ერთნაირათ ჩაკმენტის, მაგრამ იმისმა პირისსახემ ჩემზე ისეთი კარგი შთაბეჭდილება არ მოახდინა, როგორსაც ველოდი. მე არ მიამა ის საზოგადო შთაბეჭდილება, რომელიც

მის გამოსვლაზე ვიგრძენ, და რომელიც იმას ჩამოგაედა, თითქო მის მაგიერ პატრი გამოსულიყო, ანა და ჩვენი ****, იმან იმ წამსვე შემატყო ეს, პირდაპირ ჩემთან მოვიდა და პირდაპირვე, ჩვენში რომ იტყვიან თვალი თვალში გამიყარაო, ისე შემომხედა. აჰან, ცოტათი არ იყოს დამამწვიდა, და მე მაშინვე უთხარი — რასაც ყველა ამ შემთხვევაში ამბობს — რომ სასიამოვნოა თქვენი ნახვა... მინდა თქვენი აზრი შევიტყო... როგორ გგონიათ... რას ფიქრობთ... და სხვ. მაგრამ თანვე დაუმატე, რომ საჭიროთ ვრაცხ რამდენიმე შენიშვნები წარმოგიდგინოთ და თქვენგან მათი ახსნა მივიღო მეტქი.

— mon dieu, მითხრა ლუი ბლანმა, ჩემი აზრი ხშირათ გამომითქვამს ჩემს უკანასკნელ სტატიებში და სიტყვებში, მაგრამ დღეს შემიძლია დაუმატო, რომ ჩვენი საქმე ჩემი აზრით ძლიერ კარგათ მიდის. თქვენ, რასაკვირველია, გეყოლინებათ გუშინდელი კენჭის ყრის-ამბავი: სამივე დეპარტამენტში ჩვენი პარტიის წევრ

რები ამოიჩიეს, და საფრანგეთი თან და თან უფრო და უფრო ხმა მალლა აჩენს თავის გარესპუბლიკელებას. ეხლა ჩვენ დღითი-დღე უფრო ვძლიერდებით, და მე იმედი მაქვს, რომ დღეის იქით დარწმუნებით შეგვიძლია ვთქვათ—რესპუბლიკა დაარსებულია ჩვენში. ან კი სხვაფრივ როგორ იქნებოდა. თქვენ იცით, რომ მონარხიელები სამ უმთავრეს პარტიათ აჩიან განაწილებული. შამბორის გამეფებას ორლენისტები და ბონაპარტისტები ეწინააღმდეგებიან, ორლენის პრინცის ტახტზე გაყვანას—ლეგიტიმისტები და ბონაპარტისტები, და ნაპოლეონის დაბრუნებას ორივე საკოროლევო პარტიები. მაშასადამე, ჩვენს რესპუბლიკელ პარტიას ყოველი სამეფო კანდიდატის წინააღმდეგ ორი მონარხიელი პარტია ეყოლება დამხმარათ და მოკავშირეთ. მაშასადამე ტახტზე გასვლა, ვისიც უნდა იქნეს, შეუძლებელი საქმეა... მართალია, ამბობენ, რომ შამბორს შეილი არა ჰყავს და ორლენელებს მასთან შერიგება და მისი მემკვიდ-

რობის მოცდა შეეძლებათო. მაგრამ ორლენ-ანელის პრინციპი ყველაფერში ეწინააღმდეგება შამბორისას, ამიტომ რომ ორლენელი პარტიის ესე იგი „ბურჟუაზიის“ სარგებლობა პირდაპირ წინააღმდეგია ლეგიტიმური პარტიის, ესე იგი არისტოკრატის ინტერესებისა, პრინციპის დაახლოვება და შერიგება შეუძლებელი საქმე არაა, მაგრამ რითი დაათანხმებს კაცი ბურჟუაზიას არისტოკრატისთან? ეს ბუნების წინააღმდეგი დაათანხმება იქნება, ეს ერთ ჰევს გაძლებს, თუნდ ერთს წელიწადს, მეტს კი არასოდეს! მე ბევრათ უფრო ბონაპარტიელების მეშინია. ესენი უფრო გამბედავი და უსინდისო ხალხია, იმათ ფულე-ბი ბლომათა აქვს და ხალხშიაც იმათ უფრო მეტი გავლენა აქვთ, ვინემ დანარჩენ მონარხიელებს. ესლა, წარმოიდგინეთ, ხალხი რომ ამნისტიას თხოულობს და ამ უბედურების დახვრეტას სწყევლის, ან ამოდენა საცოდავების დატუსაღებაზე და დაკარგვაზე სჩივის, ბონაპარტიელები ხალხში ხმებს, ჰყრიან, აი

ნაპოლეონი რომ ტახტზე იჯდეს, მაშინვე ამნისტიას გამოსცემდაო, ყველას აპატიებდაო, დახეთ, თქვენი საყვარელი რესპუბლიკა ხალხს და მუშებს რა გასაჭირს აყენებსო, ნაპოლეონს ამოდენა ხალხი როდის ამოუყლევთო ან დაუტუსაღებიაო. აი ესაა ძნელი საქმე. ვაი იმედი იმის გადგიბიროს ხალხის გული. ამ ბურჟუაზიას რომ ვერ გავაგებინე, რომ თუ იმას იმპერიის ხელახლა დაარსება არ სურს, ამნისტია უნდა გამოსცეს, სამხედრო უფლების ზელიდამ დეპარტამენტების და ჰარიჟი უნდა გაათავისუფლოს... მაგრამ, ეხლა ბონაპარტიელები ვერაფერს გაბედვენ, ისინი კარგა ხანს მოიცდიან, და მანამდე კი იმედიან, რომ ეს კრება დაიშლება და მომავალი კრება უფრო რესპუბლიკელი იქნება სულითა და გულით. ის ამნისტიას გამოსცემს და რესპუბლიკას საბოლოოთ დაარსებს. ამ ეხლანდელ კრებაზე კი იმედი დაწყვეტილია.

ესე ლუი ბლანი სუფთა ენით ლაპარაკობს, ზინებულათ, ლოგიკურათ. მე არ მინდოდა მი-

სი ლაპარაკი შემეწყვიტა, და როცა ის შეჩერდა და შემომამჩერდა, თითქო უნდოდა ვაფგო „გეყო თუ არაო,“ მე დაწყნარებით უთხარი:

— ფორმალური მხრით ეს თქვენ შეხედულობა სრულებით შეურყეველია. მაგრამ რომ წარმოვიდგინოთ, ვითომ ეს ფორმალური, კანონიერი წესი შეფერხდა, — ეთქვათ რამე უეცარი შემთხვევით, მაგალითად ტიერის სიკვდილით, მაშინ? ან უფრო ბეჯითად გკითხავთ, რომ წარმოვიდგინოთ, რომ რომელიმე მონარხიელი პარტია დარწმუნდა, რომ ორიოდე სამინისტრო, — სამხედროდა შინაგანი საქმეების — მის ხელშია, და მოინდომა ამ ნამდვილი ძალით სარგებლობა და დანარჩენი პარტიების ალოგმა ან დაფანტვა, მაშინ რა მოხდება?

— ამას თქვენ იმიტომ ამბობთ, რომ საფრანგეთს კარგათ არ იცსობთ. დღეს ეს ძალადობა შეუძლებელი საქმეა, დღეს ამას ვერცარავინ გახედავს, არც ხალხი აიტანს.

— საფრანგეთს, მე მართალია, არ ვიცნობ, მაგრამ ამ ოცი წლის წინეთ. ამისთანა შემთხვევა მოხდა პარიჟში და გამბედავიც ბევრი ამოიხნდა მაშინ და წამყრუებელიც. თქვენ იტყვიან მაშინდელი საქმე სხვა იყო, და დღევანდელი სხვააო. მაგრამ დღეს, ჩემი აზრით, თუ გადასხვაფერებულა რამე, უარესათ გადასხვაფერებულა თქვენი პარტიისთვის, და არა საუმჯობესოთ. მაშინ ხალხს იარაღი მაინც ჰქონდა, რომ მოენდომებია, წინააღმდეგობა მაინც შეეძლო, და დღეს, მთელი პარიჟი რომ დაიაროთ, მთელი საფრანგეთი რომ შეჰკრიბოთ, ჯარს გარდა ორასს თოფს ვერ იშოვით და ათას სროლა ტყვია-წამალს. მიტრალიერებს და შასპოს ეს იარაღი ვერ დაუდგება, მგონია. დღეს ნაციონალური გვარდია ყოველგან იარაღ-აყრილი და დაფანტულია, და ხალხი თქვენ ვერსალის კრებას ამავე თვალით უყურებს, იმნაირათვე ამაგებს, როგორც 1851-ში ნაციონალურ კრებას ეპყრობოდა. რისი იმედი გაქვთ, ვთქვათ, მაკ-მაჰონმა რომ

მოინდომოს თავისი ჯარის დახმარებით ნაპოლეონის ან შამბოზრის გრაფის დასმა საფრანგეთის ტახტზე?

— ეს შეუძლებელია. მაკ-მაჰონი პატიოსანი და კეთილი კაცია. ის სენტ-არნოს და პერსინის როდი ჰგავს.

— მაგრამ ის „გულკეთილი“ და ტვინ სუსტი კაცია, როგორც მის მოქმედებიდამ სჩანს. იმას ყველა აიყოლიებს, ყველა დააბრმავებს და მოიხმარს. ამისთანა კაცები უარესათ საშიშარი არიან, ვინემ ომალის ან ჟუანვილის პრინცები.

— მაშინ საფრანგეთს რესპუბლიკა არ სურდა, დღეს კი მისი სიმპატია რესპუბლიკელი პარტიისკენ არის.

— მართალია, მაგრამ ტყავის შეკერვა შესაძლებელია ამ სიმპატიიდან. მე ის მინდა გავიგო, რამოდენ მატერიალურ ძალას, რამსიდე ნამდვილ დახმარებას წარმოადგენს ეს სიმპატია. რამდენი დაგეხმარებათ, რამდენი მოიკლამს თავს დღეს რესპუბლიკის სახელისთვის.

თქვენ კარგათ იცით, რომ ძლიერ ცოტა, ერთი იმიტომ, რომ იარაღი არაფისა აქვს, მეორე იმიტომ, რომ დღეს, ხალხი დაღალულია, მერმე—და ყველაზე უფრო—იმიტომ, რომ მისი ილლიუზია, მისი რწმუნება რესპუბლიკის სახელში ფრთა მოკვეთილი და შესუსტებულია, განსაკუთრებით პარიჟში.

— ამაში თქვენ შემცდარი ხართ, გრწმუნებთ. პარიჟელმა ხალხმა კარგათ იცის, რომ ეხლანდელი მმართველობა რესპუბლიკის მტერია, რომ რესპუბლიკელ პარტიას რომ ებაროს მისი მმართვეა, სულ სხვანაირათ მოიქცეოდა, სულ სხვაფრივ მოეპყრობოდა ხალხს. ვინ არ იცის, რომ ჩვენ სულ სხვა სამმართველო სისტემა და მიზანი გვაქვს, ვინმე ტიერს. არც ერთი პარიჟელი ამაში არ შეცდება, და ამით აიხსნება ჩვენი კანდიდატების ნიადაგი გამარჯვება. თქვენ უცხოქვეყნელი ხართ, თქვენ საფრანგეთს წიგნებით და გაზეთებით იცნობთ, თქვენ ჩვენი ძველი ისტორია იცით, და იმიტომ შინდებით, გგონიათ,

რომ ხალხი ვერ ხედავს იმას, რაც ჩვენში ყველას თვალ-წინ აქვს.

— ჭეშმარიტია. მე სწორეთ წიგნების და განსაკუთრებით ისტორიის შეხედულობამ და-მაფიქრა. წარმოიდგინეთ, რომ ჩემს თვალში ეხლანდელი თქვენი ისტორია სწორეთ ისე იხატება, როგორც 1848 აშბებში, მასაქეთ, რაც ბორდოში ნაციონალური კრება შეგროვდა, თითოეული თქვენი ისტორიის ნაბიჯი მე 1848—1851 აშბებს მახსენებს. ნაციონალურ-მა კრებამ ეხლაც, როგორც მაშინ, მარიჟელი ხალხი საგანგებოთ გააქეზა, საბრძოლველათ გამოითხოვა და დაამარცხა, დააუძლურა. უმ-ჯობესი თქვენი პარტიის წევრები, ისინი, რომელნიც მის ნამდვილ ძალას, მკლავს შეად-გენდნენ — დახვრატეს ან დაატუსაღეს. მოძრა-ვი, აღმტაცი მუშა ხალხის უმჯობესი ნაწილი ამოჟლიტეს და დაკარგეს. იარაღი მობოჭეს და შეინახეს. ამით პარიჟელი ხალხი, რომე-ლიც მონარხიელებს რესპუბლიკის მომხრეთ და ბურჟათ მიაჩნიათ, საბრძოლველათ გამოს-

ელას ველარ გაბედავს, ის დღეს—პოლიტიკურათ— აღარ არსებობს. გამარჯვების შემდეგ, ატყდა ბრძოლა კრებასა და აღმსრულებელ უფლებას (ტიერს) შუა, როგორც უწინ კრებას და ნაპოლეონს შუა. როგორც უწინ დღესაც უპირატესობა კლერიკალურ მიმართულებას ეძლევა, ჯარის უფროსობა მონარქიელებს ჩააბარეს. პრეფექტებათ ყოველგან მონარქიელები დანიშნეს, ყველა გავლენიანი ადგილები მონარქიელებს დაურჩვეს. ფოშტა, ტელეგრაფი, შინაგანი საქმეების სამინისტრო, ერთი სიტყვით ყველაფერი, რაც ქვეყანაში წამდვილ ძალას და იარაღს შეადგენს—მონარქიელებს აქვთ თავიანთ ხელში. ხალხი დამშეული და დასჯილია, დეპუტატები და სამსახურის ან პატივის მეძიებელი პირები დამშეულათ — ლაქიებსავეთ — ელიან ბატონის მობრძანებას, რომ პენსიები და შემოსავლიანი ადგილები დაირიგონ. სწავლას, ახალგაზდობის აღზრდას, საზოგადო ყრილობებს, წერა-ბეჭდვას ლაგამი აქვს ადებული. თქვენ, დეპუტა-

ტებს, სიტყვის ამოღების უფლებას არ გაძლევენ. როგორ გგონიათ, რა შედეგი უნდა ჰქონდეს ამაებს? თუ კი ერთი და იმავე გარემოებებიდამ ყოველთვის ერთი და იგივე შედეგი გამოდის, ცხადი არ არის, განა, რომ თქვენი მდგომარეობა მეტის მეტათ საშიში და საძნელოა?

— ეს ყველაფერი მართალია, მაგრამ თქვენ მოაზრებას ერთი გარემოება აკლია, ისეთი, რომელიც ყველაზე უფრო შესანიშნავია, და რომელიც, თავისი ძალით, მთელ დასკვნას სცვლის. მაშინ ხალხს ორნაირი მონარხია გამოცდილი ჰქონდა, მაგრამ მესამე კიდევ სწამდა; იმპერია მაშინ ხალხის თვალში დიდი რამ იყო. დღეს ეს რწმუნება აღარ არსებობს. დღეს ყველასთვის ცხადია, რომ მარტო რესპუბლიკაა სასურველი და შესაძლებელი.

— ღმერთმაც კნას. მაგრამ მე ის კი შევნიშნე, რომ არც ნამეტანი თქვენ პარტიას უქნია ამ ხალხის გულის მოსაგებლათ. რა გაურიგა რესპუბლიკურმა პარტიამ ხალხს, სა-

ნამ მმართველობა ამ პარტიის ხელში იყო? — ხომ სრულად არაფერი? თქვენ იტყვიot — გარემოება ნებას არ აძლევდაო, მაგრამ ამას კრებაში იტყვიot, და არა ჩემთან: მე ხომ თქვენი თხზულებები წამიკითხავს, და ვიცო, რომ თქვენივე აზრით რესპუბლიკელ პარტიას ხეირიანი მოთავეები რომ ჰყოლოდა უმეტესის გარიგება შეეძლო. მაშ განვაგრძობ. როგორც 1848-ში, ეხლაც რესპუბლიკელმა პარტიამ, განმარჯვა თუ არა, თავისი ძალა დაივიწყა და სხვისას ტრფობა დაუწყო. გამბეტამ, იმის მაგიერ რომ ხალხის ენერგია აღედგინა და მკრთალი მოწინააღმდეგები კარგა ლაზათიანათ აელაგმა, იმათი გულის დაშორმანება მოინდომა. ხუთა თვე იმან მარტო იმას მოანდომა, რომ ბურჟუაზიასთვის თავისი თავი ზომიერ და მშვიდობიან კაცათ დაენახვინებია, თითქო ბურჟუაზია ან არისტოკრატია იმას მის ზომიერებას რათმე ჩაუთვლიდა და მაშინვე მის სისუსტეს არ მიაწერდა. მაგიერათ ხალხს გული დაეჩაგრა, მის სურ-

ვილს და აღტაცებას ცივი წყალი გადაესხა... ასე არ იყო, განა 1848-შიაც? ასე ვრ მოიქცა მაშინ ლედრიუ-როლლენი და კავენიაკი, არაგო და ლამარტინი?—მაგრამ მაშინ ხალხი გრძნობდა, რომ ლამარტინი ერთია, და ლუი ბლანი—მეორე, რომ არაგოს ერთი უნდა, და კონსიდერანს—მეორე. დღეს კი ის ამას ველარ ატყობს. დღეს ლუი ბლანი გამბეტას გვერდში უნდა უდგეს—თქვენი მდგომარეობის ტრაგიზმიც ამაში მდგომარეობს. იმაზე უარესი რაღა იქნება, რომ თქვენი პარტიის წინამძღოლი, ის, ვისი გავლენა თქვენ თვითონ უნდა აძლიეროთ, ხალხს ეუბნება „საზოგადოებრივი კითხვა“ არ არსებობსო, მოგწონს თქვენ ეს? კარგი შედეგი უნდა ჰქონდეს ამას ხალხის გრძნობაზე? როგორ გგონიათ?

— ეს დელიკატური კითხვააო, მიპასუხა ლუი ბლანი.

ეს იმას ნიშნავდა, ქრისტიანულ ენაზე, რომ ამისთანა კითხვა არ უნდა მოგეცა ჩემთვისო;

პასუხის მოცემა ჩემის მხრით შეცთობა ან დაუხედველობა იქნებაო, ამიტომ რომ ან უნდა ტყუილი ვთქვა, ან ამხანაგი უნდა ვაძაგოო. მაგრამ მე მაინც გარდაწყვეტილი მქონდა ჩემი მიზნას მიღწევა, და ამ პასუხსაც ველოდი.

— ვიცითქო, უთხარი, და მაინც და მაინც არც თქვენი პასუხი მჭირია, ამიტომ რომ თქვენი პასუხი მე კარგათ ვიცი მეთქო. ვიცი, მაგალითად, რომ თქვენი აზრით გამბეტას მიმართულება და თქვენი საკუთარი სულ სხვა და სხვაა, რომ გამბეტა თქვენთვის შემდეგში მოწინააღმდეგე იქნება, რომ იმის იდეალო ბურჟუაზული რესპუბლიკაა, რომელშიაც ხალხს თავისუფლება ეძლევა, როგორც უნდა ისე უშველოს თავს და თუ ვერა მოახერხა რა—შემშლით მოკვდეს. ვიცი რომ თქვენი მიმართულება რესპუბლიკისგან სულ სხვას ელის, უნდა სახელმწიფო ძალა და საშუალება ხალხის ასამაღლებლათ და დასახმარებლათ გამოიყენოს, ხალხს უპატრონოს, გაანათლოს,

ფეხზე წამოაყენოს. მაგრამ ამას გკითხავთ, როგორ გგონიათ, ეს ხალხი გაიგებს თუ არა, რომ დიდი განსხვავებაა თქვენსა და გამბეტას შუა? იმაზე რომ იმედი დაკარგოს, თქვენი და თქვენი მიმართულების იმედი გულში ჩარჩება თუ არა? მისი დაცემა ხალხის თვალში თქვენი მიმართულების დაცემა იქნება თუ არა? აჲ, ამას გკითხავდით წელან, და ამის ახსნას ეთხოულობ. მგონია, რომ ეს დელიკატური კითხვაა.

— გამბეტას ორნაირი პოლიტიკა და მიმართულება აქვს. კრებაში ის ცდილობს ზომიერებით გააკვიროვოს ყველანი თავდაკავებულ სამმართველო, საპრეზიდენტო პირათ, დიპლომატათ გამოჩნდეს. ხალხის წინ კი ის ისევ ტრიბუნათ, მწვავეთ და მკაცრათ მოლაპარაკე ორატორათ გამოდის. იქნება ეს მართლა საჭირო იყოს. იქნება ასე სჯობდეს, მაგრამ ჩემ ხასიათს კი სხვა ფერხ მოქმედება სჩვევია. მე როცა შემიძლია ვწერ და ვლაპარაკობ, რა მიმაჩნია რესპუბლიკის დაწინა-

ნულებათ, მაგრამ იმას ეხლა როგორ ვიზამ; რომ ჩემი სიტყვა და გავლენა რესპუბლიკელი პარტიის წინამძღოლის ჩინააღმდეგ ვიზამარო ან სხვას ვახმარებინო. რაც უნდა იყოს შემდეგში, დღევანდელი ჩვენი საჭიროება ერთობას თხოულობს, ამიტომ რომ გამბეტას მიმართულება ჩვენი საკუთარი მიმართულების წინა ოთახი, დერეფანია. დღეს ჩვენი ხალხი დაღალულია. დღეს იმას კაცი ვერ აღძრავს. იმას ზომიერება, მშვიდობიანობა, წესიერება სწყურია. ამიტომაც დღეს როშჭორს, თავისუფალი რომ იყოს, უწინდელი გრძნობაზე ცეცხლ-წამკიდებელი გავლენა არ ექნებოდა და გამბეტას ზომიერებას კი გასაღალი და უპირატესობა ეძლევა...

— სუსტები ყოველთვის დიპლომატიას და ორინობას აწვებინ...

— მაგრამ, რადგანც ჩვენ დამარცხებული ვართ, რადგანც კრებაში მონარხიელების მხრივ თაა უმრავლესობა და სახელმწიფოს ძალა იმათ ჩაყარდნათ ხელში, ჩვენ თუ გადვარ-

ჩენთ რესპუბლიკას — გადავიჩენთ ჩვენი თანხმობით და დისციპლინით. რესპუბლიკელები, რა გინდ სხვა და სხვა ნაირი შეხედულობის და მიმართულობის ვიყოთ, ერთ მიზანს უნდა შეუდგეთ, ერთნაირი მოქმედების პლანით უნდა ხელმძღვანელობდეთ ერთ გზას უნდა დავადგეთ, რომ ერთი თავი და ერთი ხელი გვქონდეს. როცა მრწარხიელებს დავამარცხებთ, როცა რესპუბლიკა შეურყეველათ დარსებული იძნება, მაშინ ვნახავთ, როგორი ხასიათი მიეცემა რესპუბლიკას და მის მმართველობას. მაგრამ, რამდენათაც უფრო და უფრო უკვირდები მე ისტორიას, მით უფრო ვრწმუნდები, რომ მარტო 'მთაგონებით, და თანხმებით, კანონიერი წესით უნდა ვიმოქმედოთ, და ძალადობას, აჯანყებას და ნამეტანს გამბედაობას თავი უნდა დავანებოთ. თქვენ კარგათ იცით, რომ 1848-შიაც ამ შეხედულობამ შეიჩივრა, და ამნართაც მოვიქეცი ჩვენ საკმარ იარაღი და ასპარეზი გვაქვს ეხლა ხელში. რესპუბლიკა არსებობს, ნაკლულევა-

ნათ, დროებითად, მაგრამ მაინც არსებობს. საყოველთაო კენჭის უფლება ნებას გვაძლევს წესიერათ და კანონიერათ ვაერცელოთ ჩვენი აზრები და დაეამზადოთ მათი საბოლოო გამარჯვება...

— მართალია, მაგრამ როცა თქვენი წანა-აღმდეგები შეგამჩნევენ, რომ კანონიერი გზით და იარაღით იმარჯვებთ, ისინი ამ გზას და იარაღს ხელიდამ გამოგაცლიან. როგორც 1850-ში რადიკალების გამარჯვების დროს, როცა პარიჟში ეყენ სიუ და დე-ფლოტი ამოიჩიეს, მონარხიელებმა საყოველთაო კენჭის უფლება შეამცირეს და ალაგმეს, ეხლაც ისე მოიქცევიან... ერთი სიტყვით ყოველ კანონიერ იარაღს თქვენ ხელიდამ გამოგაცლიან, რომ უკანონო მოქმედებაზე გამოგიწვიან და ამოგქლიტონ, და ამ გამოწვევის დროს თქვენ ნიადაგ უიარალონი, დაუმზადებელნი და დასუსტებულნი გამოდიხართ.

— მაგას ეხლა ველარ გაბედვენ. ნაპოლეონ მესამის გამეფებამ დაამტკიცა, რომ მა-

გისთანა მოქმედება მარტო ბონაპარტს არ-
გებს, და არა თვითონ მონარხიელებს. ბრმე-
ბი ხომ არაფანა, ხელმეორეთ ამავე შეც-
დომაში რომ ჩაეარდეს.

— ვნახოთ, ვნახოთ მეთქი. მე კი იმას
ვეფიქრობ, რომ თქვენი მოქმედება იმისთანა
საფუძვლებზეა დამყარებული, როგორც კენ-
ჭის ყრის უფლება, მაკ-მაჰონის პატიოსნება,
ტიერის თაფმოყვარეობა, ბონაპარტიელების
გაუბედველობა და სხვ. მაგრამ უამბორი
ორღეანელებს რომ შეუერიგდეს, მაკ-მაჰონი
ან ოძალის პრინცი, ან შანგარნიე, ან ბროლი
ტიერის აღგილზე რომ დადგეს, ან ერთმა გამ-
ბედავმა სამხედრო მინისტრმა რომ მოინდო-
მოს და უკანონობა მოახდინოს, თქვენ ნამ-
დვილი, პრაქტიკული წინააღმდეგობის სწავ-
ლება არ გექნებათ, და ძალა-უნებურათ და-
მორჩილება დაგჭირდებათ. ღმერთმა ქნას, რომ
ეს დღე თქვენ თქვენს დღეში არ მოგადგეს..

ასე გაგრძელდა ჩვენი მუსაიფი. გადავედით
სამზღვარ-გარეთელ (ესე იგი საფრანგეთისთვის

სამზღვარ გარეთელ) გარემოებებზე, გერმანიაზე, მაგალითად, ომზე, მწერლობაზე და სხვ. და სხვ. მაგრამ ამაების აწერა არც ნამეტნათ საჭიროა, არც მეტის მეტათ აღვილო საქმეა.

XIII

„რადიკალის“ რედაქციაში

—

რამდენიმე დღის შემდეგ, ახალნაშვალამეც, ერთი ნაცნობის სახლიდამ რომ გამოვედი და ძილ-გატეხილი კაცისავით ქუჩა-ქუჩა დავსერიწობდი, აზრში მომივიდა „რადიკალის“ რედაქტორების სანახავათ ამ გაზეთის სტამბაში შესვლა. როგორც წელან ეთქვი, შინდოდა ჩემი აზრი შემესწორებია არა თუ მარტო მოხუცი მოთავის აზრთან, მაგრამ ახალგაზდა მებრძოლების შეხედულებასთანაც.

გიო (ამ გაზეთის უფროსი რედაქტორი) კარრეკტურას კითხულობდა, როცა მე რედაქციის პაწაწა ოთახში შევედი. სტოლს გარეშემო ხურიოდე ახალგაზდა უსხდა, ზოგი

ოცი, ზოგი ოცდა ხუთის, ზოგი ოცდა ათის წლის ყმაწვილი კაცები. ყველა „რადიკალის“ რედაქტორები იყვნენ (საფრანგეთში რედაქტორი ჩვენებურ ნიადაგ თანამშრომელს ჰქვია. ჩვენ რედაქტორს იქ „უფროსს რედაქტორს“ უძახიან). ყველა საქმობდა, ყველას თავი კორრექტურაში ჩარგული ჰქონდა.

— მალე გაათავებთ, ვკითხე გიოს; თუ დაგავიანდებათ, წასვლა შირჩევნია მეთქი.

— მე მეოთხედი საათის საქმე დაშრა, ბერი იყოს ნახევარი საათისა; მოცლას გაგვიადვილებთ: აი ახალი ამბები, წაიკითხეთ.

როცა კორრექტურა გათავდა, გიოს ლაპარაკი ჩამოუგდევ მის სტატიაზე, რომელშიაც ტიერზე და გამბეტაზე იყო მსჯელობა, და ვკითხე, როგორ მოგწონს გამბეტას გაზეთის 'შეხედულება ამავე საგანზე მეთქი.

— გამბეტა, მითხრა გიომ, ხასიათით გენუიელი, იტალიელია. იმას ის მიმართულება აქვს, რომ პოლიტიკურ პარტიას მაკიაველური მოქმედება უნდა აჩნდესო. რადგანც ჩვენ

დამარცხებული ვართ და მეტი სალაგათი აღარა გვაქვს, ჩვენც ვაცლით და ვიტანთ ამ მიმართულებების ზმარებას. ენახოთ რა გამოვა. ჩვენ კი პიროვნათ იმ აზრისა ვართ, რომ რესპუბლიკურ პარტიას ყველაზე უფრო მეტად ვინემ რომელიმე სხვა პარტიას, ნათლათ გამოხატული მიზანი ეჭირვება, სწორი გზა და პირდაპირი მოქმედება. მაგრამ, ვიმეორებ, მეტი დღეს ჩვენ არა შეგვიძლია რა გამბეტა ძალაა; იმას ხალხში სახელი აქვს, ის ყველას რესპუბლიკის მოთავეთ მიაჩნია. ჩვენც—მონარხიელების პირის-პირ რომ ვდგევართ, მეტი რალა ღონეა, უნდა გავჩუმდეთ. მაგრამ გამბეტას ერთი სიკეთე უქნია ჩვენი პარტიისთვის. იმან და მისმა მეგობრებმა (რანკმა, ალან ტარჯემ, სპულერმა და სხვ.) დააარსეს ჩვენს პარტიაში პარტიული დისციპლინა და ერთი მიზნის ძიება, ერთ რაზმათ დგომა. იმათ შეაერთეს ჩვენი დაფანტული ძალა და მოართეს ის ჭახრაკი, რომელიც ეხლა ჩვენ, რადიკალებს, თითქმის ნიადაგ გვამარჯვები-

ნებს კენჭის ყრის დროს *). ჩვენი თაობის ძალა დღეს მეტის მეტათ სუსტია. ხეირიანი მოთავე დღეს ჩვენ არავინ გვყავს, მაგრამ, როგორც თქვენ იცით, ძლიერ გულმოდგინეთ შრომობს და მოქმედობს ახალგაზდობა როგორც პარიჟში, ისე, განსაკუთრებით, პროვინციებში. დღეს ჩვენი მზადებაა, და ათი წელიწადი არ გაივლის ისე, რომ ჩვენს მიმართულებას ძალა და გვარიანი მნიშვნელობა არ მიეცეს. მაქნამდი კი ჩვენ ვერაფერს მოვახერხებთ და ძალა-უნებურათ უწინდელი თაობების მოთავეებს უნდა გავყვეთ, თუმც კარგათ ვხედავთ, რომ ხეირიან გზაზე ვერ ვდგევართ, რომ შემცდარი შეხედულების არიან ეხლანდელი მოთავეები. ჩვენ ისიც გვჭირს, რომ რაკი რესპუბლიკელი დეპუტატათ ხდება, მაშინვე ხმას იკენებს და მეტის მეტათ თავდაკავებულთი კი არა, ხმა ჩამწყდარი ხდება, რომ ვეუბნებით—აი რა დაბრკო-

---

*) ეს შემდეგში გვექნება დაწვრილებით აწერილი.

ლებას გვიმზადებენ, რა მახეს გვიგებენ მონარხიელებიო, საჭიროა ეს ოინი ხალხს დაანახოთ და გამოუაშუკროთ თქო, ისინი გვიპასუხებენ: არაფერია, დარდი ნუ გაქვთ, ყველაფერი კარგათ გათაედებაო, — თითქო იმათ ეძინოთ... ჩასცივებიან ეს დალოცვილები ტიერს და ზეცამდი ამალლებენ. ის კი გაყინულა 1822 წ. აზრებზე, და რაც კი საფრანგეთისთვის დღეს მომავლიან საქმეს და აუცილებლათ საჭირო ცვლილებებს შეეხება, ყველაფერში საქმეს ახდენს და ძველ შეხედულობას ემონება. ჯარის გამოწვევის კანონი წაახდინა: თითქმის ყველაფერში უწინდელი გაწყობილება დასტოვა; დამოქნის და ბაჟის თაობაზე ადამის წლის შეხედულობისამებრ გამარმა საქმე; მწარმოებელი შრომა შეამცირა, ფაბრიკები დაამხო, სასწავლებლები უწინდელ კილოზე დასტოვა, ერთი სიტყვით ყველაფერში ძველა წესი შეარჩინა. ეხლა საფრანგეთში შესაძლებელი იყო ისეთი ცვლილებების მოხდენა, როგორც საც სხოპის, სხვა გარემოებებში, საფრანგეთი

არც კი მიიკარებდა. სანამ ყველას გონებას ცხადათ და მწვავეთ აჩნია ჩვენი უწინდელი ჯარის და წესის დამარცხება და უვარგისობა, სანამ არ ამოხოცილა ძველებური ადმინისტრაციის და გაწყობილების ზიზღი, საზოგადოება უარის უთქმელათ, თითქმის აღტაცებით მიიღებდა ყოველნაირ ცვლილებას, ყოველგვარ ახალ-შემოღებულ სისტემას, ოღონდ კი იმას მიზნათ. საფრანგეთის გაღვიძება და ამაღლება ჰქონოდა. ტიერი ამას — აბა — როგორ და რა ნაირათ გაიგებდა? ის გამოზდილად 1822 წლის აზრებით, მისი ტვინი გაყინულა მაშინდელი მიმართულებით, ის არ იცნობს და ვერც გაიგებს თანამედროვე, ეხლანდელ აზრის მოძრაობას. ახალი მეცნიერების შრომა, ახლათ ნაპოვნი საშუალებები და გზები იმას დაბრმავებათ მიაჩნია. რაც არ უთქვამს კუვიეს და ბარონ ლუის, რაც არ უქია. ჟან-ბატისტ სეს და ბენჟამენ კონსტანს, რაც არ გამოუკვლევია ნაპოლეონს და ჟომინის, ის ტიერისთვის როდი არსებობს. მოხუცებულ, ბებერ კაცში

ეს ადვილათ გასაგებია. მაგრამ რითი აეხსნათ, რომ ახალგაზდა რესპუბლიკელებშიაც ბევრს სჩვევია ესეე ნაკლულევაანება? რითი აეხსნათ, რომ გამბეტაც ხშირათ ამავე „გაყინვას“ ემორჩილება? საზოგადოთ უნდა ვთქვათ, რომ საფრანგეში ყველა რომელიმე წელიწადზე, რომელიმე წერტილზე შეჩერებულა და გაქვავებულა. ზოგი—როგორც ტიერი ან დიუჭორი—გაქვავებულან 1822-ზე, ზოგი, მაგალითად რემიუზადა Débats-ის რედაქცია—1830-ზე, ზოგი როგორც ლუი-ბლანი—1848-ზე, ზოგი—1869-ზე, ზოგი—1870-ზე, და ზოგი კი—კომუნაზე. და ყველა ეს გაქვავებულები საფრანგეთს ჩაჰფრენიან და სურთ ის თავიანთ გამაქვავებელ წერტილისკენ მიაბრუნონ, თითქო იმ წერტილში იყოს საფრანგეთის შველა და ხსნა. ამისთანა გონება კი იშვიათია ჩვენში, რომელიც არ გაქვავებულ ან არ გაყინულ იყოს ერთ რომელიმე წერტილზე, რომელიც მომავალს შეჩერებოდეს, მეცნიერებას იცნობდეს, თანამედროვე ცხოვრებას იკვლევდეს და

დაუღალაეთ, დაუბრმავეებლათ ხმარობდეს ყოველ საშვალებას და ძალას, იმ მიზნით, რომ საფრანგეთი წარსულისკენ კი არა, მომავლისკენ წასწიოს, მომავლის ეშხით აავსოს და მომავლის სიკეთით დაატკბოს.

— მაშ თქვენი იმედი ნამეტნათ საფუძვლიანი არ ყოფილა, თქვენც ჩემსავით დიდი ეჭვი გქონიათ ეხლანდელი მდგომარეობის და მოქმედებისა მეთქი.

— ძლიერ დიდი, ძლიერ, — ისეთი, რომ უიმედობა რომ დავარქვა, ნამეტნათ როდი შეეცდები. მაგრამ იმედით სავსე კაცის შრომა ერთობ ადვილია. იმედი მკვლარსაც კი აღვიძებს და აძლიერებს. საქმე იმაშია, რომ უიმედოთაც შრომობდეს კაცი, უიმედოთაც იბრძოდეს, იმ მიზნის სასარგებლოთ, რომელიც იმას პატიოსან და სასურველ საგნათ მიაჩნია... და თუმცა ჩვენი საქმე, ჩვენი მიზანი ჩვენთვის იქნება მიუღწეველი იყოს, მისი საბოლოო გამარჯვება, მისი სანიადაგო დაარსება ხომ უეჭვო და მტკიცეა მომავალში.

ამისგანომ ჩვენ ვიბრძვით, ჩვენ ყოველს ღონისძიებას ვხმარობთ, რომ ჩვენი მიმართულება, რომელიც დღეს სუსტი და უიმედოა, შემდეგში, მომავალი თაობისთვის, მომავალი მოთავეების ხელში, ყოველის-მძლეველი და შეუმუსვრელი შეიქნეს. — აი ჩვენი პროგრამა და ჩვენი იმედი.

---

5 825
1873